СЛОВО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ СУДДІВ УКРАЇНИ

Фахове загальнодержавне
науково-практичне та науково-методичне
юридичне видання

DOI 10.37566/2707-6849-2019-4(29)

№ 4 (29) 2019

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ВОЛОШИН Юрій Олексійович, декан факультету міжнародних відносин Національного авіаційного університету, д. ю. н., професор, Україна, *голова Редакційної колегії* (Україна)

ОНИЩУК Микола Васильович, ректор Національної школи суддів України, заступник голови робочої групи з питань розвитку законодавства про організацію судової влади та здійснення правосуддя Комісії з питань правової реформи, д. ю. н., заслужений юрист України, *шеф-редактор журналу* (Україна)

БАТЛЕР Вільям Еліот, професор Школи права Університету штату Пенсильванія, професор порівняльного права Університетського коледжу Лондона, закордонний член Національної академії наук України та Національної академії правових наук України (США)

БАХМАЙЄР ВІНТЕР Лорена, професор кафедри кримінального права і процесу юридичного факультету університету Комплутенсе (Королівство Іспанія)

БЕЛЯНЕВИЧ Олена Анатоліївна, завідувач відділу правового забезпечення ринкової економіки Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, викладач Національної школи суддів України (за сумісництвом), д. ю. н., професор (Україна)

БЕРЗІН Павло Сергійович, завідувач кафедри кримінального права та кримінології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, д. ю. н. (Україна)

БЛАЖІВСЬКА Оксана Євгенівна, член Вищої ради правосуддя, д. ю. н. (Україна)

БОБРОВНИК Світлана Васиївна, завідувач кафедри теорії права та держави юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, д. ю. н., професор (Україна)

БУРІБАЄВ Ермек, завідувач кафедри юриспруденції Казахського національного педагогічного університету імені Абая, доктор юридичних наук, професор (Республіка Казахстан)

ГЕТМАНЦЕВ Данило Олександрович, голова Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики, професор кафедри фінансового права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, викладач Національної школи суддів України (за сумісництвом), президент Асоціації податкових радників, член Європейської асоціації податкових професорів, д. ю. н., професор (Україна)

ГОРОВОДЕНКО Віктор Валентинович, суддя Конституційного Суду України, член Консультативної ради європейських суддів, секретар Консультативної ради голів судів при Вищій раді правосуддя, викладач Національної школи суддів України, д. ю. н., професор, заслужений юрист України (Україна)

ГРИНЮК Володимир Олексійович, доцент кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, д. ю. н., доцент (Україна)

ІЛЬКОВ Василь Васильович, суддя Дніпропетровського окружного адміністративного суду, викладач Національної школи суддів України (за сумісництвом), д. ю. н., професор (Україна)

КІБЕНКО Олена Рувімівна, суддя Великої Палати Верховного Суду, доктор юридичних наук, професор (Україна)

КОВАЛЬСЬКИЙ Віктор Семенович, президент видавничої організації ТОВ «Юрінком Інтер», д. ю. н., професор (Україна)

КОПИЛЕНКО Олександр Любимович, народний депутат України, академік Національної академії наук України, академік Академії правових наук, д. ю. н., професор (Україна)

КОСТИЦЬКИЙ Василь Васильович, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України, д. ю. н., професор, *заслужений юрист України* (Україна)

КОСТРУБА Анатолій Володимирович, професор кафедри цивільного права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, д. ю. н., професор (Україна)

КРАВЕЦЬ Ірина Мирославівна, доцент кафедри господарського права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, к. ю. н. (Україна)

КРАВЧУК Володимир Миколайович, суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, член Ради суддів України, д. ю. н., професор (Україна)

КУХАРЄВ Олександр Євгенович, доцент кафедри цивільного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ, викладач Національної школи суддів України, к. ю. н., доцент (Україна)

ЛЕВЧЕНКО Катерина Борисівна, Урядова уповноважена з питань гендерної політики, д. ю. н., професор (Україна)

МАЙДАНИК Роман Андрійович, завідувач кафедри цивільного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік Національної академії правових наук України, д. ю. н. професор (Україна)

МАХІНЧУК Віталій Миколайович, старший науковий співробітник Інституту приватного права і підприємництва, д. ю. н., доцент (Україна)

МЕЛЬНИК Роман Сергійович, професор кафедри адміністративного права Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, д. ю. н. (Україна)

МЕЛЬНИЧУК Ольга Федорівна, професор кафедри права Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету, д. ю. н. (Україна)

МУЗИКА-СТЕФАНЧУК Оксана Анатоліївна, заступник начальника відділу Служби Державного секретаря Міністерства охорони здоров'я України, д. ю. н., професор (Україна)

НУСБЕРГЕР Ангеліка, директор Інституту східно-європейського права Кельнського університету, д. ю. н., професор (Німеччина)

РАДЗИВІЛЮК Валерія Вікторівна, професор кафедри господарського права Київського національного університету імені Тараса Шевченка д. ю. н., професор (Україна)

САВЧИН Михайло Васильович, викладач Національної школи суддів України (за сумісництвом), директор Науково-дослідного інституту порівняльного публічного права та міжнародного права Ужгородського національного університету, д. ю. н., професор (Україна)

СМОКОВИЧ Михайло Іванович, голова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, д. ю. н., заслужений юрист України (Україна)

ТВАРОНАВІЧІЄН Агне, директор Інституту публічного права університету М. Ромеріса (Литовська Республіка)

ФУЛЕЙ Тетяна Іванівна, начальник відділу Національної школи суддів України, к. ю. н., заслужений юрист України (Україна)

ЦУРКАН Михайло Іванович, заступник директора тестологічного центру Національної школи суддів України, суддя Вищого адміністративного суду України у відставці, к. ю. н., заслужений юрист України (Україна)

ШАМРАЙ Оксана Василівна, начальник відділу Національної школи суддів України, к. ю. н., **відповідальний секретар Редакційної колегії** (Україна)

ШАПОВАЛОВА Ольга Анатоліївна, начальник відділу – радник Національної школи суддів України, суддя Верховного Суду України у відставці, к. ю. н., заслужений юрист України (Україна)

ШЕМШУЧЕНКО Юрій Сергійович, директор Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, професор, дійсний член (академік) НАН України та НАПрН України, д. ю. н., заслужений діяч науки і техніки України (Україна)

ШУКЛІНА Наталія Георгіївна, проректор з науково-дослідної роботи Національної школи суддів України, к. ю. н., професор, заслужений юрист України (Україна)

ЮРОВСЬКА Галина Валентинівна, суддя Конституційного Суду України, викладач Національної школи суддів України к. ю. н. заслужений юрист України (Україна)

ЗМІСТ

ПРОВІДНА СТАТТЯ НОМЕРА

Василь ІЛЬКОВ. Рішення Верховного Суду в зразковій справі як судовий прецедент у правовій системі України.....	5
---	---

ОРГАНІЗАЦІЯ СУДОЧИНСТВА

Ольга СОЛОВЙОВА. Проблемні питання адміністративної відповідальності за прояв неповаги до суду	17
---	----

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Микола САМБОР. Провадження у справах за адміністративними позовами про усунення перешкод та заборону втручання у здійснення права на свободу мирних зібрань: актуальні проблеми правового регулювання	31
--	----

ЦИВІЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Андрій ПОТАПЕНКО. Ефективний спосіб судового захисту приватного права та інтересу як категорія процесуального права.....	45
---	----

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Ірина ВОЛОСКО. Суд присяжних в Україні: актуальні питання реформування	61
Олександр ОМЕЛЬЧЕНКО, Владислав РЕБЕЗЮК. Сучасні проблеми охорони прав і свобод учасників кримінального провадження на стадії судового розгляду	71

ДОКУМЕНТИ НШСУ	83
-----------------------------	----

НОВИНИ	156
---------------------	-----

УДК 392.5

DOI 10.37566/2707-6849-2019-4(29)-1

Василь ІЛЬКОВ,
суддя Дніпропетровського окружного
адміністративного суду,
викладач Національної школи суддів України,
доктор юридичних наук, професор

РІШЕННЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ В ЗРАЗКОВІЙ СПРАВІ ЯК СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Судовий прецедент в адміністративному судочинстві виокремлюється у висновках щодо застосування норм права, викладених у судових рішеннях Верховного Суду, прийнятих у зразковій справі.

Рішення Верховного Суду в зразковій справі повинні застосовувати суди та всі суб'єкти владних повноважень, які використовують у своїй діяльності відповідний нормативно-правовий акт, тлумачення якого здійснено.

Питання забезпечення єдності судової практики в окремих категоріях спорів є одним з найбільш важливих під час відправлення правосуддя в Україні. Важливо здійснювати постійні пошуки способів забезпечення сталості та єдності судової практики.

Вітчизняна система права і джерел права в адміністративному судочинстві перебуває у стані реформування, при цьому концепція їх природи та система постійно оновлюється та доопрацьовується. Напрацювання та юридичні розробки науки і практики закладають нормативістський підхід до розуміння системи джерел права, а також є основою сучасного розуміння багатьма вітчизняними вченими галузевих наук змісту джерел права, їх ієрархічної структури, виходячи саме з цих позицій. Адже в пе-

реважній більшості наукових досліджень судовий прецедент джерелом права, у його формально-юридичному розумінні, не визнається.

Проблематика поняття та особливостей судового прецеденту як джерела права розглядалась у працях В. Б. Авер'янова, О. М. Бандурки, В. М. Бевзенко, Н. А. Гураленко, А. В. Журавльова, Р. О. Куйбіди, Д. В. Кухнюк, Б. В. Малишева, В. Ф. Опришка, Н. М. Пархоменко, О. М. Пасенюка, М. І. Смоковича, Н. С. Хомюк та ін.

Мета статті – дослідити поняття та особливості судового прецеденту в системі джерел права України та рішень Верховного Суду у зразкових справах, а також особливості їх застосування як джерел права.

Після прийняття нової редакції Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) і безпосереднього запровадження механізму прийняття рішення у зразковій справі та фактичного системного розгляду судами першої інстанції численних типових справ на основі зразкової справи можна зробити висновок, що у правовій системі судовий прецедент стає джерелом права в адміністративному судочинстві.

У країнах англо-американської системи права єдність судової практики на найвищому рівні забезпечує Верховний Суд. Крім того, єдність судової практики забезпечується прецедентним характером рішень суду вищого рівня. Прецеденти, покладені в основу таких рішень у конкретних справах, є обов'язковими для застосування нижчими судами при вирішенні аналогічних справ. Прецедентна система є вертикальною і передбачає обов'язок суддів дотримуватись рішень вищих судів.

Такий механізм формування єдності та однаковості судової практики має доволі велике значення з огляду на особливу прецеденту силу рішень цього суду, оскільки прецедентом є судові рішення в конкретній справі, в якому викладається загальне обов'язкове правило розгляду типових справ. Судові рішення цього суду мають обов'язкове значення не тільки на момент розгляду справи, а й на майбутнє.

Судовий або адміністративний прецедент С. С. Алексєєв розглядає як судові або адміністративні рішення в конкретній юридичній справі, якому надається загальнообов'язкове юридичне значення [1].

Р. Є. Строцький висловлює думку, що судовий прецедент – рішення з конкретної справи, яке завдяки обґрунтуванню стає правилом, обов'язковим для всіх судів тієї самої або нижчої інстанції під час розгляду аналогічних справ [2, с. 121].

Сьогодні в Україні, яка належить до країн романо-германської правової сім'ї, вже можна говорити про офіційне застосування прецедентів у адміністративному процесі, а саме судової практики Європейського суду

з прав людини (далі – ЄСПЛ), та неофіційне застосування прецедентів у рішеннях адміністративних судів з посиланням на правові позиції Вищого адміністративного суду України, Верховного Суду України [3].

Судовий прецедент – це рішення суду в певній справі, в якому сформульовано правило, загальнообов’язкове для застосування судами тієї самої або нижчої інстанції при вирішенні подібних питань під час розгляду інших справ. Основними особливостями судового прецеденту вважають те, що він створюється при розгляді конкретної справи, поєднує індивідуально-правові та нормативно-правові ознаки, динамізм і високий ступінь конкретизації правової норми, яка об’єктивується в судовому прецеденті [4]. Поширеною, але помилковою, є думка, що судовий прецедент створює будь-який суд. Насправді, судовий прецедент створюється, як правило, вищим органом судової системи. Такі рішення завжди аргументовані, авторитетні, публічні [5].

Положеннями п. 22 частини першої ст. 4 КАС України встановлено, що зразкова адміністративна справа – це типова адміністративна справа, прийнята до провадження Верховним Судом як судом першої інстанції для постановлення зразкового рішення. Одночасно постає питання щодо поняття типової адміністративної справи, адже визначення зразкової справи здійснено через поняття типової справи. Типові адміністративні справи – це адміністративні справи, відповідачем у яких є один і той самий суб’єкт владних повноважень (його відокремлені структурні підрозділи), спір у яких виник з аналогічних підстав, у відносинах, що регулюються одними нормами права, та у яких позивачами заявлено аналогічні вимоги [6].

Видається за необхідне виділити такі ознаки зразкової справи:

- той самий суб’єкт владних повноважень (його відокремлений структурний підрозділ);
- спір виник з аналогічних підстав;
- такі відносини регулюються одними нормами права;
- позивачі сформулювали аналогічні позовні вимоги.

Відповідно до положень ст. 290 КАС України, якщо у провадженні одного або кількох адміністративних судів перебувають типові адміністративні справи, кількість яких визначає доцільність ухвалення зразкового рішення, суд, який розглядає одну чи більше таких справ, може звернутися до Верховного Суду з поданням про розгляд однієї з них Верховним Судом як судом першої інстанції.

У поданні про розгляд справи Верховним Судом зазначаються підстави, відповідно до яких суд, що надає подання, вважає, що справа має бути розглянута Верховним Судом (у цьому випадку судом першої інстанції) як

зразкова, у тому числі посилання на типові справи.

Доволі цікавими є дослідження питання відкриття та розгляду зразкових справ. Верховним Судом у розділі «Огляд практики Верховного Суду» було здійснено аналітичний огляд щодо зразкових справ [7].

Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду вже фактично започаткував судову практику щодо розгляду зразкових справ та ухвалення зразкових рішень. Так, станом на 1 травня 2019 року Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду розглянув 70 зразкових справ:

- ухвалив 13 рішень у зразкових справах, із яких 6 набрали законної сили;
- постановив 50 ухвал про відмову у відкритті провадження;
- постановив 3 ухвали про повернення подання про розгляд справи як зразкової;
- 7 рішень були оскаржені в апеляційному порядку.

Таким чином, до Касаційного адміністративного суду надійшло 70 подань, з яких 50 справ було розглянуто Судом по суті, щодо 13 подань Судом відмовлено у відкритті провадження і 3 подання було повернуто [7].

До Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду звертаються суди першої інстанції з поданнями щодо відкриття зразкової справи у таких категоріях справ:

- 1) щодо реалізації публічної політики у сфері праці, зайнятості населення та соціального захисту громадян і спорів у сфері публічної житлової політики (це переважно спори щодо пенсійного забезпечення громадян) – 42;
- 2) з відносин публічної служби – 10;
- 3) з приводу забезпечення громадського порядку та безпеки, національної безпеки та оборони України – 5;
- 4) з приводу реалізації державної політики у сфері економіки та публічної фінансової політики – 4;
- 5) з приводу регулювання містобудівної діяльності та землекористування – 2;
- 6) у сфері юстиції – 2;
- 7) з приводу адміністрування податків, зборів, платежів – 1;
- 8) щодо захисту політичних (крім виборчих) та громадянських прав – 1.

Таким чином, найчисленнішою є категорія щодо реалізації публічної політики у сфері праці, зайнятості населення та соціального захисту громадян і спорів у сфері публічної житлової політики – це переважно спори щодо пенсійного забезпечення громадян (надійшло 42 подання), адже

пенсіонери звертаються з тисячами позовних заяв у типових справах.

Коли суд першої інстанції складає подання про розгляд справи Верховним Судом як зразкової справи, у такому поданні повинні бути чітко зазначені підстави, з яких суд, який направив подання, вважає, що справа має бути розглянута Верховним Судом як зразкова, у тому числі посилення на типові справи, які надійшли до адміністративних судів першої інстанції. Здійснюється копіювання матеріалів з усіх справ, які мають ознаки типовості й долучаються до типової справи, яка направляється на розгляд Верховного Суду як зразкової.

Кількість типових справ у судах першої інстанції може коливатись від 20 і зрости до тисяч уже після прийняття рішення у зразковій справі Великою Палатою Верховного Суду. Повідомлення про відкриття зразкових справ здійснюється шляхом оприлюднення на сайті Верховного Суду (окремий розділ «Зразкові справи») ухвал про відкриття провадження у зразкових справах. У цьому ж розділі розміщені й рішення за результатами розгляду зразкових справ.

До прикладу, зразкова справа Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, № 806/3265/17, щодо форми виготовлення паспорта громадянина України. В ухвалі Суду від 15 лютого 2018 року зазначено, що до Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду надійшло подання судді Житомирського окружного адміністративного суду Шуляк Л. А. про розгляд адміністративної справи № 806/3265/17 як зразкової.

Провадження у цій справі відкрито 30 листопада 2017 року за позовом громадянки України до Коростенського районного відділу Управління Державної міграційної служби України в Житомирській області, у якому позивачка просить визнати протиправною бездіяльність відповідача щодо неоформлення їй паспорта громадянина України у формі паспортної книжечки та, відповідно, просить зобов'язати відповідача оформити та видати їй бланк паспорта у формі паспортної книжечки.

Заявниця заперечує проти виготовлення паспорта громадянина України у формі картки з безконтактним електронним носієм, який міститиме її персональні дані.

В ухвалі про відкриття провадження зазначено, що ухвала підлягає опублікуванню на офіційному веб-порталі судової влади України, а також в одному із загальнодержавних друкованих засобів масової інформації. З моменту опублікування цього оголошення вважатиметься, що всі заінтересовані особи належним чином повідомлені про розгляд зразкової справи [8].

Після того як Верховний Суд відкрив провадження у зразковій справі за цим позовом, позивачка подала дві заяви про уточнення позовних вимог, а також заяву про залучення Управління ДМС (у цій справі було третьою особою) як співвідповідача. Ухвалою від 15 березня 2018 року Верховний Суд залучив Управління ДМС до участі в розгляді справи як співвідповідача.

Отже, Верховний Суд розглядає справу згідно з вимогами КАС України як суд першої інстанції – приймає уточнені позовні вимоги, залучає співвідповідача, виносить рішення за результатами розгляду справи по суті.

26 березня 2018 року було прийнято зразкове рішення стосовно застосування положень законодавства щодо дій/бездіяльності територіального органу Державної міграційної служби України щодо відмови особі в оформленні паспорта громадянина України у формі паспортної книжечки зразка 1994 року з урахуванням критеріїв, визначених частиною другою ст. 2 КАС України, зокрема, законності, обґрунтованості, пропорційності та розсудливості [9].

За результатами перегляду цієї справи в апеляційному порядку Велика Палата 19 вересня 2018 року прийняла рішення, згідно з яким було надано дозвіл оформити та видати позивачці паспорт громадянина України у формі книжечки.

У цьому рішенні виокремлено обставини зразкової справи, які обумовлюють типове застосування норм матеріального права та порядок застосування таких норм. Зокрема, це полягає в такому.

Реалізація державних функцій має здійснюватися без примушення людини до надання згоди на обробку персональних даних. Їх обробка має здійснюватися в межах та на підставі тих законів України, на підставі яких виникають правовідносини між громадянами та державою. Впровадження новітніх технологій не повинно бути безальтернативним і примусовим. Ті, хто відмовляється приймати ці технології, повинні мати альтернативу – використання традиційних методів ідентифікації особи [10].

Під час розгляду справи Велика Палата Верховного Суду посилялася на конституційне право особи, передбачене ст. 32 Основного Закону, якою, зокрема, закріплено заборону збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім визначених законом випадків.

Велика Палата Верховного Суду ухвалила постанову у справі, частково задовольнивши позовні вимоги та зобов'язавши Коростенський районний відділ Управління Державної міграційної служби України в Житомирській області оформити та видати позивачці паспорт громадянина України

у формі книжечки відповідно до Положення про паспорт громадянина України, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 26 червня 1992 року № 2503-XII [10].

Рішення у зразковій справі містить обставини зразкової справи, які обумовлюють типове застосування норм матеріального права та порядок застосування таких норм судами та суб'єктом владних повноважень.

Під час розгляду типових справ судами першої інстанції саме типові ознаки застосовують при складенні тексту рішення суду.

Важливою особливістю типових справ є те, що суд, який розглядає типову справу, має право зупинити провадження за клопотанням учасника справи або за власною ініціативою у випадку, якщо Верховним Судом відкрито провадження у відповідній зразковій справі.

Провадження у типовій справі підлягає відновленню з дня набрання законної сили рішенням Верховного Суду у відповідній зразковій справі.

Важливим залишається питання невідкладності оприлюднення інформації щодо набрання законної сили рішенням Верховного Суду у відповідній зразковій справі, адже суд першої інстанції може не отримати вчасно таку інформацію й не поновити провадження в зупинених типових справах саме з дня набрання законної сили рішенням Верховного Суду у відповідній зразковій справі, що призведе до порушення з боку суду першої інстанції під час розгляду типової справи.

Відповідно до ст. 291 КАС України при ухваленні рішення в типовій справі, яка відповідає ознакам, викладеним у рішенні Верховного Суду за результатами розгляду зразкової справи, суд має враховувати правові висновки Верховного Суду, викладені у рішенні за результатами розгляду зразкової справи [6]. У статті використано нормативну конструкцію «суд має враховувати правові висновки Верховного Суду».

На судові рішення у типовій справі, за наявності рішення у зразковій справі, може бути подана лише апеляційна скарга в порядку, визначеному КАС України. Касаційне оскарження у типовій справі, за наявності рішення у зразковій справі, можливе лише у випадках, якщо суд першої та (або) апеляційної інстанції при вирішенні типової справи не визнав її типовою справою та (або) не врахував правові висновки, викладені у рішенні Верховного Суду за результатами розгляду зразкової справи, чи у випадку якщо справа, в якій судом першої та (або) апеляційної інстанції ухвалено рішення з урахуванням правових висновків, викладених у рішенні Верховного Суду за результатами розгляду зразкової справи, не відповідає ознакам типової справи [6].

Рішення Верховного Суду у зразковій справі повинні застосовувати всі

суб'єкти владних повноважень.

Згідно з положеннями частини п'ятої ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус судів» від 2 червня 2016 року висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права [11].

Таким чином, судовий прецедент у адміністративному судочинстві виокремлюється у висновках щодо застосування норм права, викладених у судових рішеннях Верховного Суду, прийнятих у зразкових справах.

Тому завдяки синергетичному підходу до дослідження джерел права в адміністративному судочинстві можна дослідити механізми дії судового прецеденту у країнах англосаксонської системи, визначити можливості запозичення їх використання для України, обґрунтувати принципи взаємодії і взаємопроникнення двох правових систем у аспекті існування судової практики та судового прецеденту як джерел права, скласти цілісне уявлення про судову практику та судовий прецедент [12, с. 51].

Таким чином, судовий прецедент у правовій системі України – це постанова Верховного Суду в зразковій справі, в якій містяться висновки щодо застосування норм права та сформульоване правило, загальнообов'язкове для застосування адміністративними судами та суб'єктами владних повноважень при вирішенні подібних питань під час розгляду публічно-правових спорів.

Висновки

Рішення у зразковій справі Верховного Суду, в яких містяться висновки щодо застосування норм права, виступають як судовими прецедентами в адміністративному судочинстві, так і джерелами права в правовій системі України. Такий механізм запроваджений задля забезпечення Верховним Судом єдності судової практики в судовій системі України.

Запровадження у правову систему України інституту зразкових справ і розгляду типових справ дає підстави для висновку про поширення використання судового прецеденту як джерела права в адміністративному судочинстві.

Рішення у зразковій справі містить обставини зразкової справи, які обумовлюють типове застосування норм матеріального права і порядок застосування таких норм судами та суб'єктом владних повноважень.

Крім того, рішення у зразкових справах суттєво оптимізують, удосконалюють та полегшують процедуру розгляду типових справ судом першої інстанції.

Перелік використаних джерел

1. Алексеев С. С. *Право. Азбука. Теория. Философия. Опыт комплексного исследования* URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/Alex/12.php (дата звернення 17.09.2019).
2. Строцький Р. Є. Судова влада як творець права в контексті поділу влади. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Правознавство»*. 2012. Вип. 641. С. 121–126.
3. Журавльов А. В. *Прецеденти в адміністративному судочинстві України*. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive> (дата звернення 12.09.2019).
4. Кухнюк Д. В. Судовий прецедент у кримінальному процесі: проблеми впровадження. *Вісник Верховного Суду України*. 2008. № 4. С. 42.
5. Постанова Пленуму Верховного Суду України: правова природа та місце в системі джерел права. URL: http://yurincot.com/ua/legal_practice/analitichna (дата звернення 11.10.2019).
6. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (із змінами та доповненнями). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
7. Зразкові справи (аналітичний огляд). Огляд практики Верховного Суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Zrazkovi_spravi.pdf (дата звернення 12.09.2019).
8. Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 15 лютого 2018 року № Пз/9901/2/18. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/inshe/zrazkovi_spravu/uhv_2018_02_15_806_3265_17 (дата звернення 12.09.2019).
9. Рішення, ухвалене Верховним Судом у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду 26 березня 2018 року у справі № 806/3265/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73139306> (дата звернення 11.09.2019).
10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 19 вересня 2018 року (можна ознайомитися у ЄДРСП). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/review/76822787> (дата звернення 11.09.2019).
11. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення 12.09.2019).
12. Ільков В. В. *Методологія дослідження джерел права в адміністративному судочинстві*. Форум права. 2016. № 5. С. 48–52.

References:

1. Alekseev S. S. *Pravo. Azbuka. Teoriya. Filosofiya. Opyt kompleksnogo issledovaniya*. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/Alex/12.php (date of appeal 17.09.2019)
2. Strockij R. Ye. *Sudova vlada yak tvorec prava v konteksti podilu vlady*. *Scientific Bulletin of Chernivtsi University. Jurisprudence series*. 2012. Iss. 641. P. 121–126.
3. Zhuravlov A. V. *Precedenti v administrativnomu sudochinstvi Ukrayini*. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive> (date of appeal 12.09.2019).
4. Kuhnyuk D. V. *Sudovij precedent u kriminalnomu procesi: problemi vprovadzhennya*. *Visnik Verhovnogo Sudu Ukrayini*. 2008. № 4. P. 42.
5. *Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine: Legal nature and place in the system of sources of law*. URL: http://yurincom.com/ua/legal_practice/analytychna (date of appeal 11.10.2019).
6. *Code of Administrative Procedure of Ukraine* Code of Administrative Procedure of Ukraine of 6 July 2005 (as amended). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
7. *Model cases (analytical review)*. *Review of Supreme Court Practice*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Zrazkovi_spravi.pdf (date of appeal 12.09.2019).
8. *Decision of the Administrative Court of Cassation within the Supreme Court of 15 February 2018 No. Pz / 9901/2/18*. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/inshe/zrazkovi_spravu/uhv_2018_02_15_806_3265_17 (date of appeal 12.09.2019).
9. *Decision of the Supreme Court within the Board of Judges of the Administrative Court of Cassation on 26 March 2018 in Case No. 806/3265/17*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73139306> (date of appeal 11.09.2019).
10. *Order of the Grand Chamber of the Supreme Court of 19 September 2018 (available at the EUSR)*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/review/76822787> (date of appeal 11.09.2019).
11. *On the Judiciary and Status of Judges: Law of Ukraine of June 2, 2016 No. 1402-VIII*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (date of appeal 12.09.2019).
12. Ilkov V. V. *Metodologiya doslidzhennya dzherel prava v administrativnomu sudochinstvi*. *Forum prava*. 2016. № 5. P. 48–52.

ІЛЬКОВ В. Рішення Верховного Суду в зразковій справі як судовий прецедент у правовій системі України.

Стаття присвячена поняттю та особливостям рішення Верховного Суду в зразковій справі як судового прецеденту. Судовим прецедентом у правовій системі України постає постанова Верховного Суду в зразковій справі, в якій містяться висновки щодо застосування норм права та сформульоване правило, загальнообов'язкове для застосування адміністративними судами та суб'єктами владних повноважень при вирішенні подібних питань під час розгляду публічно-правових спорів.

Рішення у зразковій справі містить обставини зразкової справи, які обумовлюють типове застосування норм матеріального права і порядок застосування таких норм судами та суб'єктом владних повноважень, а також рішення у зразкових справах суттєво оптимізують, удосконалюють та полегшують процедуру розгляду типових справ судом першої інстанції.

Ключові слова: судовий прецедент, зразкова справа, типова справа, рішення Верховного Суду в зразковій справі, джерело права.

ІЛЬКОВ В. Решение Верховного Суда в образцовом деле в качестве судебного прецедента в правовой системе Украины.

Статья посвящена понятию и особенностям решения Верховного Суда в образцовом деле в качестве судебного прецедента. Судебным прецедентом в правовой системе Украины является решение Верховного Суда в образцовом деле, в котором содержатся выводы по применению норм права и сформулировано правило, общеобязательное для применения административными судами и субъектами властных полномочий при решении подобных вопросов при рассмотрении публично-правовых споров.

Решение в образцовом деле содержит обстоятельства образцового дела, которые обуславливают типичное применение норм материального права и порядок применения таких норм судами и субъектом властных полномочий, а также решения в образцовых делах существенно оптимизируют, совершенствуют и облегчают процедуру рассмотрения типичных дел судом первой инстанции.

Ключевые слова: судебный прецедент, образцовое дело, типичное дело, решение Верховного Суда в образцовом деле, источник права.

ILKOV V. The Supreme Court's decision in the model case as a judicial precedent in the legal system of Ukraine.

The publication deals with the concept and features of the Supreme Court's decision in the model case as a judicial precedent. The judicial precedent in

the legal system of Ukraine is the Supreme Court's decision in an exemplary case, which contains conclusions on the application of the rules of law and a formulated rule.

After the adoption of the new version of the Code of Administrative Judiciary of Ukraine and the direct introduction of the mechanism of decision-making in the model case and the actual systematic review by the courts of first instance of numerous typical cases on the basis of the model case, it can be concluded that in the legal system judicial precedent becomes a source of law in the administrative proceedings.

In the countries of the Anglo-American system of law, the Supreme Court ensures the unity of the case law at the highest level. The precedent system is vertical and requires judges to adhere to the decisions of high courts.

Today in Ukraine, belonging to the countries of the Romano-German legal family, one can already speak about the official use of precedents in the administrative process, namely the informal application of precedents in the decisions the Supreme Court in model cases.

The main features of judicial precedent are the fact that it is created when considering a particular case, combines individual-legal and normative-legal features, dynamism and a high degree of specification of the legal norm, which is objectified in the judicial precedent. Such decisions are always reasoned, authoritative and public.

A model decision contains the circumstances of a model case, which determine the typical application of substantive law and the procedure for applying such rules by courts and the subject of power, as well as the decisions in exemplary cases substantially optimize, refine and facilitate the judicially procedure in typical cases by a regional courts.

Key words: court precedent, model case; a typical case; Supreme Court decision in an exemplary case, source of law.

УДК 342.9

DOI 10.37566/2707-6849-2019-4(29)-2

Ольга СОЛОВЙОВА,
доцент кафедри адміністративного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОЯВ НЕПОВАГИ ДО СУДУ

Угодою про асоціацію з Європейським Союзом Україна проголосила згоду на посилення співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав і основоположних свобод людини, зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості. Таким чином міжнародні, зокрема європейські, стандарти у сфері судочинства повинні стати для нашої держави орієнтиром і пріоритетом під час проведення чергових реформ.

Незалежність судової влади як частини державної влади забезпечується гарантіями незалежності та недоторканності суддів, передбаченими Конституцією України. До таких гарантій належить, зокрема, недопустимість втручання у здійснення правосуддя, впливу на суд або суддів у будь-який спосіб, прояв неповаги до суду та встановлення відповідальності за такі діяння.

Незважаючи на закріплення на законодавчому рівні заборони проявів неповаги до суду чи суддів, а так само встановлення юридичної відповідальності за такі діяння, у ЗМІ часто з'являється інформація про ті чи інші прояви неповаги до суду, які сприймаються суспільством як щось

буденне. Усе це підтверджує, що суцільна неповага до суду залишається тривалий час хронічним захворюванням українського суспільства [1]. Як наслідок, поширення прояву неповаги до суду, уникнення винними особами юридичної відповідальності за вчинення такого правопорушення, відсутність у приміщеннях судів належної охорони, ігнорування таких проявів у цілому призводить до невиконання українською державою своїх зобов'язань щодо забезпечення права на справедливий суд, передбаченого ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [2].

Питанням проявів неповаги до суду займалися ряд учених і практиків, зокрема: Л. Є. Виноградова, В. В. Городовенко, В. В. Гречишнікова, В. М. Кравчук, Р. О. Куйбіда, І. В. Тertiшніков, В. А. Четвернін, М. В. Шкіль. Але праці зазначених учених у сучасних умовах чергового етапу судової реформи або втратили свою актуальність або не відповідають новим викликам, які постали перед правосуддям з огляду на важливість застосування практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) з метою забезпечення кожній особі права на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, установленим законом.

Спробуємо проаналізувати законодавство, що регулює порядок притягнення до відповідальності особи за прояв неповаги до суду, а також судову практику в даній сфері, з метою визначення окремих проблемних питань.

Притягнення до відповідальності за прояв неповаги до суду впливає із покладеного на учасників судового процесу обов'язку проявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу (п. 1 ч. 5 ст. 44 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [3], п. 1 ч. 2 ст. 43 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [4], п. 1 ч. 2 ст. 42 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) [5].

Неповага до суду охоплює широке коло дій і бездіяльності як учасників судового процесу, так і відвідувачів судового засідання. Так само слід зазначити, що в законодавстві не надається визначення, або переліку дій, які являють собою прояв неповаги до суду та зумовлюють застосування заходів юридичної відповідальності.

Щодо відповідальності, то на сьогодні саме за прояв неповаги до суду встановлена адміністративна відповідальність, що передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [6]. Так, відповідно до ст. 185-3 КУпАП неповага до суду, що проявилась у злісно-

му ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в невідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню голову-ючого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановле-них у суді правил. У цій же статті передбачена відповідальність і за прояв неповаги до Конституційного Суду України. Крім штрафу (межа встанов-лена на рівні від двадцяти до трьохсот неоподатковуваних мінімумів до-ходів громадян) за прояв неповаги до суду, можуть бути накладені також стягнення у вигляді виправних робіт на строк від одного до двох місяців з відрахуванням 20% заробітку та адміністративний арешт на строк до 15 діб. До того ж, на порушників, окрім заходів відповідальності, поклада-ється обов'язок сплати судового збору, у разі винесення судом (суддею) постанови про накладення адміністративного стягнення.

До проявів неповаги до суду відносять: 1) злісне ухилення від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача (повторне без поважних причин ухилення від явки в суд і при цьому не всіх осіб, без яких немож-ливий розгляд судової справи, а тільки зазначених у відповідній частині ст. 185-3 КУпАП); 2) невідкорення свідка, потерпілого, позивача, відпо-відача та інших громадян розпорядженню головуючого (так само неви-конання розпорядження головуючого прокурором, захисником); 3) по-рушення порядку під час судового засідання; 4) вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду; 5) вчинення будь-ким дій, які свід-чать про явну зневагу до встановлених у суді правил; 6) злісне ухилен-ня експерта, перекладача від явки в суд; 7) невиконання поручителем зобов'язань, покладених судом під час провадження у справах за адміні-стративними позовами з приводу затримання та видворення іноземців та осіб без громадянства. При цьому дії, що становлять об'єктивну сторону правопорушення, можуть проявлятися не лише під час судового засідання. Виходячи зі змісту ст. 185-3 КУпАП, можна стверджувати, що вичерпно-го переліку дій, які свідчать про неповагу до суду, вона не містить. Такі дії встановлюватимуться в кожному випадку окремо та можуть вчиняти-ся як у вербальній формі, шляхом жестикуляції, так і бездіяльності. Для того, щоб визначення дій (бездіяльності), що є проявом неповаги до суду, не становили широкого суддівського розсуду, не можемо не погодитись з необхідністю розроблення та прийняття загальних правил перебування в суді [7, с. 429] (а не просто пам'ятки для відвідувачів суду [8; 9]). Якщо держава встановлює відповідальність за порушення порядку в суді, і роз-глядає це як прояв неповаги до суду, повинні бути чітко встановлені пра-вила поведінки в суді та під час судового засідання зокрема.

На сьогодні порядок притягнення особи до адміністративної відповідальності за прояв неповаги до суду не позбавлений недоліків. Він має певні особливості порівняно з загальним порядком накладення адміністративних стягнень.

По-перше, це вимога щодо складання протоколу. КУпАП щодо зазначеного правопорушення містить дві вимоги, які взаємо виключають одна одну. Так, відповідно до ч. 1 ст. 258 КУпАП протоколи щодо вчинення правопорушення, передбачені частинами 1, 2, 3, 5 ст. 185-3 КУпАП, не складаються, навіть у випадку оспорування особою допущеного правопорушення. Винятком є вчинення правопорушення щодо невиконання поручителем зобов'язань, покладених судом під час провадження у справах за адміністративними позовами з приводу затримання та видворення іноземців та осіб без громадянства (ч. 4 ст. 185-3). У зазначеному випадку протокол складають представники територіальних органів і територіальних підрозділів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб або органів Державної прикордонної служби України. Незважаючи на вказівку про те, що протоколи за частинами 1, 2, 3, 5 ст. 185-3 КУпАП не складаються, ст. 255 КУпАП уповноважує судових розпорядників складати протоколи за вказаними частинами ст. 185-3 КУпАП. Така неузгодженість у нормах КУпАП створює проблеми під час практики застосування положень кодексу щодо притягнення особи до адміністративної відповідальності за неповагу до суду, що ніяк не вирішує питання підвищення авторитету судової влади.

У Рекомендаціях щодо притягнення до відповідальності за неповагу до суду, схвалених Радою суддів України (далі – Рекомендації) [10], зазначено, що оскільки протокол про адміністративне правопорушення за прояв неповаги до суду не складається, то початковим моментом порушення справи слід вважати час, коли інформація про проступок, яким є прояв неповаги до суду, стала відомою суду.

Аналіз судової практики дає підстави зробити висновок про те, що судові розпорядники в більшості випадків складають протоколи про адміністративне правопорушення. Тим самим вони убезпечують себе надалі від випадків визнання їхньої бездіяльності щодо не складання протоколів неправомірною, що як наслідок може призвести до ухилення особи, яка проявила неповагу до суду, від відповідальності. Інколи протоколи мають явні недоліки (не зазначені відомості про місце, час вчинення правопорушення, прізвища, адреси свідків, анкетні відомості правопорушника, не роз-

крита суть правопорушення) або складені неуповноваженими на те особами. Судді в зазначених випадках виносять постанови про направлення протоколів на доопрацювання. І хоча такі види постанов не передбачені чинним КУпАП, але це єдиний вихід для правильної фіксації факту вчинення адміністративного правопорушення.

Ми не можемо погодитися з думкою про те, що притягнення до відповідальності за прояв неповаги до суду (за дії, які заважають судді вести процес, або свідчать про зневажливе ставлення до судочинства чи правосуддя), це право судді, а не обов'язок [11]. Оскільки прояв неповаги до суду визнається адміністративним правопорушенням, то спеціально уповноважені суб'єкти зобов'язані реагувати на кожний такий прояв у межах наданих повноважень (складати протоколи про адміністративні правопорушення, розглядати справи та виносити відповідні постанови).

По-друге, справу про правопорушення за прояв неповаги до суду розглядають місцеві господарські та адміністративні суди, апеляційні суди та Верховний Суд, а також районні, районні у місті, міські чи міськрайонні суди (судді). І якщо місцеві загальні суди розглядають всі справи про адміністративні правопорушення, в тому числі й передбачені ст. 185-3 КУпАП, то місцеві господарські та адміністративні суди, апеляційні суди та Верховний Суд розглядають справи лише про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 185-3 КУпАП. Надання таких повноважень усім судам, незалежно від спеціалізації та інстанційності мало б сенс за наявності чіткого національного законодавства та відсутності суперечностей між окремими процесуальними законами.

По-третє, справа розглядається суддею-доповідачем зі складу суду, що розглядає справу, під час розгляду якої вчинено правопорушення (ч. 2 ст. 221-1 КУпАП). Якщо виходити із зазначеного, то чи буде суд, який накладає стягнення за прояв неповаги до суду і розглядає справу, під час якої особа проявила неповагу, неупередженим? Якщо особа виявляє неповагу до суду під час розгляду адміністративної (цивільної, господарської) справи, і його зневажливі дії спрямовані виключно на особу судді, то такий суддя буде упереджений як під час накладення стягнення, так і під час вирішення відповідної справи. Вирішенню цієї ситуації слугуватиме заявлений суддею самовідвід.

КУпАП не містить спеціальних норм, які передбачають для учасників судового провадження можливість заявити відвід (самовідвід) судді і не передбачають порядку розгляду таких заяв, на відміну від іншого чинного процесуального законодавства (КПК України, ЦПК України, КАС України). Під час розгляду заяв про відвід (самовідвід) судді в межах про-

вадження у справах про адміністративні правопорушення слід виходити з загальних міжнародно визнаних принципів відправлення правосуддя.

Згідно зі ст. 10 Кодексу суддівської етики суддя повинен виконувати обов'язки судді безсторонньо і неупереджено та утримуватися від поведінки, будь-яких дій або висловлювань, що можуть призвести до виникнення сумнівів у рівності професійних суддів, народних засідателів та присяжних при здійсненні правосуддя [12]. Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені резолюцією Економічної та соціальної ради ООН, у п. 2.5 визначають, що суддя заявляє самовідвід від участі в розгляді справи в тому випадку, якщо для нього не є можливим винесення об'єктивного рішення у справі або в тому випадку, коли у стороннього спостерігача могли б виникнути сумніви в неупередженості судді [13].

Безсторонність (неупередженість) судді під час розгляду справи та ухвалення судового рішення ставала предметом розгляду ЄСПЛ. Відповідно до ч. 1 ст. 6 Конвенції кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, установленим законом. Наявність безсторонності повинна визначатися за суб'єктивними (особисті переконання та поведінка окремого судді, тобто чи виявляв суддя упередженість або безсторонність у даній справі) та об'єктивними (визначається серед інших аспектів, чи забезпечував суд як такий та його склад відсутність будь-яких сумнівів у його безсторонності) критеріями [14].

Здебільшого ЄСПЛ у своїх рішеннях оцінює безсторонність з точки зору об'єктивного критерію [15; 16]. Так, у справі «Білуха проти України» ЄСПЛ зазначив стосовно суб'єктивного критерію, що особиста безсторонність суду презюмується, поки не надано доказів протилежного. Стосовно об'єктивного критерію слід визначити, чи існували переконливі факти, які б могли свідчити про безсторонність судді. Це означає, що при вирішенні того, чи є у цій справі обґрунтовані причини побоюватися, що певний суддя був небезсторонній, позиція заінтересованої особи є важливою, але не вирішальною. Вирішальним же є те, чи можна вважати такі побоювання об'єктивно обґрунтованими.

З урахуванням зазначеного не виникає сумніву, що в ситуації, коли суддя, під головуванням якого в судовому засіданні проявили неповагу до суду, продовжує розглядати відповідну справу, водночас з вирішенням питання про накладення на особу адміністративного стягнення за прояв неповаги, існуватимуть об'єктивно обґрунтовані побоювання в його упередженості.

По-четверте, питання про відповідальність вирішується судом негайно

після вчинення правопорушення, для чого в судовому засіданні з розгляду справи оголошується перерва, або після закінчення судового засідання. Дана вимога не узгоджується з необхідністю дотримання принципу безсторонності під час притягнення до відповідальності, про що говорилося вище. Вимогу щодо негайності слід поширювати не на питання про відповідальність, а на фіксацію факту правопорушення та встановлення всіх обставин справи.

По-п'яте, справа має бути розглянута протягом доби (ч. 2 ст. 277 КУпАП). Але слід мати на увазі, що цей строк стосується лише прояву неповаги до суду, передбаченої ч. 1 ст. 185-3 КУпАП. Щодо всіх інших дій, передбачених частинами 2, 3, 4, 5 ст. 185-3 КУпАП, справа повинна бути розглянута з дотриманням загального – 15-денного строку (ст. 1 ст. 277 КУпАП).

У своїх Рекомендаціях Рада суддів України пропонує зазначений строк обраховувати з дня виявлення правопорушення, оскільки протокол про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 185-3 КУпАП, не складається. Вимога до строку розгляду справи протягом доби є такою, яку не можливо виконати, якщо дотримуватись всіх інших правил, передбачених КУпАП.

Як було сказано вище, той суддя, до якого була проявлена неповага, не може вирішувати справу про притягнення особи до адміністративної відповідальності за неповагу до суду. Вирішення питання самовідводу судді, повідомлення особи, яка притягається до відповідальності, повісткою про час і місце розгляду справи потребує більше часу, ніж одна доба. І тут можливі лише два варіанти – або закривати очі на необхідність дотримання права особи на справедливий суд, передбачений ст. 6 Конвенції, або ж ігнорувати процесуальні вимоги, які унеможливають дотримання конвенційних норм. Відповідь очевидна. Тим більше, що в Рекомендаціях зазначено, що в питанні дотримання прав та процесуальних гарантій учасників судового процесу слід передусім неухильно дотримуватись прецедентної практики ЄСПЛ, висловленої у численних рішеннях Суду («Озтюрк проти Німеччини», «Енгель та інші проти Нідерландів», «Гурепка проти України» та ін.), згідно з якою справи про адміністративні правопорушення, за наявності певних умов, повинні розглядатись за процедурою та з дотриманням процесуальних гарантій, передбачених національним законодавством для кримінальних проваджень.

Але навіть у таких випадках мають бути дотримані строки накладення адміністративних стягнень. Тому дивним видається те, що хоча фіксація правопорушення здійснюється представником судової системи (судовий

розпорядник) і розгляд справи покладається на суд, на практиці існують випадки, коли справа про накладення стягнення за прояв неповаги до суду не може бути розглянута понад 3 місяці [17]. Між розглядом справи та складанням протоколу інколи минає більше 5 місяців [18], що не узгоджується з положеннями КУпАП та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» про негайний розгляд випадків проявів неповаги до суду. Але це вже питання не законодавчо встановлених вимог, а організаційного забезпечення судів достатньою кількістю суддів та ефективної роботи автоматизованої системи розподілу справ у суді.

По-шосте, спеціальний порядок оскарження постанов про накладення стягнень за прояв неповаги до суду. Відповідно до частин 3, 4 ст. 221-2 КУпАП постанова суду, прийнята за результатами розгляду такої справи, може бути оскаржена в апеляційному порядку до суду вищої інстанції. Постанова судді Верховного Суду, прийнята за результатами розгляду такої справи, може бути оскаржена в апеляційному порядку до Касаційного кримінального суду і переглядається у складі колегії з трьох суддів.

Тобто, якщо прояв неповаги до суду стався в місцевому господарському суді, то апеляційною інстанцією слід вважати апеляційний господарський суд, який повинен застосовувати правила, встановлені КУпАП. Якщо справа була розглянута місцевим загальним судом, то апеляційна скарга подається до відповідного апеляційного суду. А якщо прояв неповаги відбувся під час розгляду справи Касаційним кримінальним судом у складі Верховного Суду? Чи може один і той же суд виступати водночас і судом першої та апеляційної інстанцій? І знову більше запитань, ніж відповідей.

За наслідками розгляду апеляційної скарги суд апеляційної інстанції має право: 1) залишити апеляційну скаргу без задоволення, а постанову без змін; 2) скасувати постанову та закрити провадження у справі; 3) скасувати постанову та прийняти нову постанову; 4) змінити постанову (ч. 8 ст. 294 КУпАП). Виникає цілком закономірне питання як розгляд (перегляд) справи про накладення адміністративного стягнення співвідноситься з предметною юрисдикцією визначеною, приміром для адміністративних чи господарських судів (ст. 19 КАС України та ст. 20 ГПК України)? У будь-якому разі особі, яка притягається до відповідальності, повинно бути забезпечено право на апеляційне оскарження, а тому слід визнати неправильною позицію судів, які зазначають, що такі постанови не підлягають оскарженню [19; 20].

Усе зазначене свідчить про наявність суттєвих прогалин у чинному законодавстві стосовно порядку притягнення до відповідальності за прояв

неповаги до суду. Наявність суперечливості та нечіткості правових норм не сприяє правовій визначеності та якості законодавства. Тому є необхідність внести якнайшвидше відповідні зміни до КУпАП з метою узгодження порядку накладення адміністративних стягнень за прояв неповаги до суду з положеннями Конвенції та практики ЄСПЛ. Такі зміни повинні стосуватися вимоги складати протоколи про кожний випадок прояву неповаги до суду; правил заявлення відводу (самовідводу) судді; визначення судді, що розглядатиме справу відповідно до протоколу автоматизованого розподілу судових справ; перегляду правил притягнення до відповідальності за вказане правопорушення (приміром, накладення адміністративних стягнень місцевими загальними судами за місцем вчинення правопорушення або за місцем проживання особи правопорушника). Крім того, на нашу думку, доцільним є визначення чіткої юрисдикції судів щодо розгляду справ даної категорії із внесенням відповідних змін або до процесуальних кодексів, або до КУпАП.

Закріплення таких положень буде цілком виправдано з огляду на норми міжнародного права, які мають вищу юридичну силу, зокрема Конвенцію та практику ЄСПЛ. Сьогодні судова практика змушена йти попереду законодавства, яке не встигає змінюватися до потреб демократичного суспільства та необхідності забезпечувати кожній особі право на справедливий суд.

Існуюча на сьогодні ситуація, яка, з одного боку, характеризується значною кількістю проявів неповаги до суду, а з другого – недосконалістю законодавства, призводить або до порушень прав особи на справедливий суд, або ігнорування випадків таких проявів. Жоден із наслідків не спрямований на підвищення авторитету та довіри до судової гілки влади. Тільки дійсно незалежний суд забезпечить функціонування в Україні такої судової системи, що здійснюватиме ефективний захист прав, свобод та інтересів особи та користуватиметься заслуженою довірою та повагою суспільства.

Перелік використаних джерел

1. Зозуля Н. *Неповага до суду: вимоги закону і практика*. URL: https://ukrainepravo.com/judicial_truth/divine_law/nepovaga-do-sudu-vymogy-zakonu-i-praktyka-/ (дата звернення: 17.12.2019).

2. *Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Офіційний вісник України. 1998. № 13, № 32. Ст. 270.*

3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.
5. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 6. Ст. 56.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
7. Князєв В. С. Деякі аспекти юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду. Форум права. 2013. № 1. С. 423–430.
8. Правила поведінки в суді: пам'ятка для ЗМІ та громадських організацій. URL: <https://upmp.news/ua-in-ukraine/pravila-povedinki-v-sudi-pam-yatka-dlya-zmi-ta-gromadskih-organizatsij/> (дата звернення 29.11.2019).
9. Опубліковані правила поведення посетителів в зданні суда. URL: <https://sud.ua/ru/news/sud-info/113937-opublikovany-pravila-povedeniya-posetiteley-v-zdanii-suda> (дата звернення: 29.11.2019).
10. Про схвалення Рекомендацій щодо притягнення до відповідальності за неповагу до суду: Рішення Ради суддів України від 04.11.2016 № 74. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr074414-16> (дата звернення: 17.12.2019).
11. Русенко І. Я. Проблеми практичного застосування юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду. URL: http://www.lex-line.com.ua/?language=ru&go=full_article&id=1164 (дата звернення: 29.11.2019).
12. Про затвердження Кодексу суддівської етики: Рішення XI (чергового) з'їзду суддів України від 22.02.2013. Вісник Верховного Суду України. 2013. № 3. Ст. 27.
13. Бангалорські принципи поведінки суддів: Резолюція Економічної та соціальної Ради ООН від 27.07.2006 № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_j67 (дата звернення: 17.12.2019).
14. The European Court's of Human Rights? October 15, 2009, on the case of Micallef v. Malta, par 93, 95, 101. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-95031%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-95031%22]) (дата звернення: 17.12.2019).
15. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Білуха проти України» від 09.11.2006, п. 49–54. Офіційний вісник України. 2007. № 19. Ст. 785.
16. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Олександр Волков проти України» від 09.01.2013, п. 116. Офіційний вісник України.

2013. № 89. Ст. 3307.

17. Постанова Новосанжарського районного суду Полтавської області від 01.06.2018 у справі 540/83/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74390857> (дата звернення: 17.12.2019).

18. Постанова Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 03.03.2017 у справі 214/6651/16-п. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65123154> (дата звернення: 17.12.2019).

19. Постанова Вінницького апеляційного суду від 11.09.2019 року у справі № 141/434/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84209289> (дата звернення: 17.12.2019).

20. Постанова Ічнянського районного суду Чернігівської області від 10.03.2017 у справі № 733/197/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65211438> (дата звернення: 17.12.2019).

References

1. Zozulya N. Contempt of court: requirements of law and practice. URL: https://ukraineprav.com/judicial_truth/divine_law/nepovaga-do-suduvymogy-zakonu-i-praktyka-/ (accessed 12/17/2019). [Ukr.].

2. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 04.11.1950. Official Bulletin of Ukraine. 1998. № 13, № 32. Art. 270. [Ukr.].

3. Code of Administrative Judiciary of Ukraine dated 06.07.2005 No. 2747-IV. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2005. № 35-36, № 37. Art. 446. [Ukr.].

4. Civil Procedure Code of Ukraine dated 18.03.2004 № 1618-IV. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2004. № 40-41, 42. Art. 492. [Ukr.].

5. Economic Procedure Code of Ukraine of 06.11.1991 № 1798-XII. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1992. 6. Art. 56. [Ukr.].

6. Code of Ukraine on Administrative Offenses of 07.12.1984 № 8073-X. Information of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR. 1984. Supplement to No. 51. Art. [Ukr.].

7. Knyazev V. S. Some aspects of legal responsibility for showing contempt of court. Forum right. 2013. № 1. S. 423–430. [Ukr.].

8. Rules of Conduct in Court: A Memorandum for the Media and NGOs. URL: <https://upmp.news/ua-in-ukraine/privinki-v-sudi-pam-yatka-dlya-zmi-ta-gromadskih-organizatsij/> (accessed 29/11/2019). [Ukr.].

9. Rules for the behavior of visitors to the courthouse have been published. URL: <https://sud.ua/ru/news/sud-info/113937-opublikovany-pravila-povedeniya-posetiteley-v-zdanii-suda> (accessed 29/11/2019). [Ukr.].
10. On Approval of Recommendations on Responsibility for Contempt of Court .2019). [Ukr.].
11. Rusenko I. Ya. Problems of practical application of legal responsibility for contempt of court. URL: http://www.lex-line.com.ua/?language=ru&go=full_article&id=1164 (accessed 29/11/2019). [Ukr.].
12. On approval of the Code of Judicial Ethics: Decision of the XI (regular) Congress of Judges of Ukraine dated 22.02.2013. Bulletin of the Supreme Court of Ukraine. 2013. № 3. Art. 27. [Ukr.].
13. Bangalore Principles of Judicial Conduct: UN Economic and Social Council Resolution of 27.07.2006 No. 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_j67 (accessed 12/17/2019). [Ukr.].
14. The European Court of Human Rights October 15, 2009, on the case of Micallef v. Malta, paras 93, 95, 101. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%5C2001-95031%5D%5D%7D> (accessed 12/17/2019). [Engl.].
15. Judgment of the European Court of Human Rights in the case of Belukha v. Ukraine, 09.11.2006, paras 49-54. Official Bulletin of Ukraine. 2007. № 19. Art. 785. [Engl.].
16. Judgment of the European Court of Human Rights in the case of Alexander Volkov v. Ukraine, 09.01.2013, p. 116. Official Journal of Ukraine. 2013. № 89. Art. 3307. [Engl.].
17. Resolution of the Novosanzhar District Court of Poltava Region dated 01.06.2018 in Case 540/83/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74390857> (accessed 12/17/2019). [Engl.].
18. Resolution of the Saksaganskiy district court of Krivoy Rog of Dnepropetrovsk region of 03.03.2017 in case 214/6651/16-p. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65123154> (accessed 12/17/2019). [Engl.].
19. Resolution of the Vinnytsia Court of Appeal of 11.09.2019 in Case No. 141/434/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84209289> (accessed 12/17/2019). [Engl.].
20. Resolution of the Ichniansky District Court of Chernihiv Region of 10.03.2017 in Case No. 733/197/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65211438> (accessed 12/17/2019). [Engl.].

СОЛОВИЙОВА О. Проблемні питання адміністративної відповідальності за прояв неповаги до суду.

У статті проведено комплексний аналіз провадження у справах про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Окреслено проблемні питання, які виникають на практиці під час розгляду справ про адміністративні правопорушення за прояв неповаги до суду. Висловлено пропозиції щодо їх усунення.

Ключові слова: прояв неповаги до суду, адміністративна відповідальність, неупередженість (безсторонність), відвід (самовідвід) судді.

СОЛОВЬЕВА О. Проблемные вопросы административной ответственности за проявление неуважения к суду.

В статье проведен комплексный анализ производства по делам об административных правонарушениях, предусмотренных статьей 185-3 Кодекса Украины об административных правонарушениях. Охарактеризованы проблемные вопросы, возникающие на практике при рассмотрении дел об административных правонарушениях за проявление неуважения к суду. Высказаны предложения по их устранению.

Ключевые слова: проявление неуважения к суду, административная ответственность, беспристрастность, отвод (самоотвод) судьи.

SOLOVIOVA O. Problematic issues of administrative responsibility for disrespect for court.

The article is devoted to the legal principles of taking administrative responsibility for disrespect for court. In the work the complex analysis of proceedings in cases of administrative offenses envisaged by Article 185-3 of the Code of Administrative Offenses is carried out. The problematic issues that arise in practice when considering cases of administrative offenses for disrespect for court are outlined. The article examines the individual decisions of national courts in cases of administrative offenses for disrespect for court.

The Association Agreement with the European Union Ukraine has declared its agreement to strengthen cooperation in the field of justice, freedom and security in order to ensure the rule of law and respect for human rights and fundamental freedoms, strengthen the judiciary, enhance its efficiency, guarantee its independence and impartiality. Weaknesses of national legislation with respect to international standards of administration of justice

are identified. Particular attention is paid to compliance with the principle of impartiality when imposing administrative penalties for disrespect for court. The relevant decisions of the European Court of Human Rights have been analyzed. Suggestions were made to remedy practical problems in order to bring administrative penalties for disrespect for court into conformity with the provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the practice of the European Court of Human Rights.

It was concluded that it is necessary to determine the clear jurisdiction of the courts in the consideration of cases of administrative offenses disrespect for court with the introduction of appropriate changes or procedural codes, or the Code of Ukraine on Administrative Offenses.

Key words: disrespect for court, administrative responsibility, impartiality, challenge (recusal) of a judge.

УДК 342.729:351.752.2

DOI 10.37566/2707-6849-2019-4(29)-3

Микола САМБОР,

начальник сектору моніторингу

Прилуцького відділу поліції

Головного управління Національної поліції

в Чернігівській області,

кандидат юридичних наук, член-кореспондент

Національної академії наук вищої освіти України

ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ЗА АДМІНІСТРАТИВНИМИ ПОЗОВАМИ ПРО УСУНЕННЯ ПЕРЕШКОД І ЗАБОРОНУ ВТРУЧАННЯ У ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Україна, як і європейське та світове співтовариство, обирає шлях людиноцентризму у формуванні як національного законодавства, так і на міжнародному рівні у міжнародних документах. Очевидно, що такий шлях є результатом історико-правового розвитку людства та суспільних відносин, зумовлений зростанням ролі особистості та її значення у соціумі, а також для державності. Важливим на шляху дотримання, захисту та охорони прав, свобод та інтересів людини і громадянина є діяльність держави та її органів, зокрема судових, спрямованих на створення ефективних умов існування цих правових цінностей, особливо у відносинах з суб'єктами публічної адміністрації, наділеними повноваженнями обмеження прав, свобод та інтересів людини.

З прийняттям Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) завершився етап легального оформлення національної системи адміністративної юстиції. Відтепер ефективність практично-

го функціонування адміністративної юстиції великою мірою залежатиме від ступеня досконалості унормованого згаданим Кодексом порядку судового розгляду справ, підвідомчих адміністративним судам [1, с. 7].

Актуальні проблеми адміністративного процесу досліджували і продовжують вивчати такі вітчизняні науковці та практики, як В. Авер'янов, Ю. Битяк, Т. Коломоєць, М. Смокович, С. Стеценко та інші, поміж іншим питання адміністративного процесуального права доволі часто обираються за предмет дисертаційних досліджень. Попри те, що питання адміністративного процесуального права та у його межах захист прав, свобод та інтересів людини і громадянина є предметом наукових пошуків, констатуємо, що залишається ряд недосліджених питань, до яких належить дослідження особливостей провадження у справах за адміністративними позовами про усунення перешкод і заборону втручання у здійснення права на свободу мирних зібрань, хоча вказані й право, і свобода є надзвичайно важливими в демократичному суспільстві, як для окремої особистості, суспільства, так і для держави, як стримуючий чинник, а також засіб отримання думки та позиції єдиного джерела влади – народу, його окремих груп чи громадян, суб'єктами здійснення публічної адміністрації з актуальних питань державно-правового життя.

Відтак метою даної статті обрано дослідження проблемних питань, пов'язаних із правовим регулюванням провадження у справах за адміністративними позовами про усунення перешкод та заборону втручання у здійснення права на свободу мирних зібрань.

Зі змісту Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501, випливає, що її затвердження зумовлено необхідністю вдосконалення діяльності держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини, створення дієвого механізму захисту в Україні прав і свобод людини, вирішення системних проблем у зазначеній сфері з урахуванням досвіду правозахисних інституцій України, ООН, Ради Європи, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, практики Європейського суду з прав людини тощо [2, с. 27]. Держава в особі її органів і посадових осіб аналізує практику діяльності та ухвалення рішень суб'єктами публічної адміністрації, спрямованими на забезпечення здійснення прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, та, виявляючи прогалини і колізії правового регулювання суспільних відносин, недосконалість норм позитивного права, що негативно впливають на здійснення прав, свобод та інтересів, вживає техніко-юридичних засобів і відповідно активізує правотворчу та законотворчу діяльність уповноважених суб'єктів, спрямовану на вдосконалення якості норм

права, їх зрозумілості для учасників правовідносин, спрямованих на створення умов для здійснення прав, свобод та інтересів кожним суб'єктом, у тому числі й права на свободу мирних зібрань.

Сьогодні адміністративний процес поряд з цивільним, кримінальним, господарським та іншими видами юридичного процесу посідає одне з основоположних місць у системі вітчизняної юридичної процесуальної форми [3, с. 60]. Саме в межах адміністративного процесу вирішуються спори щодо усунення перешкод і заборону втручання у здійснення права на свободу мирних зібрань з боку органів публічної адміністрації. Адже суб'єкти публічної адміністрації, наділені повноваженнями з виконання завдань і функцій держави, перебувають у явно нерівному становищі, порівняно із суб'єктами здійснення права на свободу мирних зібрань, коли перші можуть, використовуючи надані їм владні повноваження, вчиняти дії або утримуватися від вчинення таких, наслідком чого є неможливість здійснення права на свободу мирних зібрань у тих формах, межах, часових проміжках, як того бажає носій права на свободу мирних зібрань.

Свого часу А. Дайсі писав про те, що не можна особу позбавляти права йти вулицею лише з тієї причини, що інша особа загрожує першій збити її з ніг, якщо вона піде цією вулицею [4, с. 306]. Влада має мало або взагалі не має забороняти мітинги, котрі за всіма даними цілком законні, хоча на практиці можуть стати незаконними унаслідок поведінки їхніх учасників [4, с. 308]. Упевнені, що створення умов для здійснення права на свободу мирних зібрань залежить від поведінки суб'єктів публічної адміністрації, котрі повинні виконувати свої повноваження відповідно до Конституції та законів України. Однією з гарантій принципів справедливості, дотримання прав і свобод людини та верховенства права є можливість особи, яка вважає, що її право на свободу мирних зібрань обмежено, чи здійснення якого наштотується на ряд перепон з боку суб'єктів публічної адміністрації, оскаржувати такі дії представників влади. Останнє можливо здійснити саме в межах адміністративного процесу, коли предметом адміністративної справи є дослідження питання законності дій суб'єктів публічної адміністрації щодо створення гарантованих умов здійснення права на свободу мирних зібрань.

Дослідження цього питання розпочнемо використовуючи історико-правовий метод. КАС України був ухвалений органом законодавчої гілки влади – Верховною Радою України 6 липня 2005 року, майже 12 років тому. Тож КАС України є доволі новим джерелом норм адміністративно-процесуального права, яке є новою галуззю права і законодавства в українській правовій дійсності. Та, незважаючи на це, за час свого існування

кодекс зазнавав ряду змін і доповнень, завдяки яким законодавець намагався «наздогнати» та «задовольнити» потреби суспільства, а також маємо дві редакції КАС України, які істотно змінили його обличчя.

КАС України у редакції Закону України № 2747-IV, так би мовити у його первісному вигляді, у ст. 183 кодексу визначав особливості провадження у справах за адміністративними позовами про усунення обмежень у реалізації права на мирні зібрання, які логічно, змістовно були пов'язані з нормами ст. 182 КАС України у редакції того ж Закону України № 2747-IV (особливості провадження у справах за адміністративними позовами суб'єктів владних повноважень про обмеження щодо реалізації права на мирні зібрання). Отже, усунення обмежень у реалізації права на мирні зібрання є наслідком встановлених судом у інтересах позивача – суб'єкта владних повноважень обмежень щодо реалізації права на мирні зібрання, котрі здійснювалися саме суб'єктом владних повноважень.

Судова статистика дає змогу сформувати загальне уявлення про використання права організаторами (переконані, що доречно використовувати поняття саме суб'єктами здійснення права на свободу мирних зібрань) на подання адміністративних позовів про усунення обмежень у реалізації права на мирні зібрання. Принагідно зазначимо, що причиною таких позовів було саме усунення обмежень у реалізації права на мирні зібрання з боку органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, повідомлених про проведення таких заходів.

За позовами про усунення обмежень у реалізації права на мирні зібрання судами першої інстанції у 2011 році закінчено провадження у 7 справах, із них у 2 справах прийнято постанову про задоволення позову, в 1 справі – про відмову у задоволенні позову, у 4 справах позовні заяви залишено без розгляду. У справах за позовами про усунення обмежень у реалізації права на мирні зібрання у 2011 році в апеляційному порядку переглянуто 2 постанови судів першої інстанції, одну з яких залишено без змін, іншу – скасовано з прийняттям нової постанови у справі. Рішення у справах за позовами про усунення обмежень у реалізації права на мирні зібрання у 2011 році Вищим адміністративним судом України не переглядалися [5]. Переконаємося, що дана категорія адміністративних справ не є кількісною, а практика застосування цих норм демонструє виключність використання судового способу захисту права на свободу мирних зібрань.

Маємо зазначити, що обмеження у реалізації права на мирні зібрання з боку органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, повідомлених про проведення таких заходів слід було розмежовувати на: 1) ті, що встановлені судом у порядку, визначеному ст. 182 КАС України у

редакції Закону України № 2747-IV; 2) обмеження, встановлені органами місцевого самоврядування, повідомлені про проведення таких заходів, які стали наслідком вчинення або невчинення дій, тобто шляхом дії або бездіяльності, а також ухвалення рішень у межах власного адміністративного розсуду.

Примітним для КАС України у редакції Закону України № 2747-IV була уніфікованість використання термінології, а саме цілком логічним і продуманим було використання саме поняття «право на мирні зібрання», що було логічним продовженням застосування цього терміна у ст. 39 Конституції України.

КАС України в редакції Закону України від 03 жовтня 2017 року № 2147-VIII змінив усталену впродовж 12 років практику щодо усунення обмежень у реалізації права на мирні зібрання з боку органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, повідомлених про проведення таких заходів передусім на усунення перешкод, які стали наслідком не лише ухваленого судового рішення, а й інших дій чи бездіяльності суб'єктів публічної адміністрації, а також, сприйнявши рецепцію міжнародних норм, використали поняття «право на свободу мирних зібрань». Законодавець узгодив і поєднання права на свободу мирних зібрань з відповідним діяльнісним його аспектом – здійсненням.

Примітним є те, що норма ст. 281 КАС України у редакції Закону України № 2147-VIII є самостійною та самодостатньою нормою, використання якої прямо не залежить від інших норм, як це було з нормою ст. 183 КАС України у редакції Закону України № 2747-IV. Стаття 281 КАС України у редакції Закону України № 2147-VIII встановлює особливості провадження у справах за адміністративними позовами про усунення перешкод та заборону втручання у здійснення права на свободу мирних зібрань. На відміну від адміністративного позову про встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань, позов про усунення перешкод та заборону втручання у здійснення права на свободу мирних зібрань організатор (організатори) зборів, мітингів, походів, демонстрацій чи інших мирних зібрань мають право звернутися до адміністративного суду за місцем проведення цих заходів із позовною заявою про усунення перешкод та заборону втручання у здійснення права на свободу мирних зібрань з боку органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, повідомлених про проведення таких заходів.

Безперечно, позитивним досягненням змін стало те, що термінологія КАС України перебуває у єдності з правовими поняттями як інших галузей права, так і теорії права, оскільки цілком виправданим є використання

терміна «здійснення» стосовно використання права на свободу мирних зібрань. А от питання понять «перешкода» та «втручання» мають усі ознаки оціночного поняття, яке й визначається під час ухвалення рішення адміністративного суду на підставі його власного судового розсуду.

Крім того, унаслідок ухвалення Закону України № 2147-VIII, КАС України зазнав змін: у статтях 46, 280, 281, 371 кодексу використовується поняття «про право на свободу мирних зібрань», тоді як конституційна норма встановила наявність у кожного права збиратися мирно, тобто право на мирне зібрання, що перебувало у логічній єдності із відповідними нормами КАС України у редакції Закону України № 2747-IV. Використання поняття «право на свободу мирних зібрань» свідчить про рецепцію міжнародних норм у галузі прав людини.

Однак більш докладно спинимосся саме на об'єктивному аспекті діяння, вчинення якого може бути підставою для звернення до адміністративного суду про захист права на свободу мирних зібрань, а саме понятті «перешкода» та «втручання».

Перешкода – це впливальна величина із значенням, що виходить за межі нормованих робочих умов [6]. Думається, що перешкоджання здійсненню права на свободу мирних зібрань – це створення суб'єктами публічної адміністрації (виходячи з предмета дослідження, адже в рамках адміністративного судочинства відбувається вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень саме з боку суб'єктів владних повноважень) умов, які унеможливають здійснення права на свободу мирних зібрань у місці та спосіб, а також за участю тих суб'єктів, як того бажає суб'єкт здійснення права на свободу мирних зібрань.

Поняття «втручання» у змісті даної норми, на нашу думку, слід розглядати як будь-яку дію чи рішення суб'єкта владних повноважень (місцевого органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування, а також їх посадових осіб), спрямовані на створення умов, що негативно впливають на свободу здійснення суб'єктом його права на мирне зібрання, і можуть перебувати у сфері повноважень або виходити за межі повноважень відповідних органів публічної адміністрації.

Зумовлено це тим, що статус місцевого органу виконавчої влади мають лише обласні та районні державні адміністрації (відповідно до Закону України «Про місцеві державні адміністрації»). Територіальні ж підрозділи міністерств, державних комітетів тощо такого статусу не мають, і тому рішення, дії або бездіяльність їх посадових осіб можна оскаржувати тіль-

ки в окружному адміністративному суді [1, с. 11]. Та, незважаючи на це, законодавець створив доступну модель адміністративного судочинства, спрямовану на забезпечення гарантій захисту права на свободу мирних зібрань від перешкоджання його здійсненню.

Очевидно, що підставою для подачі такого позову повинна бути відповідна дія чи рішення суб'єкта владних повноважень (органу виконавчої влади або місцевого самоврядування), якими суб'єкт владних повноважень перешкоджає або втручається у здійснення права на мирні зібрання.

Маємо відмітити, що ст. 340 Кримінального кодексу України містить норму, яка передбачає кримінальну відповідальність за незаконне перешкоджання організації або проведенню мітингів, зборів, вуличних походів та демонстрацій. Унаслідок такого формулювання правових норм створено правовий конфлікт, зумовлений визначенням поняття «перешкоджання», оскільки останнє може бути законним і незаконним, і саме таке його сприйняття є підставою для відмежування застосування кримінальної відповідальності від реалізації можливостей, гарантованих КАС України щодо оскарження дій суб'єктів публічної адміністрації. На перший погляд незаконність і законність перешкоджання може бути встановлена судом у результаті розгляду справи про усунення перешкод та заборону втручання у здійснення права на свободу мирних зібрань. Однак переконані, що такий спосіб визначення законності чи незаконності перешкоджання здійсненню права на свободу мирних зібрань прямо суперечить конституційним нормам, зокрема, тому, що обмеження здійсненню права на свободу мирних зібрань може бути встановлено виключно судом як спосіб судового захисту як права на свободу мирних зібрань конкретних суб'єктів, так і загальносуспільного інтересу щодо підтримання верховенства права в суспільстві.

Процесуальним законом встановлена додаткова гарантія для позивача (суб'єкта здійснення права на свободу мирних зібрань) – не обов'язковість плати судового збору до відкриття провадження. Думається, що така додаткова гарантія унеможливлення втручання суб'єкта публічної адміністрації у здійснення права на свободу мирних зібрань підкреслює виняткове значення права на свободу мирних зібрань у всій системі прав і свобод людини.

Рішення суду в такій адміністративній справі виконується негайно і оголошується повне судове рішення, копії якого невідкладно видаються учасникам справи або надсилаються їм, якщо вони не були присутні під час його проголошення. Поспіх у виконанні такого судового рішення, на нашу думку, зумовлений тим, що строки завчасного сповіщення можуть

бути незначними, адже вони у законодавстві не невизначені, а також тим, що відповідні дії суб'єктів публічної адміністрації, які можуть мати триваючий характер, унеможливлять взагалі здійснення права на свободу мирних зібрань. Зазначена обставина підтверджується положеннями частини третьої ст. 281 та п. 6 частини першої ст. 371 КАС України у редакції Закону України № 2147-VIII. Доволі складним є те, що рішення адміністративного суду має бути оголошене повним, тобто в нарадчій кімнаті суд має не лише визначитися із резолютивною частиною свого рішення, а й якісно сформулювати описову та мотивувальну його частини. Оперативність виконання рішення адміністративного суду, яке не набрало законної сили, лише підкреслює важливість права на свободу мирних зібрань не лише для суб'єкта здійснення цього права, а й загалом для суспільства.

Надзвичайно цікаво сформульована норма частини четвертої ст. 281 КАС України у редакції Закону України № 2147-VIII: «Апеляційна скарга на рішення адміністративного суду про встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань подається не пізніше дня, наступного за днем його проголошення». З огляду на все озвучене цікавим є дане положення, оскільки, усуваючи перешкоди та заборони втручання у здійснення права на свободу мирних зібрань, апеляційна скарга подається на встановлення обмежень щодо реалізації права на свободу мирних зібрань. Системно підходячи до положень частини четвертої² ст. 281 КАС України у редакції Закону України № 2147-VIII та норм ст. 280 КАС України у цій же редакції, а також спираючись на теорію права, розуміння загальноприйнятих понять, реалізація права на свободу мирних зібрань передбачає необхідність певних дій з боку органів публічної адміністрації, однак за своїм змістом здійснення права на свободу мирних зібрань не потребує втручання органів виконавчої влади або місцевого самоврядування. Відтак суб'єкт здійснення права на свободу мирних зібрань, по суті, позбавлений можливості оскаржити рішення адміністративного суду шляхом подачі апеляційної скарги, оскільки остання подається саме з метою встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань, а не усунення перешкод та заборону втручання у здійснення права на свободу мирних зібрань. Упевнені, що норма частини четвертої ст. 281 КАС України у редакції Закону України № 2147-VIII адаптована саме для суб'єктів публічної адміністрації «гідно» відповісти позивачеві в адміністративній справі за адміністративним позовом про усунення перешкод і заборону втручання у здійснення права на свободу мирних зібрань. Оскільки апеляційне оскарження гарантується суб'єктові публічної адміністрації, який звертається з апеляційною скаргою вже про встановлення

обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань, тоді як позивач, яким є суб'єкт здійснення права на свободу мирних зібрань, навряд чи оскаржуватиме рішення адміністративного суду за власним позовом про усунення перешкод і заборону втручання у здійснення права на свободу мирних зібрань, з метою встановлення обмеження щодо реалізації його права на свободу мирних зібрань.

Нагадаємо, що суб'єктивне право на зібрання, мирні публічні заходи, право на страйк належать до публічно-правової форми реалізації права на захист [7, с. 151] і є одним із засобів захисту ряду інших прав і свобод людини. Натомість влада, ухвалюючи такі процесуальні норми, створює не для людини, а для себе додаткові можливості обмежень здійснення права на свободу мирних зібрань та можливості «виправдати» свої дії, спрямовані на обмеження чи перешкоджання здійсненню права на свободу мирних зібрань. Такі процесуальні права створюють, на нашу думку, не виправдані гарантії для можливості перешкоджання з боку органів публічної адміністрації у здійсненні права на свободу мирних зібрань або обмеження у здійсненні цього права, а також вносить дисбаланс у процесуальні права сторін у адміністративній справі про усунення перешкод та заборону втручання у здійснення права на свободу мирних зібрань, необґрунтовано схиляючи терези прав на користь суб'єкта публічної адміністрації.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що статті 280 і 281 КАС України у редакції Закону України № 2147-VIII нерозривно пов'язані між собою, однак не мають прямої залежності. Адже ст. 280 КАС України у редакції Закону України № 2147-VIII передбачає особливості провадження в адміністративних справах, пов'язаних із встановленням обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань, а ст. 281 КАС України – із усуненням перешкод та заборону втручання у здійснення права на свободу мирних зібрань. Хоча за певних умов суб'єкти публічної адміністрації мають процесуальні права щодо встановлення обмежень на реалізацію права на свободу мирних зібрань поза справами за адміністративними позовами органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування про встановлення обмеження щодо реалізації цього права, а саме під час провадження у справах за адміністративними позовами про усунення перешкод і заборону втручання у здійснення права на свободу мирних зібрань, зокрема під час апеляційного оскарження виправдати свої незаконні дії щодо перешкоджання чи обмеження здійсненню права на свободу мирних зібрань. Таким чином, із впевненістю можемо стверджувати, що можливість суб'єктом скористатися його правом на обстоювання здійснення права на свободу мирного зібрання та усунення перешкод чи заборону втручання

є гарантією від будь-якого втручання у здійснення права на свободу мирних зібрань з боку органів виконавчої влади або місцевого самоврядування. Однак на сьогодні процесуальні норми КАС України у редакції Закону України № 2147-VIII надають значно більше гарантій у обстоюванні своїх правових позицій саме суб'єктам публічної адміністрації під час вирішення справ про усунення перешкод чи обмеження здійснення права на свободу мирних зібрань, котрі під час апеляційного провадження можуть заявляти вимоги про встановлення обмежень чи заборону на здійснення права на свободу мирних зібрань.

Щодо відсутності у рішенні необхідності визначення способу встановлення обмеження чи його усунення щодо реалізації права на свободу мирних зібрань може стати підставою для незрозумілості рішення суду, адже питання способу виконання рішення суду не є обов'язковим елементом вказаного рішення суду, що зумовлює необхідність звернення позивача або відповідача (мається на увазі органу публічної адміністрації) для забезпечення дотримання основних засад адміністративного судочинства за додатковим судовим рішенням. Поряд із цим заяву про ухвалення додаткового судового рішення може бути подано до закінчення строку на виконання судового рішення.

Насамкінець зазначимо, що процесуальні питання та гарантії усунення перешкод та заборону втручання у здійснення права на свободу мирних зібрань у нормах КАС України абсолютно невизначені. Крім того, ряд понять, пов'язаних із перешкоджанням у здійсненні права на свободу мирних зібрань, стають альтернативою як для можливості застосування кримінальної відповідальності, так і для вжиття заходів адміністративного впливу в судовий спосіб. Незважаючи на те, що в національній правовій системі України, зокрема у нормах чинного КАС України, сформовані норми, спрямовані на забезпечення судового способу щодо усунення перешкод та заборону втручання у здійснення права на свободу мирних зібрань, однак при ретельному їх аналізі виявляється, що влада залишає для себе «сферу для маневрування», аби мати важелі впливу щодо оперативного обмеження здійснення права на свободу мирних зібрань, які суперечать інтересам владних структур.

У зв'язку із цим вважаємо, що норми КАС України необхідно змінити та доповнити нормами, що слугували б гарантіями свободи здійснення права на мирні зібрання, а також обмежували б втручання суб'єктів публічної адміністрації у право на свободу мирних зібрань, яке поряд із власне правом є додатковою гарантією здійснення інших прав, а також виявляється у здійсненні народовладдя у країні.

Перелік використаних джерел

1. Авер'янов В., Лук'янець Д., Педько Ю. Кодекс адміністративного судочинства України: необхідність і шляхи усунення концептуально-понятійних вад. *Право України*. 2006. № 3. С. 7–12.
2. Андрейцев В. І. Конституційно-аксіологічний, соціально- та еколого-правовий безпековий імператив та його розвиток в законодавстві України та документах стратегічного призначення. Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. «Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації» (Хмельницький, 17 травня 2019 р.). У 2-х ч. Ч. 1. Хмельницький: Хмельницький ун-т управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. С. 26–31.
3. Гончарук С. Т. Адміністративний процес у сучасній вітчизняній правовій доктрині. *Юридичний вісник*. 2014. № 4 (33). С. 60–64.
4. Дайси А. В. Основы государственного права Англии. Введение в изучение английской конституции / под. ред. П. Г. Виноградова; пер. и дополн. по 6-му англ. изд. О. В. Полторацкой. Москва: Типогр. Товарищества И. Д. Сытина, 1907. 660 с.
5. Довідка Вищого адміністративного суду України від 1 квітня 2012 року щодо вивчення та узагальнення практики застосування адміністративними судами законодавства під час розгляду та вирішення впродовж 2010–2011 років справ стосовно реалізації права на мирні зібрання (збори, мітинги, походи, демонстрації тощо). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0002760-12/print1452685568107177>.
6. Про затвердження Технічного регламенту щодо суттєвих вимог до засобів вимірювальної техніки: постанова Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2009 року № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2009-n>.
7. Гайнетдинов А. Н. Конституционные гарантии защиты прав и свобод граждан от неправомерных действий (бездействий) субъектов правоохранительной системы: дисс. ... канд. юрид. наук по спец.: 12.00.02. конституционное право; муниципальное право. Ростов-на-Дону, 2004. 231 с.

References

1. Averyanov V., Lukyanets D., Pedko Y. *Code of Administrative Procedure of Ukraine: Necessity and Ways to Eliminate Conceptual and Conceptual Defects*. Law of Ukraine. 2006. № 3. P. 7–12. [Ukr.].
2. V.I. Andreev *Constitutional-axiological, social and ecological-legal security imperative and its development in the legislation of Ukraine and documents of strategic purpose*. Constitutional values: legal nature and practice of implementation: Coll. abstracts international. Research Practice Conf. «Constitutional Values: Legal Nature and Practice of Implementation» (Khmelnitsky, May 17, 2019). In 2 h Part 1. Khmelnitsky: Khmelnitsky University of Management and Law named after Leonid Yuzkov, 2019. P. 26–31. [Ukr.].
3. Goncharuk S.T. *Administrative process in modern domestic legal doctrine*. Legal Bulletin. 2014. No. 4 (33). Pp. 60–64. [Ukr.].
4. Daisy A.V. *Fundamentals of State Law of England*. Introduction to the Study of the English Constitution / under. ed. PG Vinogradov; trans. and add. on the 6th English. ed. O.V. Poltoratskaya. Moscow: Tipogr. Societies of ID Sytin, 1907. 660 p. [Russ.].
5. Reference of the Supreme Administrative Court of Ukraine of April 1, 2012 to study and summarize the practice of the application by the courts of law during the review and resolution during 2010-2011 of cases concerning the exercise of the right to peaceful assembly (meetings, rallies, marches, demonstrations, etc.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0002760-12/print1452685568107177>. [Ukr.].
6. On Approval of the Technical Regulation on Essential Requirements for Measuring Instruments: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of April 8, 2009 No. 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2009-p>. [Ukr.].
7. Gainetdinov A.N. *Constitutional guarantees for the protection of the rights and freedoms of citizens from unlawful actions (inactions) of the subjects of the law enforcement system: diss. ... Cand. lawyer. Sciences in Specialty: 12.00.02. constitutional law; municipal law*. Rostov-on-Don, 2004. 231 p. [Russ.].

САМБОР М. Провадження у справах за адміністративними позовами про усунення перешкод і заборону втручання у здійснення права на свободу мирних зібрань: актуальні проблеми правового регулювання.

Право на свободу мирних зібрань з-поміж інших вирізняється тим, що, окрім власне комунікативної функції, зумовленої соціалізацією людини, виступає гарантом здійснення інших прав і свобод від безпідставного втручання у приватно-правову сферу суб'єктів публічної адміністрації. Ураховуючи викладене, процесуальні гарантії забезпечення здійснення права на свободу мирних зібрань є ключовими не лише для даного права, а й для правового порядку в державі.

Ключові слова: право на свободу мирних зібрань, усунення обмежень, процесуальні гарантії.

САМБОР Н. Производство по делам по административным искам об устранении препятствий и запрет вмешательства в осуществление права на свободу мирных собраний: актуальные проблемы правового регулирования.

Право на свободу мирных собраний среди других отличается тем, что, кроме собственно коммуникативной функции, обусловленной социализацией человека, выступает гарантом осуществления других прав и свобод от необоснованного вмешательства в частно-правовую сферу субъектов публичной администрации. Учитывая изложенное, процессуальные гарантии обеспечения осуществления права на свободу мирных собраний являются ключевыми не только для данного права, но и для правового порядка в государстве.

Ключевые слова: право на свободу мирных собраний, устранение ограничений, процессуальные гарантии.

SAMBOR M. Proceedings on administrative lawsuits to remove obstacles and prohibit interference with the exercise of the right to freedom of peaceful assembly: current issues of legal regulation.

The right to freedom of peaceful assembly, among others, is characterized by the fact that, in addition to the communicative function caused by human socialization, it is the guarantor of the exercise of other rights and freedoms from unjustified interference in the private legal sphere of the subjects of public administration. Given the procedural guarantees outlined above,

ensuring the exercise of the right to freedom of peaceful assembly is crucial not only for the right, but also for the legal order in the country. The analysis of administrative procedural guarantees, in the form of the respective rights of the subject of exercise of the right to freedom of peaceful assembly and the rights and duties of representatives of the subjects of public administration, gives grounds for the conclusion that the legislator puts the representatives of public administration in a condition where the latter have priority conditions vis-à-vis defendants - subjects of the exercise of the right to freedom of peaceful assembly. As a result, the procedural issues and guarantees for removing obstacles and prohibiting interference with the exercise of the right to freedom of peaceful assembly in the norms of the Code of Administrative Judiciary of Ukraine are completely vague. In addition, a number of concepts that impede the exercise of the right to freedom of peaceful assembly are an alternative both to criminal liability and to judicial action. Even an appeal against a decision of a court of first instance in cases of administrative actions for the removal of obstacles and prohibition of interference with the exercise of the right to freedom of peaceful assembly is recognized as an appeal against the decision of the administrative court to establish restrictions on the exercise of the right to freedom of peaceful assembly. We are convinced that the norms of the Code of Administrative Judiciary of Ukraine require qualitative changes regarding the creation of guarantees for the exercise of the right to peaceful assembly from unwarranted and unlawful interference by public administration entities based on the fundamental principles of the rule of law, respect for human rights and freedoms.

Key words: right to freedom of peaceful assembly, removal of restrictions, procedural guarantees.

УДК 347.122

DOI 10.37566/2707-6849-2019-4(29)-4

Андрій ПОТАПЕНКО,

суддя Ржищівського міського суду Київської області,
викладач Національної школи суддів України

ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРИВАТНОГО ПРАВА ТА ІНТЕРЕСУ ЯК КАТЕГОРІЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави є основною метою при вирішенні судом цивільних справ та виконанні завдань цивільного судочинства (частина перша ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України у редакції Закону № 2147-VIII від 3 жовтня 2017 р. – далі ЦПК України) [1].

В основі концептуальних змін нового процесуального законодавства, на відміну від попередньої редакції ЦПК України, є вирішення цивільних справ насамперед з метою ефективного захисту порушеного, невизнаного або оспорюваного приватного права та інтересу. Варто зауважити, що у своїй попередній редакції закон узагалі не оперував категорією «ефективний захист». На нашу думку, це є принциповою відмінністю від попередньої концепції «завдань цивільного судочинства», що, своєю чергою, зумовило введення іншої процесуальної новели й відповідно правової категорії – «ефективний спосіб судового захисту».

Так, у частині другій ст. 5 ЦПК України передбачено, що у випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або оспореного права, свободи чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону [1].

Зазначена новела, на нашу думку, є, по суті, спробою імплементації у національному процесуальному законодавстві усталеної практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), відповідно до якої конвенційні права мають бути практичними та ефективними, та що справедливий судовий розгляд не закінчується ухваленням рішення, оскільки судові рішення також має бути виконане належним чином. Потребують наукового обґрунтування і тлумачення нові правові категорії названої вище новели процесуального законодавства: «ефективний спосіб судового захисту»; «визначення судом ефективного способу захисту»; «спосіб захисту, який не суперечить закону». Ці правові категорії нерозривно пов'язані між собою, оскільки вони спільно слугують основному завданню цивільного судочинства – вирішення спору з метою ефективного захисту приватного права та інтересу, а тому їх комплексний аналіз необхідний для правильного застосування новели.

Окремі питання правового регулювання відносин захисту суб'єктивних цивільних прав, у тому числі в аспекті ефективності судового захисту, належності обрання судових способів досліджувалось у наукових працях С. С. Алексєєва, О. А. Беляневич, Т. В. Боднар, І. В. Венедиктової, М. К. Галянтича, О. В. Дзери, О. О. Кота, О. В. Кохановської, О. Д. Крупчана, Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця, Р. А. Майданика, Т. М. Підлубної, С. О. Погрібного, Ю. Д. Притики, Я. М. Романюка, О. М. Сасевича, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Р. О. Стефанчука, А. Г. Яреми, Т. М. Ярової, В. Л. Яроцького та інших вчених.

Водночас у доктрині цивільного права та цивільного процесуального права України не здійснювалось фундаментальних теоретичних напрацювань визначення правових категорій: «ефективний спосіб судового захисту», «визначення судом ефективного способу захисту», «спосіб захисту, який не суперечить закону».

Метою дослідження є комплексне розкриття теоретичних засад визначення судом ефективного способу захисту приватного права та інтересу як нового процесуального інструменту, відпрацювання на цій основі висновків, спрямованих на дієве запровадження цієї новели цивільного процесуального права. Для досягнення зазначеної мети в даному дослідженні

слід розкрити окремо та у їх взаємозв'язку правові категорії: «ефективний спосіб судового захисту», «визначення судом ефективного способу захисту», «спосіб захисту, який не суперечить закону».

«Ефективний спосіб судового захисту». Позитивне законодавство, як і цивільна процесуальна доктрина, не містить визначення правових категорій «ефективний спосіб судового захисту» (порушених, невизнаних або оспорюваних приватних прав, свобод чи інтересів осіб), «визначення судом ефективного способу захисту», «спосіб захисту, який не суперечить закону», тому для їх розкриття слід поєднати аналіз існуючих наукових визначень терміна «спосіб захисту порушеного права» і розуміння слова «ефективний» у юридичному та загальносоціальному значенні, спираючись на його конвенційні провідники в національне законодавство – рішення ЄСПЛ як джерел права.

Захист прав – одна з найважливіших категорій теорії цивільного та цивільно-процесуального права, з'ясування якої необхідне для подальшого аналізу механізму їх реалізації, застосування цивільно-правових санкцій і вирішення інших питань, що виникають у зв'язку з порушенням цивільних прав. Такий захист досягається шляхом застосування передбачених законом способів захисту. Що ж необхідно розуміти під способом захисту цивільних прав? Способи захисту цивільних прав та інтересів – це правові прийоми, що передбачені договором або законом, за допомогою яких зацікавлена особа, право якої було порушене, невизнане чи оспорене, має змогу захистити його, припинити порушення права, здійснити його відновлення і таким чином реалізувати надане їй суб'єктивне цивільне право на захист [2, с. 391].

При цьому у своїй роботі Т. М. Ярова вирізняє ознаки поняття способів захисту цивільних прав: «1) підставою їх застосування є закон чи договір; 2) реалізується суб'єктом у рамках матеріального правовідношення; 3) виникає із факту об'єктивно-протиправного діяння (порушення, невизнання чи оспорювання права)» [2, с. 391]. Наведене поняття способів захисту цивільних прав і його ознаки, на нашу думку, необхідно застосовувати також і до судових способів захисту цивільних прав.

Грунтовне визначення поняття «спосіб захисту цивільного права» надавав А. Г. Ярема, запропонувавши розуміти його як зумовлений зобов'язаннями, що походять з міжнародних договорів України, базований на положеннях Конституції, передбачений або такий, що допускається законом і реалізується на засадах: диспозитивності – потенційним або реальним позивачем; законності в контексті ухвалення судового акта за наслідками розгляду позовної заяви або клопотання – судом; належ-

ності та добровільності виконання або внаслідок забезпеченого державою примусу в разі відмови від добровільного виконання – потенційним або реальним відповідачем, захід активної поведінки (послідовну цілеспрямовану дію, систему таких дій), наслідком якого є захист порушеного, невизнаного або оспорюваного цивільного суб'єктивного права [3, с. 12].

Верховний Суд України в постанові від 15 квітня 2015 року сформував правовий висновок, де надав узагальнене, більш містке визначення «способів захисту суб'єктивних цивільних прав» – це закріплені законом матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких проводиться поновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав та вплив на порушника [4].

Визначаючи поняття правової категорії «ефективний спосіб судового захисту», необхідно розуміти значення слова «ефективний». Ефективний (від лат. *effectivus*) означає результативний, дійовий [5, с. 265]. Ефективність права – співвідношення фактичних результатів здійснення норми права та декларованої нею мети... Ця мета, зважаючи на наявність засобів та умов її досягнення, може бути найближчою або ж перспективною... Результатом впровадження норм права в життя є реальні зміни в суспільних відносинах... Загальна ефективність правового регулювання забезпечується належною якістю відповідних правових актів і процесуальними механізмами їх реалізації. Загальносоціальними передумовами ефективності права є його відповідність: об'єктивним закономірностям існування і розвитку людини та суспільства; конкретно-історичним умовам функціонування, реальним можливостям здійснення (матеріальним, духовним, кадровим тощо); потребам та інтересам суб'єктів, відносини яких регулюються у правовому порядку; станові правосвідомості і моралі, рівню загальної культури, громадській думці, висновкам наук, які предметно досліджують об'єкти, що належать до сфери правового регулювання [6, с. 369–370].

У наукових дослідженнях «ефективність» розглядається як умова визнання обраного способу захисту належним, їй надається характер важливої та навіть обов'язкової. Так, на думку О. О. Кота, вибір способу захисту порушеного права зумовлюється необхідністю застосування принципу верховенства права та забезпечення ефективного захисту сторони в судовому процесі, які засновані на дотриманні правила: застосування судом того чи іншого способу захисту має реально забезпечувати відновлення прав позивача. Тобто в остаточному підсумку ефективний засіб повинен забезпечити поновлення порушеного права, а в разі неможливості такого поновлення – гарантувати особі можливість отримання нею відповідного

відшкодування [7, с. 211–212].

Близькою до точки зору О. О. Кота щодо завдання «ефективності» способу захисту є думка О. М. Сасевича про те, що ефективний спосіб захисту повинен забезпечити поновлення порушеного права, бути адекватним наявним обставинам та виключати подальше звернення особи до суду за захистом порушених прав [8].

Своєю чергою Ю. В. Білоусов наголошує, що проблема вдосконалення національних заходів правового захисту неодмінно пов'язана з їхньою ефективністю, що повинно враховуватися при вдосконаленні національного процесуального законодавства, забезпеченні справедливого судового розгляду шляхом розподілу відповідальності за нього між судом і сторонами, апроксимації процесуальних форм, які застосовуються в європейських країнах [9, с. 158].

На нашу думку, ефективний спосіб захисту приватного права або інтересу слід розглядати як сукупну правову категорію, де трикутник «ефективне – захист – право» – це його складові, що й утворюють єдиний процесуальний механізм. При цьому ефективність у цивільно-процесуальному правовому механізмі не є самостійною, а залежить від багатьох факторів. Ефективність як правовий критерій слід розглядати не окремо, а як категорію «ефективний спосіб захисту» приватного права або інтересу.

Повертаючись до конвенційних провідників новели – ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) передбачено право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі конвенційних прав і свобод, зокрема і права власності, гарантованого статтею 1 Першого протоколу до Конвенції. Європейський суд з прав людини неодноразово, аналізуючи національні системи правового захисту на предмет дотримання ст. 13 Конвенції, вказував, що для того, аби бути ефективним, національний засіб юридичного захисту має бути: не залежним від будь-якої вжитої на розсуд державних органів дії, безпосередньо доступним для тих, кого він стосується (див. рішення від 6 вересня 2005 р. у справі «Гурепка проти України» (*Gurepka v. Ukraine*, заява № 61406/00, § 59); «ефективним» як у законі, так і на практиці, зокрема, у тому сенсі, щоб його використання не було ускладнене діями або недоглядом органів влади відповідної держави (див. рішення від 10 грудня 1996 р. у справі «Аксой проти Туреччини» (*Aksoy v. Turkey*, заява № 100/1995/606/694, § 95); спроможним запобігти виникненню або продовженню стверджуваного порушення чи надати належне відшкодування за будь-яке порушення, яке вже мало місце (див. рішення від 26 жовтня 2000 р. у справі «Кудла проти Польщі» (*Kudla v. Poland*, заява

№ 30210/96, § 158) (§ 29 рішення Європейського суду з прав людини від 16 серпня 2013 р. у справі «Гарнага проти України» (*Garnaga v. Ukraine*, заява № 20390/07) [10]. З аналізу наведеної судової практики можна дійти висновку, що ЄСПЛ виділяє декілька конвенційних процесуальних вимог до ефективного національного засобу юридичного захисту: засіб є ефективним, якщо він доступний і достатній; має бути достатнім не тільки в теорії, а й на практиці; повинен бути ефективним на практиці й по закону з урахуванням індивідуальних обставин справи. Водночас важливою ремаркою щодо сутності правової категорії ефективного національного засобу юридичного захисту буде те, що його ефективність не залежить від впевненості в успішному результаті для заявника. У даному випадку мета позитивного зобов'язання держави Україна за ст. 13 Конвенції обмежується утворенням ефективного засобу юридичного захисту, що вступає у суперечність із головним завданням ефективного способу судового захисту для заявника – забезпечення реального результату. Тобто ЄСПЛ у даному випадку не гарантує успішний результат для заявника, тому при застосуванні правової категорії «ефективний спосіб судового захисту» ЄСПЛ залишає широкий розсуд національним судовим органам.

Велика Палата Верховного Суду, надаючи правовий висновок у справі № 339/142/16-ц, та застосовуючи процесуальну новелу, передбачену у частині другій ст. 5 ЦПК України, висловила позицію, що, оцінюючи належність обраного позивачем способу захисту, суди мають визначити, чи є такий спосіб ефективним: вимога про захист цивільного права має відповідати змісту порушеного права та забезпечувати його поновлення, а у разі неможливості такого поновлення повинна гарантувати особі отримання відповідного відшкодування [10].

На нашу думку, зазначена позиція Великої Палати Верховного Суду не лише ґрунтується на практиці ЄСПЛ, а й ураховує останні наукові дослідження терміна «ефективність» у контексті обрання позивачем належного способу захисту приватного права та інтересу як категорії процесуального права та є, по суті, першим визначенням наукової категорії «ефективний спосіб захисту», який міститься у практиці найвищого суду в системі судоустрою України.

Враховуючи викладене, можна сформулювати таке поняття «ефективний спосіб судового захисту» – це пред'явлена до суду вимога (матеріально-правовий захід примусового характеру) про захист приватного права чи інтересу, що відповідає змісту порушеного права та забезпечує його реальне поновлення, а у разі неможливості такого поновлення повинна гарантувати особі отримання відповідного відшкодування.

«Визначення судом ефективного способу захисту». Стосовно порядку визначення судом ефективного способу захисту доцільним видається звернення до наведеного вище правового висновку Великої Палати Верховного Суду, викладеного в постанові від 12 грудня 2018 року. У ньому вказується, що суди мають визначити, чи є спосіб захисту ефективним при оцінці належності обраного позивачем способу захисту приватного права та інтересу.

Викладене дає підстави припустити, що умова ефективності способу захисту як новела процесуального права замінює або поглинає умову належності обрання способу судового захисту приватного права та інтересу. Більше того, умова ефективності способу захисту права або інтересу на відміну від умови належності обрання способу захисту або інтересу нормативно закріплена у новій редакції ЦПК України, що вочевидь надає їй у правозастосовній практиці обов'язкового характеру.

Згідно з усталеною судовою практикою порушення, невизнання або оспорювання суб'єктивного права є підставою для звернення особи до суду за захистом цього права із застосуванням відповідного способу захисту. Особа, права якої порушено, може скористатися не будь-яким, а конкретним способом захисту свого права [11].

Не можна не погодитись із висновками Т. М. Підлубної про те, що обрання того чи іншого способу захисту порушеного права чи інтересу суб'єктом права на захист визначається не лише його особистою волею, а й залежить від характеру порушеного правовідношення, наявності чи відсутності прямої вказівки закону, домовленості сторін. При цьому треба вказати, що таке твердження не є обмеженням принципу свободи вибору поведінки учасників цивільних правовідносин. Власник порушеного права може використати конкретний спосіб захисту, обравши його із переліку тих способів, які передбачені для захисту відповідного порушеного права чи інтересу в конкретних умовах, у такий спосіб реалізувавши принцип диспозитивності щодо свободи вибору механізму здійснення свого права на захист [12, с. 41–42].

У сучасних умовах новела процесуального права, передбачена частиною другою ст. 5 ЦПК України, надає право суду за умов і підстав, обумовлених законом, визначити «ефективний спосіб судового захисту», тобто визначити у резолютивній частині рішення суду конкретний спосіб захисту, що викладений у позові, та саме той, що буде ефективним при захисті суб'єктивного приватного права чи інтересу позивача.

Застосування (визначення) судом «ефективного способу судового захисту» може бути обережне (пасивне) або активне.

У разі відсутності, на думку суду, «ефективного способу захисту», суд не вправі вийти за межі позовних вимог (частина друга ст. 264 ЦПК України). Це перше й основне обмеження суду в його праві «визначати ефективний спосіб судового захисту». Ефективний спосіб захисту не може бути сюрпризом для відповідача чи інших учасників процесу під час або після оголошення рішення суду. Наведене обмеження потребує окремого наукового дослідження, тому в даній публікації воно докладно не обговорюватиметься.

З огляду на наведене обмеження про обережне (пасивне) визначення судом «ефективного способу судового захисту» можна вести мову в разі викладення у позові вимоги, що на розсуд суду не відповідатиме умові «ефективності», внаслідок чого в задоволенні цієї позовної вимоги судом буде відмовлено, однак суд у мотивувальній частині судового рішення наведе застереження про можливий шлях заявлення в іншому провадженні «ефективного способу судового захисту» порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів позивача.

Водночас у разі викладення у позові поряд із основною вимогою ще й додаткової вимоги як альтернативної, що може, на думку позивача, слугувати для нього «ефективним способом захисту», суд зобов'язаний буде обрати одну із двох заявлених у позові альтернативних вимог через оцінку його «ефективності». Визначення (вибір) із альтернативних вимог можна розглядати як активне застосування судом процесуальної новели «визначення судом ефективного способу захисту».

Безумовно, на суд буде впливати «бюрократія» процесу, але пасивна поведінка відповідача у процесі включає «активність» суду. Й, навпаки, коли відповідач «активний», суддя враховує його позицію, оцінює його доводи або заперечення щодо ефективності заявленого судового способу захисту, тому при оцінці ефективності способу судового захисту суду слід зважати на активність відповідача у процесі.

Отже, визначення судом ефективного способу захисту – це процесуальна дія суду, що здійснюється під час стадії ухвалення судом рішення та полягає в оцінці викладеної у позові вимоги на предмет її ефективності при вирішенні питання належності (адекватності) обраного позивачем способу захисту приватного права та інтересу.

«Спосіб захисту, який не суперечить закону». У сучасних умовах ускладнення цивільних правовідносин і здійснення правосуддя з урахуванням букви й духу закону закріплене в актах законодавства писане право вже не здатне належним чином регулювати реально існуючі відносини за допомогою закритого переліку догм права, зокрема норм про закритий

перелік способів захисту суб'єктивних прав. Аналіз наведеної проблеми дає підстави для висновку про те, що станом натеper закритий перелік способів захисту цивільних прав і законних інтересів не відповідає сучасному рівню розвитку цивільно-правових відносин, їх доволі високому рівню динаміки [7, с. 209].

Саме стрімкий розвиток цивільно-правових відносин, а також фактична неможливість своєчасного реагування на нові виклики цих відносин, а тим більше неможливість оперативного законодавчого врегулювання і доповнення необхідних способів захисту у законах, сприяли появі «відкритого» переліку способів захисту суб'єктивних приватних прав або інтересів.

«Спосіб захисту, який не суперечить закону» як вид способів захисту суб'єктивних прав або інтересів нормативно закріплений як новела процесуального права у частині другій ст. 5 ЦПК України «Способи захисту, які застосовуються судом» та п. 4 частини третьої ст. 175 ЦПК України «Позовна заява». Зазначені новели процесуального права розвивають загальне правило, закріплене у частині п'ятій ст. 55 Основного Закону України про те, що кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Проілюструємо дію застосування правової категорії «способу захисту, який не суперечить закону» на прикладі розгляду судами спорів щодо майнових прав на об'єкти незавершеного будівництва, коли виникають питання щодо майнових прав як об'єкта права власності. У цих спорах інвестори будівництва вдаються до використання різних форм захисту й обрання судових способів захисту: визнання права власності на об'єкт нерухомості, який введений в експлуатацію, однак з різних підстав не були отримані правовстановлюючі документи; визнання майнових прав на проінвестований об'єкт нерухомості.

Питання включення майнових прав до кола об'єктів права власності є дискусійним, виходячи з їх суті (оскільки до майнових прав у науковій літературі відносять речові, зобов'язальні, виключні та корпоративні права) та у зв'язку з неоднозначністю визначення майнових прав у нормах чинного законодавства [13, с. 26].

У постанові Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 30 січня 2013 року у справі № 6-168цс12 робиться висновок, що майнове право, яке можна визначити як «право очікування», є складовою майна як об'єкта цивільних прав. Майнове право – це обмежене речове право, за яким власник цього права наділений певними, але не всіма правами власника майна, та яке засвідчує правомочність його власника

отримати право власності на нерухоме майно чи інше речове право на відповідне майно в майбутньому. Захист майнових прав здійснюється у порядку, визначеному законодавством, а якщо такий спеціальний порядок не визначений, захист майнового права здійснюється на загальних підставах цивільного законодавства [13, с. 29–30].

В актуальній судовій практиці Верховного Суду «спосіб захисту, який не суперечить закону» застосовується як ефективний, не заборонений законом спосіб захисту порушених прав. Так, у своїй постанові 11 вересня 2019 року Велика Палата Верховного Суду зазначила, що суди виходили із того, що, звертаючись до суду з позовом про визнання майнового права на об'єкт нерухомого майна, позивачка обрала ефективний, не заборонений законом спосіб захисту порушених прав, оскільки іншим шляхом вона не може захистити свої права. Установивши, що будинок закінчений будівництвом і введений в експлуатацію, позивачка виконала свої договірні зобов'язання, а саме повністю оплатила вартість об'єкта будівництва, тобто вчинила дії, спрямовані на виникнення юридичних фактів, необхідних і достатніх для отримання права вимоги на об'єкт будівництва або набуття майнових прав на цей об'єкт, а відповідач заперечує та не визнає таких прав позивача, суди дійшли обґрунтованих висновків про наявність підстав для задоволення позову та визнання майнових прав за позивачем на об'єкт інвестування [14].

В іншій постанові від 16 жовтня 2019 року Велика Палата Верховного Суду дійшла аналогічних висновків. Рішенням Шевченківського районного суду м. Києва від 1 квітня 2015 року позов задоволено. Визнано за позивачем майнові права на трикімнатну квартиру. Апеляційний суд керувався тим, що, звертаючись до суду з цим позовом, позивач обрав ефективний, не заборонений законом спосіб захисту порушених прав, оскільки іншим шляхом він не може захистити свої права. У контексті ст. 1 Першого протоколу до Конвенції об'єктами права власності можуть бути в тому числі «правомірні очікування» та «майнові права» (рішення ЄСПЛ від 23 жовтня 1991 р. у справі «Пайн Велі Девелопмент Лтд. та інші проти Ірландії»). Оскільки відповідач заперечує, не визнає майнових прав позивача на вказаний об'єкт нерухомості, хоча останній і виконав у повному обсязі свої зобов'язання щодо оплати об'єктів інвестування, а також оскільки будинок закінчений будівництвом і введений у експлуатацію, суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, зробив обґрунтований висновок про задоволення позову та визнання за позивачем майнових прав на вищевказаний спірний об'єкт [15].

Як бачимо із наведених постанов, Велика Палата Верховного Суду,

хоча прямо й не посилається на частину другу ст. 5 ЦПК України (скоріше тому, що справи в судах попередніх інстанцій розглядались за дії старої редакції цивільного процесуального законодавства), сформулювала новий «ефективний спосіб судового захисту приватного права або інтересу», не заборонений законом, а саме визнання за інвестором будівництва майнових прав на об'єкт нерухомості.

З огляду на відоме правило «дозволено все, що не заборонено законом», не претендуючи на довершеність, слід запропонувати таке визначення поняття способу захисту, що не суперечить закону. Отже, «спосіб захисту, який не суперечить закону» – це пред'явлена до суду з метою ефективного захисту порушеного, невизнаного або оспорюваного приватного права чи інтересу вимога про захист приватного права чи інтересу, що не суперечить закону (не заборонена законом), відповідає змісту порушеного права та забезпечує його реальне поновлення.

Висновки. «Ефективний спосіб захисту» приватного права або інтересу слід розглядати як сукупну правову категорію, де трикутник «ефективне – захист – право» – це його складові, що й утворюють єдиний процесуальний механізм. При цьому «ефективність» у цивільно-процесуальному правовому механізмі не є самостійною, а залежить від багатьох чинників. Ефективність як правовий критерій слід розглядати не окремо, а як категорію «ефективний спосіб захисту» приватного права або інтересу. Отже, ефективність як самостійний критерій не можна виокремлювати.

Водночас для правильного розуміння новели слід спробувати надати проміжні визначення понять: «ефективний спосіб судового захисту»; «визначення судом ефективного способу захисту»; «спосіб захисту, який не суперечить закону».

«Ефективний спосіб судового захисту» – це пред'явлена до суду вимога (матеріально-правовий захід примусового характеру) про захист приватного права чи інтересу, що відповідає змісту порушеного права та забезпечує його реальне поновлення, а в разі неможливості такого поновлення повинна гарантувати особі отримання відповідного відшкодування.

«Визначення судом ефективного способу захисту» – це процесуальна дія суду, що здійснюється під час стадії ухвалення судом рішення та полягає в оцінці викладеної в позові вимоги на предмет її «ефективності» при вирішенні питання належності (адекватності) обраного позивачем способу захисту приватного права та інтересу.

«Спосіб захисту, який не суперечить закону» – це пред'явлена до суду з метою ефективного захисту порушеного, невизнаного або оспорюваного приватного права чи інтересу вимога про захист приватного права чи ін-

тересу, що не суперечить закону (не заборонена законом), відповідає змісту порушеного права та забезпечує його реальне поновлення.

Подальше наукове дослідження понятійного апарату правових категорій новели цивільного процесуального права «ефективний спосіб захисту приватного права та інтересу» доцільно проводити через призму судової практики застосування новели. При цьому розкриття змісту правових категорій слід адаптувати та удосконалювати виключно з метою досягнення основного завдання цивільного судочинства – ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Перелік використаних джерел

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 3 жовт. 2017 р. № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19> (дата звернення: 18.12.2019).
2. Ярова Т. М. Поняття способів захисту цивільних прав та інтересів. Держава і право. Юридичні і політичні науки: зб. наук. пр. 2008. Вип. 41. С. 386–391.
3. Захист цивільних прав та інтересів судом: окремі питання теорії та практики / за заг. ред. А. Г. Яреми. Київ: Істина, 2015. 420 с.
4. Постанова Верховного Суду України від 15 квітня 2015 року у справі № 6-55ц15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43675421> (дата звернення: 18.12.2019).
5. Куньч З. Й. Універсальний словник української мови. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. 848 с.
6. Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 2: Д–Й. 744 с.
7. Кот О. О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики: монографія. Київ: Алерта, 2017. 494 с.
8. Сасевич О. М. Судовий контроль за виконанням дискреційних повноважень. Судово-юридична газета: веб-сайт. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/154340-sudoviy-kontrol-za-vikonannyam-diskreitsynikh-povnovazhen> (дата звернення: 18.12.2019).
9. Удосконалення механізмів захисту цивільних прав в умовах реформування цивільного законодавства в європейських країнах: зб. наук. праць /

за ред. О. Д. Крупчана, Ю. В. Білоусова. Київ: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. 212 с.

10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12 грудня 2018 року у справі № 339/142/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79298376> (дата звернення: 18.12.2019).

11. Постанова Верховного Суду України від 15 квітня 2015 року у справі № 6-55ц15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43675421> (дата звернення: 18.12.2019).

12. Підлубна Т. М. Критерії вибору способу захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів. Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць. Вип. 435: Правознавство. Чернівці: Рута, 2008. С. 40–42.

13. Григор'єва Л. І., Павловська С. В. Застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ: науково-практичний коментар. Практика Верховного Суду України з питань захисту права власності. Київ: Істина, 2014. 344 с.

14. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 вересня 2019 року у справі № 6-761/4771/15-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84275096> (дата звернення: 18.12.2019).

15. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 жовтня 2019 року у справі № 6-761/4773/15-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85174502> (дата звернення 18.12.2019).

References

1. On amendments to the Economic Procedure Code of Ukraine, the Civil Procedure Code of Ukraine, the Code of Administrative Judiciary of Ukraine and other legislative acts: The Law of Ukraine of 3 October. 2017 No. 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19> (accessed: 12/18/2019). [Ukr.].

2. Yarova T.M. The concept of ways of protecting civil rights and interests. State and law. Law and Political Science: Coll. of sciences. 2008. 41. P. 386–391. [Ukr.].

3. Protection of Civil Rights and Interests by the Court: Some Issues of Theory and Practice / by General. ed. A.G .Yaremi. Kiev: The Truth, 2015. 420 p. [Ukr.].

4. Resolution of the Supreme Court of Ukraine of April 15, 2015 in Case No. 6-55ts15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43675421> (accessed: 12/18/2019). [Ukr.].

5. Kunch Z.Y. *Universal dictionary of the Ukrainian language*. Ternopil: The Educational Book - Bogdan, 2007. 848 p. [Ukr.].
6. *Legal Encyclopedia: 6 volumes* / ed. Yu. S. Shemshenko. Kyiv: «Ukr. encyclopedia» them. MP Bazhana, 1998. Vol. 2: D – J. 744 p. [Ukr.].
7. Kot O. O. *Exercise and protection of subjective civil rights: problems of theory and jurisprudence: monograph*. Kyiv: Allerta, 2017. 494 p. [Ukr.].
8. Sasevich O.M. *Judicial control over the exercise of discretionary powers*. Forensic Newspaper: Website. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/154340-sudoviy-kontrol-za-vikonannyam-diskretyynikh-povnovazhen> (accessed: 12/18/2019). [Ukr.].
9. *Improvement of civil rights protection mechanisms in the context of civil law reform in European countries: Coll. of sciences*. edit / edit O. Krupchana, Yu. V. Bilousova. Kiev: Private Law and Entrepreneurship Research Institute of the National Academy of Science of Ukraine, 2012. 212 p. [Ukr.].
10. *Judgment of the Grand Chamber of the Supreme Court of 12 December 2018 in Case No. 339/142/16-c*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79298376> (accessed: 12/18/2019). [Ukr.].
11. *The decision of the Supreme Court of Ukraine of April 15, 2015 in case No. 6-55ts15*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43675421> (accessed: 12/18/2019). [Ukr.].
12. Podlubna T.M. *Criteria for choosing a way to protect subjective civil rights and interests*. Chernivtsi University Scientific Bulletin: Coll. of sciences. wash. No. 435: Jurisprudence. Chernivtsi: Ruta, 2008. pp. 40–42. [Ukr.].
13. Grigorieva L. I., Pavlovskaya S.V. *The application by the courts of the legislation on property rights in the consideration of civil cases: a scientific and practical comment*. Practice of the Supreme Court of Ukraine on the protection of property rights. Kiev: The Truth, 2014. 344 p. [Ukr.].
14. *Judgment of the Grand Chamber of the Supreme Court of 11 September 2019 in Case No. 6-761/4771/15-c*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84275096> (accessed: 12/18/2019). [Ukr.].
15. *Order of the Grand Chamber of the Supreme Court of 16 October 2019 in Case No. 6-761/4773/15-c*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85174502> (accessed 18/12/2019). [Ukr.].

ПОТАПЕНКО А. Ефективний спосіб судового захисту приватного права та інтересу як категорія процесуального права.

Стаття присвячена дослідженню та аналізу новели цивільного процесуального законодавства «ефективний спосіб судового захисту» приватного права та інтересу як правової категорії процесуального права. Констату-

ється, що ефективний спосіб захисту приватного права або інтересу слід розглядати як сукупну правову категорію, де трикутник «ефективне – захист – право» – це його складові, які й утворюють єдиний процесуальний механізм. Обґрунтовуються окремо та у їх взаємозв'язку правові категорії «ефективний спосіб судового захисту», «визначення судом ефективного способу захисту», «спосіб захисту, який не суперечить закону» на основі аналізу практики ЄСПЛ та національних судів.

Ключові слова: ефективний захист порушеного, невизнаного або оспорюваного права; ефективний спосіб судового захисту; визначення судом ефективного способу захисту; спосіб захисту, який не суперечить закону; доступ до правосуддя; ефективний засіб юридичного захисту.

ПОТАПЕНКО А. Эффективный способ судебной защиты частного права и интереса как категория процессуального права.

Статья посвящена исследованию и анализу новеллы гражданского процессуального законодательства «эффективный способ защиты» частного права и интереса как правовой категории процессуального права. Констатируется, что эффективный способ защиты частного права или интереса следует рассматривать как совокупную правовую категорию, где треугольник «эффективное – защита – право» – это его составляющие, которые образуют единый процессуальный механизм. Обосновываются отдельно и в их взаимосвязи правовые категории «эффективный способ защиты», «определение судом эффективного способа защиты»; «способ защиты, который не противоречит закону» на основе анализа практики ЕСПЧ и национальных судов.

Ключевые слова: эффективная защита нарушенного, непризнанного или оспоренного права; эффективный способ судебной защиты; определение судом эффективного способа защиты; способ защиты, который не противоречит закону; доступ к правосудию; эффективное средство юридической защиты.

POTAPENKO A. The effective method of judicial defence of private right and interest as category of judicial right.

The article is sanctified to research and analysis of short story of civil judicial legislation «effective method of judicial defence» of private right and interest as a legal category of judicial right. Drawn conclusion, that the «effective method of defence» of private right or interest it follows to examine as the combined legal category, where triangle: effective-defence-right, it is his constituents that form an only judicial mechanism. Thus «efficiency» in

a civilly-judicial legal mechanism is not independent, but depends on many factors. «Efficiency» is examined as a legal criterion that it does not follow to examine separately, but as category «effective method of defence» of private right or interest. Investigated separately and in their intercommunication legal categories: «effective method of judicial defence»; «determination of cramps of effective method of defence»; «method of defence, that does not conflict with a law»; on the basis of analysis of practice of ECHR and national courts of cassation instances intermediate determinations of the above-mentioned concepts are given.

A «effective method of judicial defence» is the requirement (materially-legal measure of a force character) produced in a court about defence of private right or interest that answers maintenance of the broken right and the real renewal provides him, and if it be impossible such renewal must avouch for the face of receipt of corresponding compensation.

«Determination of cramps of effective method of defence» is a judicial action of court that comes true during the stage of acceptance of cramps of decision and consists in the estimation of the requirement expounded in a lawsuit for the purpose her «efficiency» at the decision of question of belonging (adequacies) of select a plaintiff method of defence of private right and interest.

«Method of defence, that does not conflict with a law», - it produced in a court with the aim of effective defence broken, unrecognized or contested private right or interest requirement about defence of private right or interest, that does not conflict with a law (not forbidden by a law), answers maintenance of the broken right and provides him it is real renewal.

Key words: effective defence of the unrecognized or contested right broken; effective method of judicial defence; determination of cramps of effective method of defence; method of defence, that does not conflict with a law; access is to the justice; effective means of legal defence.

УДК 343.161.13

DOI 10.37566/2707-6849-2019-4(29)-5

Ірина ВОЛОСКО,
голова Галицького районного суду м. Львова,
кандидат юридичних наук

СУД ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ

На даний час інститут присяжних є предметом численних дискусій, дебатів серед учених і практичних працівників. Але це і не дивно, оскільки сама концепція суду присяжних у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) є доволі суперечливою та неоднозначною.

Наукові дослідження інституту присяжних набули відображення у працях як дореволюційних науковців (Л. Є. Володимирова, С. Гогеля, Г. Джаншиєва, І. П. Закревського, А. Кенігсона, В. М. Палаузова, С. В. Познишева, І. Я. Фойницького та ін.), так і сучасних (С. В. Боботова, А. Б. Войнарович, Р. В. Дорогіна, В. Кульчицької, В. Т. Маляренка, І. В. Порутенко, І. О. Русанової, А. А. Тарасова, В. М. Тернавської, В. М. Тertiшника, Г. І. Чангулі та ін.).

Метою дослідження є спроба теоретичного осмислення існуючої системи суду присяжних в Україні, практики його діяльності за час функціонування та можливих шляхів підвищення його ефективності.

Юрисдикція суду присяжних не може бути всеосяжною, на що звертав увагу ще І. Я. Фойницький. Він писав: «...поширення суду присяжних на усі кримінальні справи нездійсненне, оскільки суд присяжних для кожної справи вимагає від населення вкрай велику кількість людей; здійснити загалом ідею народної участі в кримінально-судовій діяльності без значного

обтяження суспільства може тільки інститут шефенів» [1, с. 130].

Однак український законодавець фактично створив шефенську модель суду присяжних не як доповнення суду присяжних у чистому вигляді, а як його повноцінну заміну, з чим, звісно, не можна погодитись.

Суд присяжних відіграв важливу роль у формуванні сучасних систем кримінальної юстиції, зокрема, допомагаючи захищати незалежність судової влади та надаючи значущості події судового розгляду. У такий спосіб він, безсумнівно, сприяв зміцненню процесуальних гарантій обвинуваченого, створивши модель змагального судового процесу. Водночас він посилив засади усного провадження, безпосередності й рівності сторін у здійсненні судового розгляду. Наявність присяжних справила потужний вплив на форми судового розгляду, викладення фактів, норми виключення доказів і забезпечення прав на захист.

Суд присяжних здатний захистити судову систему від деяких тенденцій, що виникають у суддівському корпусі, які можуть підірвати справедливу систему оцінки кримінальної відповідальності і покарання, таких як: 1) можлива залежність суддів від органів виконавчої влади або від політичних партій; 2) надмірна залежність суддів від громадської думки; 3) у суспільстві з серйозними класовими, етнічними або соціальними протиріччями – належність суддів до правлячого класу, основної етнічної групи або соціальної еліти; 4) формалізованість у процесі відправлення правосуддя або професійна деформація суддів у результаті багаторічної судової практики; 5) надмірна бюрократизація судової влади, що полягає, наприклад, у прийнятті судових рішень під впливом бажання піднятися по кар'єрній драбині; 6) надлишковий судовий формалізм у процесі, практиці і мові судочинства. Навіть сильна судова влада, яка не залежить від інших гілок влади або від громадської думки, може надмірно концентруватися на захисті своїх власних корпоративних інтересів за рахунок інших інтересів, які заслуговують захисту.

Відповідно до ч. 3 ст. 31 КПК України кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, за клопотанням обвинуваченого розглядається – судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних [2]. Розгляд справи судом за участю присяжних засідателів є правом обвинуваченого, яке реалізується при заявленні ним відповідного клопотання на етапі відкриття матеріалів кримінального провадження. Закон надає перевагу даному праву обвинуваченого при колізії інтересів кількох обвинувачених у одному провадженні, оскільки кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвину-

вачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд.

Успішне функціонування суду присяжних передусім залежить від механізму відбору осіб для формування складу присяжних.

У травні 2019 року USAID, Центр демократії та верховенства права, а також Український центр суспільних даних представили вельми цікавий статистичний аналіз щодо розгляду кримінальних і цивільних справ за участю присяжних у 2017–2018 рр. У кримінальних провадженнях було виділено 3350 справ, у тому числі 415 справ, у яких усі документи були заборонені до оприлюднення згідно з Законом України «Про доступ до судових рішень» (п. 4 ст. 7). Належність таких справ до тих чи інших категорій можна оцінити лише на основі відкритих даних ЄДРСР, і перевірити точність класифікації неможливо, адже тексти рішень недоступні. Аналогічно певна частина документів були заборонені до оприлюднення. Всього у кінцевому масиві – 24 958 документів, з яких 23 669 дозволені до оприлюднення, а 1289 заборонені.

Усього було виділено 482 кінцеві рішення у першій інстанції, що стосувалися 598 осіб. Із цих 598 осіб 560 отримали обвинувальні вироки (із них – 95 за участю присяжних), 38 – виправдувальні (із них – 5 за участю присяжних).

Таким чином, для кримінальних проваджень не було виявлено значного відсотка виправдувальних вироків, які були б ухвалені за участю присяжних. Відсоток виправдувальних вироків за участю присяжних є навіть дещо меншим, ніж без їхньої участі – 5% проти 6,6%. Такий низький відсоток у цілому і ще нижчий відсоток, ніж без присяжних, може бути свідченням неефективності моделі участі присяжних у розгляді кримінальних проваджень.

Зокрема, у переважній більшості кримінальних справ, де потенційно міг бути суд присяжних, розгляд здійснювався колегією суддів без участі присяжних. Лише стосовно кожного сьомого обвинуваченого розгляд здійснювався за участю присяжних. І це при тому, що в таких категоріях справи фігурує покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Це свідчить, зокрема, й про те, що обвинувачені не користуються своїм правом на суд присяжних, адже у кримінальних справах він призначається за клопотанням обвинуваченого. Однак навіть у тих кримінальних справах, де присяжні беруть участь, не зафіксовано їхню активну участь у судовому процесі. У процесі аналізу не було виявлено жодної окремої думки присяжного, що свідчить про те, що присяжні повністю погоджуються із рішеннями, проекти яких готуються професійним суддею [3, с. 24].

Неефективність існуючої моделі суду присяжних демонструє також

судова практика Львівської області. Так, за останні три роки судом присяжних було розглянуто 7 кримінальних проваджень, за результатами розгляду яких було ухвалено 5 обвинувальних вироків та два виправдувальні вирoki (останні в стадії апеляційного розгляду).

У зв'язку з цим постає питання, в якому напрямі реформувати суд присяжних в Україні, щоб забезпечити реальну участь народу у здійсненні правосуддя та змагальність судового провадження в суді присяжних.

Наприкінці 2019 року Кабінет Міністрів України схвалив проекти законів України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення участі громадян у здійсненні правосуддя» та «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо удосконалення порядку формування списку присяжних». Законопроектами планується покласти на суд присяжних вирішення питань про винуватість чи невинуватість обвинуваченого. Дане нововведення стосуватиметься розгляду кримінальних проваджень, у яких за вчинення злочину передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі. Рішення у цих справах прийматимуться судом присяжних у складі одного судді та семи присяжних, а за клопотанням обвинуваченого – колегіально судом у складі трьох суддів. Відповідні рішення прийматимуться простою більшістю голосів. Вердикт присяжних буде обов'язковим для головуючого і матиме наслідком ухвалення ним відповідного вироку. Водночас вирoki, ухвалені на підставі вердикту суду присяжних, підлягатимуть оскарженню в апеляційному порядку.

Аби спростити порядок формування списку присяжних, передбачається виключити місцеві ради з процедури його формування. Цей обов'язок буде покладено на територіальні управління Державної судової адміністрації України, яка при формуванні списку зможе використовувати інформацію, що міститься в Державному реєстрі виборців.

Розглянемо дані ініціативи з точки зору їх можливої ефективності. Запровадження класичної моделі суду присяжних, безумовно, є позитивним для судової системи України та підвищення довіри громадян до суду. Станом на 2019 рік класична модель суду присяжних притаманна двом групам держав:

- держави системи загального права (США, Велика Британія, Австралія, Канада, Нова Зеландія, Мальта, Ірландія);
- держави, які запозичили цю модель суду присяжних (Австрія, Бельгія, Данія, Бразилія, Гана, Іспанія, Швейцарія, Росія, Грузія).

Таким чином, приєднання України до цієї групи буде логічним та послідовним.

Щодо кількості присяжних, то краще запровадити дещо меншу їх кількість, оскільки, як свідчить досвід, складно відібрати навіть трьох присяжних, а створення колегії з семи присяжних займе тривали чимало часу. Тому вважаємо за доцільне запровадити колегію із п'яти присяжних, що дасть змогу оперативніше сформувати суд присяжних, а самим присяжним буде простіше дійти консенсусу при винесенні вердикту.

Щодо передачі повноважень по формуванню списку присяжних ДСА України, то цілковито підтримуємо цю ініціативу, але із такими уточненнями. На підставі списку виборців адміністративно-територіальної одиниці, на території якої знаходиться суд, ДСА формує список кандидатів у присяжні, до якого включає осіб, які відповідають вимогам до присяжних. Вважаємо, що до списку присяжних не повинні включатися особи, які мають юридичну освіту, оскільки їх участь порушуватиме принцип неупередженості залучення народу до здійснення кримінального судочинства. Після цього даний список передається у відповідний суд для введення цього списку в автоматизовану інформаційну систему, яка відбиратиме з нього присяжних.

Також ДСА необхідно розробити Положення про процедуру добору громадян у присяжні, зразки заяви кандидата у присяжні та анкети для кандидата в присяжні. У Положенні мають бути докладно виписані усі вимоги до кандидатів у присяжні, обмеження для осіб бути присяжними, порядок формування списків присяжних та передання їх до суду.

Слід урахувувати, що особливу важливість має різnorodність складу присяжних. У соціально-психологічній літературі наголошується, що групи з неоднорідним складом, зі значними індивідуально-психологічними відмінностями учасників набагато кращі, ніж однорідні.

Різnorodний склад групи сприяє активізації колективного мислення. Завдяки відмінностям у досвіді, у поглядах, здібностях, сприйнятті присяжні різнобічно підходять до вирішення завдань. У результаті збільшується кількість ідей, варіантів рішення і, як наслідок, зростає вірогідність ефективного виконання поставленого завдання. Варто погодитись з думкою, що ефективність функціонування інституту присяжних безпосередньо залежить від якісного складу осіб, які його реалізують. Корпус присяжних є своєрідним соціальним «зрізом» суспільства, у якому віддзеркалюються всі його вади і переваги і який перебуває у безпосередній залежності від стану правової культури громадян держави. Це не виключає вірогідності потрапляння до лави присяжних людей з низькими моральними якостями. Необхідність відбору найкращих представників суспільства, здатних прийняти справедливе рішення, вимагає встанов-

лення низки обмежень щодо участі громадян у якості присяжних. Інший шлях – це підвищення загального культурного рівня всього населення країни, що дасть змогу скоригувати відсоток потрапляння до суду присяжних осіб, життя яких співвідноситься з законами природи [4, с. 5]. Тому формування такої різнорідної колегії – основне завдання суду та сторін кримінального провадження під час судового розгляду.

Важливим питанням є неперервність судового процесу у випадку із присяжними, оскільки концентрація уваги присяжних знижується пропорційно тяжкості справи, адже присяжні – це пересічні громадяни, які не мають такої фахової та психологічної підготовки, як судді. Окрім того, поза залом судового засідання присяжний піддається різного роду впливу, в тому числі й впливу ЗМІ. Наприклад, під час слухання резонансних справ частими є тенденційні інформаційні кампанії в ЗМІ, які неправдиво висвітлюють інформацію щодо даної справи. Таким чином, потрібно внести відповідні зміни до КПК для забезпечення швидкого та ефективного розгляду справи судом присяжних.

Не можна повною мірою погодитися із пропозицією щодо перегляду рішень суду присяжних у апеляційній інстанції професійними суддями. Такий перегляд фактично нівелює значення вердикту суду присяжних. У зв'язку з цим пропонуємо запровадити французьку модель перегляду рішень суду присяжних, згідно з якою апеляційний розгляд скарг на рішення суду присяжних здійснюється колегіально у складі трьох професійних суддів та дев'яти членів журі [5]. Суд у такому складі розглядатиме її повторно за правилами провадження в першій інстанції, причому первинний вирок вважається скасованим. Таким чином, кожен обвинувачений у скоєнні злочину матиме право на те, щоб його справу послідовно розглянули два суди присяжних.

Недоліком запровадження суду присяжних в Україні вважаємо те, що законодавцем не закріплено право сторін заявляти невмотивовані відводи кандидатам у присяжні. Як правильно зазначає О. Н. Тісен, сутність категорії «невмотивований відвід» зовсім не означає, що для її реалізації немає об'єктивних причин [6, с. 10].

Причинами невмотивованого відводу можуть бути будь-які загальні міркування, що стосуються індивідуальних особливостей когось з присяжних (наприклад, підозра в психологічній нетерпимості, схильності до поспішних рішень). Чи може бути причиною такого відводу інтуїтивне відчуття стороною кримінального провадження упередженості кандидати у присяжні? Зарубіжна судова практика відповідає позитивно. У відомій справі «Сполучені Штати проти Джона де Лореана» (1985 р.) адвокат

Говард Вейцман відчував упереджене ставлення одного з кандидатів до свого підзахисного. Оскільки кандидат ретельно приховував свої почуття, тому не було можливості заявити йому відвід. Тоді Вейцман почав ставити йому запитання. Чоловік встав і, наблизившись до адвоката, був готовий його вдарити. Кандидат у присяжні був відведений [7, с. 32].

У кожній країні різна кількість немотивованих відводів, яку можуть заявляти сторони. У Російській Федерації кожній стороні надається можливість заявити тільки два немотивовані відводи присяжних, у Франції – п'ять, а в США – до двадцяти [8, с. 56].

Вважаємо, що потрібно запровадити в КПК України право сторін кримінального провадження заявляти по три немотивованих відводи кандидатам у присяжні. Така процедура розширить змагальність сторін у процесі судового розгляду, надасть можливість сформувати об'єктивну та неупереджену колегію присяжних. Звичайно, запровадження права на немотивовані відводи призведе до внесення змін до процесуального законодавства в частині кількості осіб, які викликаються в судові засідання. У зв'язку з цим пропонуємо ч. 1 ст. 285 КПК України викласти в такій редакції: «Після призначення судового розгляду судом присяжних головуєчий дає секретарю судового засідання розпорядження про виклик присяжних у кількості п'ятнадцяти осіб, які визначаються автоматизованою системою документообігу суду з числа осіб, які внесені до списку присяжних». Частину четверту ст. 387 КПК України доповнити абзацом другим такого змісту: «Кожна з сторін кримінального провадження має право заявити по три немотивованих відводи кандидатам у присяжні».

Важливим елементом ефективності суду присяжних є інформаційно-просвітницька кампанія, тому що завдяки їй можна не тільки заповнити дефіцит присяжних у деяких судах, а ще й привернути увагу парламентарів до цієї теми з тим, щоб внести необхідні зміни до законодавства. Навчання громадян має бути сфокусованим саме на роз'ясненні почесності та важливості для громади виконання цього обов'язку, питання безсторонності (неупередженості) присяжних та щодо деяких особливостей судового процесу, які присяжним необхідно знати, щоб впевнено почуватися під час судових процесів. Підвищення правової культури громадян України щодо безпосереднього здійснення правосуддя полягає у здійсненні системи заходів, спрямованих на інформування широких верств населення про інститут присяжних, активізація свідомої подачі громадянами своїх кандидатур щодо включення до списків присяжних, підвищення інтересу громадян до питань судової реформи та реформи суду присяжних.

Таким чином, вважаємо, що запровадження класичної моделі суду при-

сяжних є цілком необхідним у сучасних умовах, дасть змогу підвищити довіру населення до системи правосуддя та запровадити ефективну змагальну модель судового розгляду кримінальних проваджень.

Перелік використаних джерел

1. Фойницький І. Я. Курс уголовного судопроизводства. Санкт-Петербург, 1996. Т. 1. 607 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Офіційний вісник України. 2012. № 37. Ст. 1370.
3. Статистичний аналіз щодо розгляду кримінальних та цивільних справ за участю присяжних 2017–2018. Український центр суспільних даних. 2019. 32 с.
4. Оверчук С. В. Становлення інституту присяжних в умовах набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2012. № 2. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12osvpku.pdf>.
5. Cour d'assises. Офіційний сайт Міністерства юстиції Франції. URL: <http://www.justice.gouv.fr/organisation-de-la-justice-10031/lordre-judiciaire-10033/cour-dassises-12027.html>
6. Тисен О. Н. Формирование коллегии присяжных заседателей (теоретические и практические проблемы): автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Оренбург, 2009. 18 с.
7. Владыкина Т. А. Немотивированный отвод присяжного заседателя. Администратор суда. 2012. № 4. С. 30–37.
8. Джабраилов М. А. Проблемы совершенствования механизма формирования коллегии присяжных заседателей. Российский следователь. 2012. № 22. С. 55–59.

References

1. Foynitsky I. Ya. The course of criminal proceedings. St. Petersburg, 1996. Vol. 1. 607 p. [Russ.].
2. The Criminal Procedure Code of Ukraine of April 13, 2012 No. 4651-VI. Official Bulletin of Ukraine. 2012. № 37. Art. 1370. [Ukr.].
3. Statistical analysis of criminal and civil cases involving jury 2017–2018. Ukrainian Center for Public Data. 2019. 32 p. [Ukr.].

4. Overchuk S.V. Formation of a jury institute in the conditions of entry into force of the Criminal Procedure Code of Ukraine. *Journal of the National University of Ostroh Academy. Right series.* [Ukr.].

5. Cour d'assises. Official site of the French Ministry of Justice. URL: <http://www.justice.gouv.fr/organization-de-la-justice-10031/lordre-judiciaire-10033/cour-dassises-12027.html> [Fr.].

6. Tisen O.N.. Formation of the panel of jurors (theoretical and practical problems): author. diss. ... Cand. lawyer. of sciences. Orenburg, 2009. 18 p. [Russ.].

7. Vladykina T.A. Non-motivated dismissal of a juror. *Court Administrator.* 2012. № 4. P. 30–37. [Ukr.].

8. Dzhabrailov M.A. Problems of improving the mechanism of formation of the panel of jurors. *Russian Investigator.* 2012. № 22. S. 55–59. [Russ.].

ВОЛОСКО І. Суд присяжних в Україні: актуальні питання реформування.

Стаття присвячена аналізу сучасного стану суду присяжних, оцінці наявних проблем у законодавчому регулюванні, неоднозначності правозастосування, пошуку можливих шляхів розв'язання наявних проблем. Також обґрунтовується необхідність переходу до класичної моделі суду присяжних, що є цілком необхідним у сучасних умовах, дасть змогу підвищити довіру населення до судової системи та запровадити ефективну змагальну модель судового розгляду кримінальних проваджень.

Ключові слова: суд присяжних, вердикт присяжних, добір присяжних.

ВОЛОСКО ІІ. Суд присяжных в Украине: актуальные вопросы реформирования.

Статья посвящена анализу современного состояния суда присяжных, оценке имеющихся проблем в законодательном регулировании, неоднозначности правоприменения, поиска возможных путей решения имеющихся проблем. Также обосновывается необходимость перехода к классической модели суда присяжных, является абсолютно необходимым в современных условиях, позволит повысить доверие населения к судебной системе и ввести эффективную соревновательную модель судебного рассмотрения уголовных производств.

Ключевые слова: суд присяжных, вердикт присяжных, отбор присяжных.

VOLOSKO I. The Jury in Ukraine: topical issues of reform.

The article is devoted to the analysis of the current state of the jury in Ukraine, assessment of existing problems in legislative regulation, ambiguity of enforcement and finding possible ways of solving existing problems. The jury's ability to defend the judicial system against some tendencies that take place in the trial corps and can undermine a fair system of criminal liability and punishment is argued. A statistical analysis of criminal and civil cases involving jury in 2017-2018 is provided. The article emphasizes that the successful functioning of the jury depends first and foremost on the procedure of selection of people for jury. The bill drafts of Ukraine of amendments to the current legislation on improvement of the procedure of forming the list of jury are analyzed. In the context of this, attention was paid to the issues of the quantitative composition of the jury, the transfer of power to form a list of jury to State Judicial Administration of Ukraine, the heterogeneity of the composition of the jury in terms of individual and psychological differences. The expediency of working out the Regulation «On the procedure of selection of citizens in the jury», where all requirements for candidates for jury will be detailed, restrictions for people to be sworn, the procedure of forming the lists of jury and their submission to court, is stated. The outreach campaign and legal education of the population is an important element of the effectiveness of the jury. The requirement of continuity of the trial in the case of jury which is related to the concentration of their attention and various kinds of influence, in particular the mass media, is emphasized. It is noted that the review of the decisions of the jury in the appeal court by professional judges, in fact, negates the value of the verdict of the jury. The item of allotments to candidates for jury and the experience of foreign countries on this issue are considered. It also substantiates the demand of transition of Ukraine to the classic jury trial model, which successfully operates in such developed countries as the United States, Canada, the United Kingdom, Denmark, Belgium and others. The introduction of a classic jury trial model is absolutely necessary in the current condition, will increase the public's confidence in the judicial system and will introduce an effective competitive model of criminal proceedings.

Key words: jury, verdict of the jury, selection of the jury.

УДК 343.132

DOI 10.37566/2707-6849-2019-4(29)-6

Олександр ОМЕЛЬЧЕНКО,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії
внутрішніх справ України,
кандидат юридичних наук,
доцент

Владислав РЕБЕЗЮК,
аспірант кафедри
кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ України

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ ПРАВ І СВОБОД УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА СТАДІЇ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Сучасна правова політика нашої держави здійснюється на основі орієнтування на передові міжнародні стандарти в галузі прав людини та конституційні засади, відповідно до яких найвищою соціальною цінністю проголошується людина. Для будь-якої правової держави однаково важливими є як боротьба зі злочинністю, так і охорона прав, свобод та законних інтересів кожної людини. Охорона прав, свобод і законних інтересів людини за своєю історичною суттю є одним з вищих досягнень людської цивілізації, яка виступає наріжним каменем правового життя, що має глобальний характер.

Актуальність теми дослідження зумовлена насамперед цілим комплексом питань, пов'язаних з реформуванням судового провадження, пошуком найбільш ефективних форм охорони прав, свобод людини, що абсорбуються в судове провадження у кримінальних справах. Охорона прав, свобод і законних інтересів людини за своєю історичною суттю є одним з вищих досягнень людської цивілізації, яка виступає наріжним каменем правового життя і має глобальний характер. Створення Організації Об'єднаних Націй і в подальшому прийняття Загальної декларації прав людини, Пактів про права людини поклали початок якісно нового етапу в розвитку співпраці держав у сфері охорони прав людини.

Питанню проблеми охорони прав, свобод і законних інтересів людини на стадії судового розгляду присвятили свої праці такі вчені, як: С. Є. Абламський, С. С. Алексєєв, Ю. П. Аленін, І. В. Басиста, Р. І. Благута, Т. В. Варфоломєєва, Л. Ю. Грекова, В. А. Журавель, С. Ю. Ільченко, Л. М. Лобойко, Б. А. Павлишин, Г. В. Рібінкова, І. Б. Скакун, Л. Д. Удалова, С. С. Чернявський, В. Д. Юрчишин та ін. Однак окремі питання захисту прав людини саме на стадії судового розгляду все ще потребують уваги.

Метою і завданням статті є дослідження проблемних питань захисту прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження на стадії судового розгляду.

Права людини – це найвища цінність, а повага і дотримання їх є обов'язком держави. Забезпечення прав людини в кримінальному провадженні слід розглядати як динамічну систему правових засобів, що реалізуються завдяки діяльності державних органів, посадових осіб, здійснюють кримінальне провадження або залучаються до нього. Саме завдяки цій діяльності відбувається реалізація, охорона та захист прав учасників кримінального провадження. Конституція України проголошує, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1, с. 6].

У сучасному правовому полі України повинні будуватися взаємини між правовою державою і людиною зі взаємною відповідальністю, як держави, так і самої особистості, де б домінували непорушність і недоторканність основних прав, свобод і законних інтересів людини. Вимоги Конституції України та кримінального процесуального закону зобов'язані виконувати в своїй діяльності посадові особи. Апогеем захисту прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження є саме стадія судового розгляду. Завданням якої є процесуальне та організаційне

забезпечення проведення судового розгляду, ефективність якого залежить від повноти, всебічності та ретельності його підготовки, значною мірою ускладнюється нормами частини четвертої ст. 291 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) [2, с. 165].

На думку С. С. Алексєєва, під захистом прав розуміється державно-примусова діяльність, спрямована на реалізацію «відновлювальних» завдань, спрямованих на відновлення порушеного права, забезпечення виконання юридичного обов'язку [3, с. 51]. Згідно зі ст. 22 КПК України суд повинен зберігати об'єктивність і неупередженість під час розгляду справи, а згідно зі ст. 370 КПК України судові рішення повинні бути законним, обґрунтованим і вмотивованим. У свою чергу, обґрунтованим є те судові рішення, яке було прийнято на підставі об'єктивно встановлених обставин, підтверджених доказами, були досліджені в процесі судового розгляду й оцінені судом відповідно до ст. 94 КПК України [2, с. 13, с. 54, с. 200].

На сьогодні судами не забезпечується вимога ефективного захисту порушених прав, свобод і законних інтересів громадянина. Натомість робиться посилання на те, що судом встановлено певний порядок і межі судового розгляду, заяви і клопотання з питань порушення прав або взагалі не розглядаються судами, або визнаються несвоєчасними і переносяться на етап ухвалення вироку. Більше того, суди не реагують і не застосовують вимоги частини четвертої ст. 87, частини другої ст. 89 КПК України: «докази, передбачені цією статтею, повинні визнаватися судом недопустимими під час будь-якого судового розгляду, крім розгляду, якщо вирішується питання про відповідальність за вчинення зазначеного істотного порушення прав і свобод людини, внаслідок якого такі відомості були отримані» [2, с. 51].

Необхідно зазначити, що згідно із законодавством суди зобов'язані реагувати на дані порушення негайно, і навіть без наявності з цього приводу заяв або клопотань учасників процесу, проте в дійсності суди не виконують даних вимог. Судам надана необмежена, у часі, можливість такого змісту, що не має нічого спільного з завданнями і засадами кримінального провадження та ознаками правосуддя. Судовий розгляд складається з таких етапів: підготовка частина; власне судовий розгляд (з'ясування обставин та перевірка їх доказами); судові дебати; останнє слово обвинуваченого; прийняття і проголошення судового рішення. Судовий розгляд здійснюється відповідно до загальних положень – закріплених законом правил, що відображають характерні риси судового розгляду і забезпечують реалізацію на цьому етапі всіх основ кримінального провадження. У

контексті захисту прав людини на стадії судового розгляду, на нашу думку, захист особи повинен здійснюватися з боку не тільки адвокатів, а й прокуратури і суду. При цьому такий захист, на думку К. В. Легких, надається учасникам кримінального провадження насамперед у зв'язку з їх універсальним статусом – людини, і тільки потім у розрізі процесуального статусу учасника кримінального провадження [4, с. 178].

За ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року одним з основних обов'язкових органів демократичної держави є суд з такими його важливими ознаками, як незалежність, неупередженість і законність [5]. Надалі право на справедливий судовий розгляд було розвинене у ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року, у якому передбачено, що кожен має право при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону [6].

Так, невиконання судами функцій контролю за порушенням прав громадян підтверджується незастосуванням вимог постанови Пленуму ВСУ «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» № 9 від 01 листопада 1996 року, де зазначено, що суд за клопотанням учасників процесу або за власною ініціативою зупиняє розгляд справи і звертається з мотивованою ухвалою (постановою) до Верховного Суду України, який відповідно до ст. 150 Конституції може ставити перед Конституційним Судом України питання про відповідність Конституції законів та інших нормативно-правових актів. Таке рішення може прийняти суд першої, касаційної чи наглядової інстанції в будь-якій стадії розгляду справи [7].

Аналіз практики Європейського суду з прав людини свідчить, що суд трактує доступ до правосуддя як одне з фундаментальних прав людини, яке впливає зі змісту права на справедливий, незалежний неупереджений суд, утворений на підставі закону. Однією з ознак доступності правосуддя вважається наявність оптимальної системи судових витрат і розвинених механізмів надання правової допомоги для бідних верств населення. Однак ситуація з можливістю обмеження доступу до правосуддя через непомірно великі ставки судового збору залишається загрозливою. Так, у Законі України «Про судовий збір» збільшено:

– максимальну ставку судового збору за подачу заяви майнового характеру (1 % ціни позову, але не менше 0,4 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб та не більше 5 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб);

- ставку судового збору за подання апеляційної скарги (150% ставки, що підлягає сплаті при поданні позовної заяви, іншої заяви і скарги);
- ставку судового збору за подання касаційної скарги (200% ставки, що підлягає сплаті при поданні позовної заяви, іншої заяви і скарги).

Крім того, розширено перелік документів та дії, за які справляється судовий збір, до яких віднесено заяву про видачу судового наказу (0,1 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб) і заяву про скасування судового наказу (0,05 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб).

До прийняття чинного КПК України основною причиною була відсутність виправдувальних вироків. Кількість виправдувальних вироків менше 1 % вказує на необ'єктивність судів. На даний час, до основної причини відносять контрольовані суди, які виконують функцію обвинувачення та ухвалюють рішення не на користь сторони захисту.

Сьогодні довіра до судової влади і правоохоронної системи в Україні знаходиться на вкрай низькому рівні, що зумовлено тривалістю досудового розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень, кадровим дефіцитом, високим рівнем корумпованості судової і правоохоронної систем, а також рядом інших факторів. Очевидно, що неможливість оскарження певних судових рішень не означає, що вони можуть бути довільними. У зв'язку цим необхідний контроль за їх законністю повинна забезпечити Вища рада правосуддя. Однак скарги, які надходять до неї, не стали ефективним засобом реагування на незаконні рішення судів. Можна цілком стверджувати, що в більшості випадків скарги на дії суддів або взагалі не розглядаються, або на них немотивовано відмовляють. Не випадково за 2017–2018 роки Україна стала першою серед європейської спільноти за кількістю звернень до ЄСПЛ.

На нашу думку, було б доцільним повернути до КПК України норму, яка надавала б можливість судам виносити окремі ухвали щодо системних або грубих порушень закону правоохоронними органами. А також внести зміни до законодавства та практики його застосування з метою забезпечення відшкодування заподіяної шкоди у випадку ухвалення виправдувального вироку чи закриття справи, оскільки після ухвалення позитивного рішення щодо обвинуваченого він змушений повторно звертатися до суду і знову доводити підстави для відшкодування шкоди, завданої органами розслідування.

Важливою складовою права людини на захист є забезпечення кваліфікованою юридичною допомогою. Воно є невід'ємним правом кожної людини і виступає органічною частиною правового становища особи в державі.

Право на юридичну допомогу набуло закріплення в міжнародно-правових актах та є невід'ємною складовою національного законодавства України: ст. 11 Загальної декларації прав людини, частина третя ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, п. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, п. 93 Мінімальних стандартних правил поводження з ув'язненими.

У КПК України передбачено, що захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, щодо яких передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадиції), здійснює захисник, який є адвокатом [2, с. 88].

Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» визначено фундаментальні для правової системи України положення:

- суди повинні застосовувати при розгляді справ практику Європейського суду з прав людини як джерело права (ст. 17) [8];
- законодавчий орган повинен здійснювати експертизу та перевірку чинних законів і підзаконних актів на відповідність Конвенції та практиці Європейського суду з прав людини (ст. 19) [8].

Також прецедентна практика Європейського суду з прав людини стає важливим джерелом кримінального процесуального права України. Застосування рішень ЄСПЛ при тлумаченні відповідності нормам Конвенції чинного національного законодавства може виводити на якісно новий рівень інтерпретації системи норм у їх єдності й суперечності, може виявляти наявність конкуренції правових норм, показувати, які з норм мають більшу юридичну силу і підлягають застосуванню, або навпаки. Тим самим рішення ЄСПЛ набувають статусу правової позиції, яка суттєво впливає на окремі інститути або систему права та їх інтерпретацію, фактично змінюючи зміст правових норм [9, с. 35].

Підсумовуючи, необхідно зробити висновок про те, що для гармонізації норм, що регулюють порядок підготовки кримінального провадження до судового розгляду, необхідно не так вже й багато, а саме – виключити зі ст. 291 КПК України останнє речення частини четвертої, що дасть змогу сторонам надавати докази на підтвердження обвинувачення чи заперечення проти нього на підготовчих етапах судового провадження та забезпечить, таким чином, головуючого інформацією, необхідною для ефективної організації судового розгляду. І незважаючи на те, що п. 5 частини другої ст. 315 КПК України наділяє суд доволі широкими дис-

креційними повноваженнями, щоб уникнути різного тлумачення, було б доцільним серед питань, які вирішуються у зв'язку з підготовкою до судового розгляду, передбачити: формулювання позицій сторін щодо висунутого обвинувачення; з'ясування питань щодо доказів, якими сторони мають намір доводити обвинувачення або заперечення; визначення обставин, які ніким з учасників судового розгляду не заперечуються; визначення учасників, яких необхідно викликати (свідків, експертів, спеціалістів); витребування документів та інших матеріалів тощо. Насамперед закінчення досудового розслідування, передбаченого ст. 219 КПК, у встановлений законом строк є тією необхідною умовою своєчасного розкриття кримінального правопорушення, виявлення, закріплення й використання доказів, створення необхідних передумов для розгляду кримінального провадження в суді, забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, потерпілому та іншим учасникам кримінального судочинства права на участь у судовому розгляді.

Висновки. Отже, з метою належного дотримання процесуальних прав осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, вбачаються такі правові кроки:

- Необхідно внести зміни до ст. 315 КПК України, виключивши з частини третьої таке речення: «При відсутності зазначених клопотань сторін кримінального провадження застосування заходів забезпечення кримінального провадження, обраних під час досудового розслідування, вважається продовженим» як таке, що не відповідає Конституції України. Оскільки відповідно до частини першої ст. 29 Конституції України кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність та відповідно до частини другої ст. 29 ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

- Необхідно внести зміни до КПК України та виключити частину першу ст. 219 щодо строків обчислення досудового розслідування.

- У кожному випадку здійснення судового розгляду повинно відбуватися відкрито для громадськості та ЗМІ. Залучення громадськості до судового розгляду має заохочуватися. Винятки можуть мати місце тільки у визначених законом випадках і повинні бути мотивовані в ухвалі суду.

- Необхідно затвердити механізм розрахунку компенсації за тривале невиконання судових рішень з урахуванням стандартів Європейського суду у відповідних справах і забезпечення її виплат заявникам за рахунок відповідної бюджетної програми.

- Ратифікувати Європейську конвенцію про відшкодування шкоди

жертвам насильницьких злочинів та у випадку помилкового залучення особи до кримінального провадження як підозрюваний чи обвинувачений. Прийняти Закон, який визначатиме порядок і умови відшкодування заподіяної шкоди і погодить положення національного законодавства до положень зазначеної Конвенції.

- Необхідно прискорити проведення відбору кандидатів для призначення на посади суддів і формування суддівського корпусу з метою забезпечення прав осіб на судовий захист.

Захист прав людини у кримінальному провадженні на стадії судового розгляду є одним з основних завдань, що стоять перед судом, органами розслідування та прокуратурою за участю захисника. Своєчасність судового захисту, яка реалізується через систему різних форм судового контролю, є не тільки додатковою гарантією прав і свобод, а й умовою швидкого їх відновлення.

Перелік використаних джерел

1. Конституція України від 26 червня 1996 року, у ред. від 21.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 46511-VI, у ред. від 28.11.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page4#n952>

3. Алексеев С. С. *Общая теория права: в 2 т.* Москва: Юрид. лит, 1981. Т. 1. 360 с.

4. Легких К. В. *Окремі процесуальні питання судового контролю за дотриманням прав людини в кримінальному судочинстві.* Вісник Академії адвокатури України. 2015. Т. 12, число 2 (33). 183 с.

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 квітня 1950 року. Ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997. URL: <https://precedent.in.ua/2015/11/16/konventsyya-po-pravam-cheloveka-konvents/> (дата звернення: 04.11.2019 р.).

6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. Ратифіковано 19.10.1973. URL: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 04.11.2019 р.).

7. Несінов О. Ефективний судовий контроль за законністю діяльності правоохоронних органів у кримінальному процесі: ілюзія чи реальність. URL: http://www.uapravo.com/hro/text.php?lan=rus&id=15444&id_book

= 0 &id_parent = 0 &id_vid_res = 3.

8. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV. Дата оновлення: 02.12.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>. (дата звернення: 05.11.2019 р.).

9. Уваров В. Г. Застосування практики Європейського Суду з прав людини і норм міжнародно-правових актів у вдосконаленні кримінального судочинства України: монографія / за заг. наук. ред. В. М. Тертишник. Дніпропетровськ, 2012. 268 с.

References

1. The Constitution of Ukraine of 26 June 1996, ed. from 02/21/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. [Ukr.].

2. The Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine of April 13, 2012 No. 46511-VI, ed. from 11/28/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page4#n952> [Ukr.].

3. Alekseev S.S. General theory of law: in 2 vol. Moscow: Law. Lit., 1981. Vol. 1. 360 p. [Ukr.].

4. K.V. Lightkih Separate procedural issues of judicial control over the observance of human rights in criminal proceedings. Bulletin of the Academy of Advocates of Ukraine. 2015. Vol. 12, Issue 2 (33). 183 p. [Ukr.].

5. The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 4 April 1950. Ratified by Law No. 475/97-BP of 17 July 1997. URL: <https://precedent.in.ua/2015/11/16/konventsyya-po-pravam-cheloveka-konvents/> (accessed 04/11/2019). [Ukr.].

6. International Covenant on Civil and Political Rights of 16 December 1966. Ratified on 10/19/1973. URL: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (accessed 04/11/2019). [Ukr.].

7. Nesinov O. Effective judicial control over the lawfulness of law enforcement activities in criminal proceedings: illusion or reality. URL: http://www.uapravo.com/hro/text.php?lan=rus&id=15444&id_book=0&id_parent=0&id_vid_res=3. [Ukr.].

8. On the enforcement of judgments and the application of the case law of the European Court of Human Rights: Law of Ukraine of February 23, 2006 No. 3477-IV. Date of renovation: 02.12.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>. (accessed 05/11/2019). [Ukr.].

9. V.G. Uvarov *Application of the case law of the European Court of Human Rights and norms of international legal acts in improving the criminal justice system of Ukraine: monograph / for total. of sciences. ed. VM Tertyshnik. Dnepropetrovsk, 2012. 268 p. [Ukr.]*.

ОМЕЛЬЧЕНКО О., РЕБЕЗЮК В. Сучасні проблеми охорони прав і свобод учасників кримінального провадження на стадії судового розгляду

У статті досліджуються проблеми охорони прав, свобод учасників кримінального провадження на стадії судового розгляду. Здійснюється аналіз нинішнього стану та перспективи охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження на стадії судового розгляду.

Розглядаються шляхи вирішення питань охорони прав, свобод учасників судового провадження. Показником доступності правосуддя, що є складовою права на справедливий судовий розгляд, є наявність оптимальної системи судових витрат і розвинених механізмів надання правової допомоги для бідних верств населення.

Всі судові рішення мають ґрунтуватись на Конституції, а також на чинному законодавстві, що не суперечить їй.

Суспільство зацікавлене в тому, щоб верховенство права було гарантоване шляхом справедливого, неупередженого та ефективного здійснення правосуддя.

Ключові слова: судове провадження, організаційно-правовий механізм, охорона прав, судові рішення, функції судового контролю, Європейський суд з прав людини, законні рішення, правосуддя.

ОМЕЛЬЧЕНКО А., РЕБЕЗЮК В. Современные проблемы охраны прав и свобод участников уголовного производства на стадии судебного разбирательства

В статье исследуются проблемы охраны прав, свобод участников уголовного судопроизводства на стадии судебного разбирательства. Осуществляется анализ нынешнего состояния и перспективы охраны прав, свобод и законных интересов участников уголовного производства на стадии судебного разбирательства.

Рассматриваются пути решения вопроса охраны прав, свобод участников судебного производства. Показателем доступности правосудия, составляющей права на справедливое судебное разбирательство, является

наличие оптимальной системы судебных издержек и развитых механизмов оказания правовой помощи для бедных слоев населения.

Все судебные решения должны основываться на действующей Конституции Украины, а также на действующем законодательстве, не противоречащем ей.

Общество заинтересовано в том, чтобы верховенство права было гарантировано путем справедливого, беспристрастного и эффективного осуществления правосудия.

Ключевые слова: судопроизводство, организационно-правовой механизм, охрана прав, судебное решение, функции контроля суда, Европейский суд по правам человека, законные решения, правосудие.

OMELCHENKO O., REBEZYUK V. The current issues of the protection of the rights, freedoms of participants of criminal proceedings at the stage of judicial consideration

This article explores the issues of protecting of the rights, freedoms of participants in criminal proceedings at the stage of judicial consideration. Consequently, examines of the current state and prospects of protecting the rights, freedoms of participants in criminal proceedings at the stage of judicial consideration is carried out.

The current problems and ways of solving the issue of protecting the rights and freedoms of participants in judicial proceedings are considered. This article deals with the issues concerning of the protection of rights and freedoms in criminal proceedings. An indicator of the availability of justice is a component of the right to a fair trial, the existence of an optimal system of court costs and developed mechanisms for providing legal assistance to the poor.

Meanwhile, all court judgments should be based on the current Constitution of Ukraine, as well as on the current legislation, without contradicting with them. The International experience in protecting the human rights and freedoms is very important and has a significant impact on the domestic legislation of both our state and other democratic states as a whole. The International standards of fundamental human rights and freedoms and their legitimate interests is the basis that fills the international experience in protecting human rights, freedoms and legitimate interests.

The main provisions of the Constitution of the community of democratic states on human rights and freedoms must comply with all international standards, since the protection of rights, freedoms and legitimate interests ensures the sovereign, democratic and independent state. Each civilized state

must ensure the implementation of legal guarantees for the protection of the rights, freedoms and legitimate interests of its citizens, this will become the key to the democratic development of the state.

To summarize, the public is interested in ensuring that the rule of law is guaranteed through fair, impartial and effective administration of justice. The prosecutors and the judges ensure at all stages of the trial the guarantee of human rights and freedoms, as well as the protection of public order. This covers respect for the rights of the accused and the victims. Protecting the human rights in criminal proceedings at the trial stage is one of the main challenges facing the courts, prosecutors and lawyers. The opportunities of judicial protection through a system of various forms of judicial review is not only an additional guarantee of rights and freedoms, but also a condition for their speedy restoration.

Key words: court proceedings, organizational and legal mechanism, protection of the rights, court decision, court control functions, The European Court of Human Rights, legal decisions, legal norms, court proceedings, protection of freedoms, availability of the justice.

Затверджено
Наказ Національної школи суддів України
11 лютого 2020 р. № 9

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ СУДДІВ УКРАЇНИ У 2019 РОЦІ

Київ – 2020

Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність Національної школи суддів України у 2019 році

ВСТУП: ВИЗНАЧЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРІОРИТЕТНИХ ЗАВДАНЬ

У 2019 році Національна школа суддів України (далі – НШСУ та/або Школа) продовжила послідовно реалізовувати основні завдання, передбачені її повноваженнями, у контексті потреб у подоланні дефіциту кадрів у системі правосуддя.

Відтак йдеться про оцінку та висновки з актуальних питань підготовки суддівського корпусу, узагальнення тенденцій. Так, наприкінці травня 2019 року було завершено спеціальну підготовку кандидатів на посаду судді, що розпочалася в серпні минулого року. Уперше Школа здійснювала таке навчання протягом 9-ти місяців. Цьому процесу передував підготовчий період, завдяки якому НШСУ створила та реалізувала стандартизовану інноваційну програму початкової підготовки майбутніх суддів, що формувалась з урахуванням кращого світового досвіду та відбувалася у формі практичних занять із використанням інтерактивних методів навчання відповідно до вимог і рекомендацій Ради Європи та її інституційних органів.

У 2019 році НШСУ опікувалася також питаннями модернізації підготовки висококваліфікованих суддівських кадрів. Цей процес за змістом був спрямований на забезпечення принципу верховенства права під час здійснення правосуддя, своєчасне реагування на зміни в законодавстві, зокрема процесуальному, практиці національних судів та Європейського суду з прав людини. За формою він був спрямований на досягнення безперервності в підготовці, а також якнайширше застосування інтерактивних методів у навчанні, максимальне врахування освітніх прагнень суддівського корпусу. НШСУ й надалі розширюватиме можливості суддів і

працівників апаратів судів при виборі тематики підготовки та періодичного навчання, зокрема дистанційного, за їх інтересами.

У програмах підготовки всіх категорій суддів значне місце було відведено вивченню питань антикорупційного законодавства, суддівської етики та дисциплінарної відповідальності, виявленню актуальних питань у застосуванні практики Європейського суду з прав людини під час здійснення судочинства.

Новим досвідом для Національної школи суддів України та важливою подією для вітчизняного правосуддя й країни в цілому стали навчальні заходи, проведені в квітні–травні цього року для новопризначених суддів, зокрема тижневий орієнтаційний курс для новопризначених суддів Верховного Суду і тритижнева орієнтаційна програма для суддів Вищого антикорупційного суду та його Апеляційної палати. У співпраці та за підтримки Програми Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Нове правосуддя», проектів Ради Європи, Європейського Союзу та ОБСЄ, українсько-канадського проекту «Підтримка судової реформи» (усього 9 проектів міжнародної технічної допомоги Україні) до проведення цих заходів були залучені провідні європейські та вітчизняні експерти. Виконання орієнтаційного курсу та програми створило необхідні передумови для ефективного початку роботи Вищого антикорупційного суду, надало можливість суддям підвищити свій кваліфікаційний рівень – отримати або ж поновити необхідні знання та навички для належного виконання повноважень суддів першої та апеляційної інстанцій.

Практичним результатом ефективної та успішної роботи НШСУ стало проведення у співпраці з Верховним Судом та Радою Європи у грудні цього року в Києві саміту суддівських шкіл Центральної і Східної Європи «Захист прав людини через суддівську освіту: кращі практики та удосконалення стандартів», на якому, що важливо, було розроблено та схвалено Київські рекомендації з удосконалення суддівської освіти щодо застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, практики ЄСПЛ та виконання рішень Європейського суду з прав людини – 2019.

Цього року Школа також спрямовувала зусилля на посилення свого викладацького складу, суттєве оновлення навчального інструментарію, запровадження інноваційних форм навчання. Поруч із тренінгами велику увагу приділено якості підготовки лекцій і семінарів-практикумів у контексті збільшення їх інтерактивності та наочності. Регулярно оновлюється

відеоряд навчального матеріалу.

У НШСУ продовжують активно розвиватися дистанційні форми навчання, упроваджуються нові електронні курси, розширюється й аудиторія споживачів цих послуг. Наразі вивчається питання щодо надання можливості суддям і працівникам судів факультативно вдосконалювати знання та навички з іноземної мови.

Серед пріоритетних напрямів роботи НШСУ традиційно було й залишається науково-методичне забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради правосуддя, яка пов'язана із кваліфікаційним оцінюванням і добором суддів. Ідеться, насамперед, про створення потужної тестологічної бази, здатної охопити повний обсяг питань з усіх юрисдикцій, а також оптимально виявити знання та навички осіб, що проходять оцінювання.

I. СПЕЦІАЛЬНА ПІДГОТОВКА КАНДИДАТІВ НА ПОСАДУ СУДДІ

Відповідно до статті 105 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (далі – Закон) першочерговим завданням Національної школи суддів України є здійснення спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді (далі також – спеціальна підготовка).

У 2019 році продовжувалася спеціальна підготовка кандидатів на посаду судді, що розпочалася 27 серпня 2018 року та тривала 9 місяців. 371 кандидат успішно виконав програму спеціальної підготовки і 24 травня 2019 року отримав відповідне свідоцтво.

До Вищої кваліфікаційної комісії суддів України надіслано матеріали про проходження спеціальної підготовки у формі висновку з інформацією про результати виконання кандидатом кожного блоку Програми спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді та Програми в цілому.

Серед кандидатів, які отримали свідоцтва за результатами проходження спеціальної підготовки у 2019 році, мають наукові ступені доктора наук – один слухач, кандидата юридичних наук – 26 слухачів, кандидатів наук з державного управління – два слухачі. Указами Президента України кандидатів, що проходили спеціальну підготовку, Р. А. Лідовця, В. В. Михайленко призначено відповідно суддями Верховного Суду та Вищого антикорупційного суду.

Успішно завершив спеціальну підготовку 371 слухач

Правничі професії слухачів

Загальне порівняння слухачів за статтю

Проведення спеціальної підготовки відбувалось за єдиною програмою одночасно в 16 групах у шести локаціях: містах Київ (6 груп), Харків (3 групи), Львів (3 групи), Одеса (2 групи), Дніпро (1 група), Чернівці (1 група).

З метою належної організації навчання в усіх локаціях було своєчасно підготовлено розклади занять, визначено кураторів для їх виконання і логістичного супроводу проведення тренінгів, ведення журналів обліку проходження слухачами спеціальної підготовки, оформлення відповідної звітності.

Для проведення спеціальної підготовки використовувалися аудиторні приміщення, обладнані інформаційно-технічними засобами: комп'ютерами, проекторами, мікрофонами, системами клікерів і фліп-чартами. Окрім того, кожному із слухачів було надано персональний комп'ютер (ноутбук) для самостійної роботи.

Створену з урахуванням кращого світового досвіду **стандартизовану інноваційну програму спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді** було реалізовано в повному обсязі.

Програма спеціальної підготовки включала шість блоків, відповідно:

- I. Основи організації суду та діяльності судді.
- II. Цивільне судочинство.
- III. Господарське судочинство.
- IV. Кримінальне судочинство та судочинство у справах про адміністративні правопорушення.
- V. Адміністративне судочинство.
- VI. Суддівські компетенції.

Координаторами блоків виступили судді: **Ольга Булейко, Галина Юровська, Олександр Потильчак, Олександр Коротких, Олександр Терлецький та Олександр Гащицький.**

Спеціальна підготовка у 2019 році завершилась виконанням трьох останніх блоків програми (IV–VI), які включали **43 тренінги, 2 круглих столи, семінар-практикум та інтерактивну лекцію.**

Сьогодні тренінги стали переважною формою проведення занять, яка дозволяє найбільш ефективно закріплювати рівень теоретичних знань слухачів, формувати практичні навички та уміння в застосуванні закону, веденні судового засідання тощо.

У 2019 році **в 16 групах проведено 688 занять у формі тренінгів**, а також 2 круглих столи, 2 семінари-практикуми та 2 інтерактивні лекції у форматі відеотрансляції для всіх регіональних відділень НШСУ, одна з яких – «Досвід роботи слідчого судді в Іспанії», що була прочитана у січні 2019 року експертом Консультативної місії ЄС, суддею з Іспанії **Кароліною Ріус Аларко.**

Тренінги розроблялись і за потреби оновлювались спеціально створеними групами розробників. Потім вони проходили апробацію при потребі корегувались, після чого проводились відповідні тренінги для викладачів (тренерів) за підготовленими курсами.

Упродовж усього періоду спеціальної підготовки координатори блоків здійснювали моніторинг матеріалів тренінгів для вчасного та ефективного їх адаптування до змін як у законодавстві, так і у правозастосовній практиці.

Спеціальну підготовку проводили викладачі (тренери) – професійні судді за єдиною методикою з використанням навчальних матеріалів, розроблених відповідно до затверджених методологічних стандартів.

Навчально-методичні матеріали було підготовлено з урахуванням **використання інтерактивних методів навчання** таких, як презентації (демонстрації з мінілекціями), експресопитування за допомогою клікерів, виконання групових завдань у малих групах, «мозкові штурми», вирішення ситуативних завдань (кейсів), моделювання конкретних ситуацій, рольові ігри (симуляції), проведення модерованих дискусій, дебатів, круглих столів тощо. Це повною мірою відповідає вимогам і рекомендаціям Ради Європи та її інституційних органів. Зазначені матеріали було розміщено на електронному ресурсі для викладачів (тренерів) усіх локацій.

Для проведення окремих тренінгів упродовж 2019 року залучались фахівці інших спеціальностей.

Викладачі (тренери) IV–VI блоків Програми

Усього – 310 тренерів (викладачів), з яких 82 мають вчені звання кандидатів та докторів наук (26,5%). Із них судді касаційної інстанції 7,4%, апеляційної інстанції – 13,9%, судді першої інстанції – 71,9%, а також інші фахівці – 6,8%.

Зробити спеціальну підготовку більш інтерактивною та прозорою, суттєво спростити процес її адміністрування дозволив перехід на електронну навчальну платформу, на якій серед іншого розміщувались матеріали тренінгів для слухачів, здійснювався обмін навчальними матеріалами, а також контроль успішності кандидатів на посаду судді.

Контроль успішності навчання відбувався відповідно до Положення про порядок визначення успішності виконання Програми спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді. **В основу оцінювання покладено накопичувальну бальну систему, яка відповідає європейським стандартам** і полягає в послідовному і в той же час комплексному оцінюванні знань, сформованих умінь та навичок майбутніх служителів Феміди.

Положенням передбачено процедуру контролю успішності виконання теоретично-практичної частини програми, складовими якого є поточний і підсумковий контроль.

Поточний контроль успішності слухачів здійснювався впродовж усього процесу спеціальної підготовки, зокрема оцінювалися знання слухачів викладачами (тренерами) за результатами опанування кожної з тем програми спеціальної підготовки шляхом тестування та/або заповнення анкет.

У 2019 році здійснено підсумковий контроль III–V блоків програми спеціальної підготовки. Майбутні судді виконували практичне завдання (кейс) з написання судового рішення, яке виявляло знання, вміння і навички ухвалювати законні, обґрунтовані та справедливі судові рішення з господарської, кримінальної та адміністративної юстицій, спираючись на принципи верховенства права та практику Європейського суду з прав людини.

Результати контрольних заходів продемонстрували, що абсолютна більшість кандидатів були старанними та вмотивованими до підготовки, про що свідчив стабільно високий рівень засвоєння знань і оволодіння навичками.

Загальна максимальна кількість балів за результатами підсумкових контрольних заходів під час спеціальної підготовки склала 150 балів.

На діаграмі зазначено кількість слухачів, які отримали відповідний відсоток балів від максимально можливої кількості балів.

Обговорення результатів успішності виконання кожного блоку програми здійснювалось у форматі відеоконференції за участі керівництва, викладачів та всіх слухачів НШСУ.

Загальні результати спеціальної підготовки

Особливістю дев'ятимісячної спеціальної підготовки, на відміну від попередньої, тримісячної, стали такі її складові як стажування, що проводилося у формі практичної підготовки слухачів у місцевих судах, а також ознайомчі візити до органів системи правосуддя.

Стажування мало на меті на основі знань, отриманих кандидатами на посаду судді під час теоретично-практичного навчання, застосовувати їх при здійсненні правосуддя.

Передбачено такі цілі під час стажування:

- забезпечення оптимальної адаптації майбутніх суддів до умов відправлення правосуддя;
- формування та розвиток професійних і особистісних якостей майбутніх суддів.

Стажування в місцевих господарських судах тривало 15 днів (грудень 2018 р. – січень 2019 р.), місцевих загальних судах з розгляду кримінальних справ та справ про адміністративні правопорушення – 24 дні (лютий – березень 2019 р.), місцевих адміністративних судах – 15 днів (квітень – травень 2019 р.).

Стажуванню передувало визначення судів – баз стажування, добору суддів – наставників (коучів), надання їм методичної допомоги, організації відповідного навчання.

Для передачі слухачам професійних знань, умінь та практичного досвіду було залучено 447 суддів-наставників (коучів) зі 138 баз ста-

жування, а саме: загальні суди – 88 судів (179 суддів-наставників), господарські суди – 25 судів (138 суддів-наставників), адміністративні суди – 25 судів (130 суддів-наставників).

На допомогу суддям-наставникам і з метою уніфікації підходів до стажування **розроблено «Методичні рекомендації щодо проведення ділових ігор під час проходження кандидатами на посаду судді стажування в місцевих судах».**

Кожний кандидат на посаду судді отримав затверджений індивідуальний план стажування, виконання якого контролював закріплений суддя-наставник.

Постійно здійснювався моніторинг проходження слухачами стажування, під час якого працівники НШСУ перевірили 91 базу стажування, де провели 110 зустрічей як з кандидатами на посаду судді, так і з суддями-наставниками (коучами) та керівниками судів.

Ключовими в обговоренні під час зазначених зустрічей були питання щодо виконання завдань, визначених індивідуальними планами слухачів, засвоєння умінь і навичок, отриманих у ході стажування, та їх застосування у практичній діяльності. Також майбутні судді висловлювали пропозиції щодо шляхів розв'язання проблем, які виникають під час стажування.

Після завершення стажування з блоку кримінального судочинства та судочинства у справах про адміністративні правопорушення було здійснено ознайомчі візити до місцевих прокуратур, органів досудового розслідування та уповноважених органів з питань пробації, а після завершення стажування з блоку адміністративного судочинства – до відділів державної виконавчої служби та місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

З метою організаційно-методичного забезпечення ознайомчих візитів були підготовлені примірні програми та розроблені рекомендації щодо їх реалізації. Усього було здійснено 181 візит до відповідних органів та установ для ознайомлення з правовою основою їх діяльності, структурою, завданнями і функціями.

Візити до органів та установ

181
ВІЗИТ
з метою ознайомлення з
правовою основою їх діяльності,
структурою, завданнями та
функціями

З метою удосконалення спеціальної підготовки здійснювався **зворотний зв'язок зі слухачами**. Для цього використовувалися такі форми контролю, як:

- заповнення анкети кандидатами на посаду судді після проведення кожного блоку програми спеціальної підготовки;
- анкетування, передбачене в окремих тренінгах;
- індивідуальні інтерв'ю зі слухачами та викладачами (тренерами);
- зустрічі керівництва НШСУ зі слухачами.

Анкетування проводилося також за результатами стажування та ознайомчих візитів (зустрічей). Результати анкетування підтвердили нагальну необхідність стажування в місцевих судах, довели змістовність, інформативність та позитивність ознайомчих візитів.

У 2019 році в форматі відеоконференції проведено чотири **зустрічі керівництва НШСУ зі слухачами**, в т. ч. з кандидатами на посади суддів, які проходили спецпідготовку в регіональних відділеннях НШСУ. Зауваження та пропозиції слухачів і викладачів (тренерів) взято до уваги для подальшого вдосконалення спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді.

З метою подальшого вдосконалення ознайомчих візитів кандидатів на посаду судді до суміжних інституцій після завершення спеціальної підготовки відбулися зустрічі з керівниками Координаційного центру з надання правової допомоги, Державної установи «Центр пробації», Міністерства юстиції України, Головного слідчого управління Національної поліції України. У ході зустрічей було обговорено результати проведених ознайомчих візитів, напрямки вдосконалення їх програм, зокрема щодо включення питань прикладних аспектів роботи, безпосередньо пов'язаних із діяльністю судді, а також потреби в співпраці щодо розвитку суддівської освіти.

У жовтні 2019 року Національною школою суддів України у співпраці з проектом ЄС «ПРАВО-JUSTICE» проведено конференцію «Інститут наставництва (коучингу) в системі суддівської освіти».

Учасниками конференції обговорено питання:

- проходження стажування в місцевих судах;
- аналіз анкет зворотного зв'язку з кандидатами на посаду судді та висновків суддів-наставників (коучів);
- європейський досвід у підготовці майбутніх суддів;
- методологічні аспекти підготовки наставників;
- міжнародні стандарти організації стажування;

- психологічні аспекти взаємодії судді–наставника (коуча) та кандидата на посаду судді.

За результатами роботи конференції підготовлено рекомендації для вдосконалення процесу стажування майбутніх суддів та осіб, які вже призначені на посаду судді.

II. ПІДГОТОВКА СУДДІВ ДЛЯ ПІДТРИМАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ, ПЕРІОДИЧНЕ НАВЧАННЯ СУДДІВ З МЕТОЮ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЇХНЬОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

У 2019 році Національна школа суддів України свою діяльність спрямовувала на модернізацію підготовки висококваліфікованих суддівських кадрів, яка має набути безперервного характеру зі своєчасним реагуванням на зміни в законодавстві, практиці національних судів та Європейського суду з прав людини.

Підготовка та періодичне навчання суддів з метою підвищення рівня кваліфікації в Національній школі суддів України здійснюється відповідно до календарного плану підготовки суддів для підтримання кваліфікації, програм підготовки відповідних категорій суддів, які формуються згідно з Положенням про підготовку та періодичне навчання суддів на основі стандартизованих програм.

Тематика підготовки у 2019 році формувалась із урахуванням потреб суддів на підставі стандартизованих програм підготовки всіх категорій слухачів, кожна з яких передбачала проведення тренінгів за окремими темами та відповідне оцінювання суддів за їх результатами.

У програмах підготовки практично всіх категорій суддів значне місце було відведено вивченню питань антикорупційного законодавства, суддівської етики, дисциплінарної відповідальності, мистецтву правового письма та процесуального документування. Особливу увагу було приділено використанню практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя.

Так, у 2019 році було проведено 102 спеціалізованих тренінги, які в межах підготовки є обов'язковими для суддів місцевих та апеляційних судів усіх юрисдикцій.

Зокрема, проведено тренінги на теми:

- «Актуальні питання написання судових рішень у світлі новел процесуального законодавства в господарському судочинстві»;
- «Вибори Президента України 2019: окремі аспекти судового врегулювання спорів, пов'язаних з виборами»;
- «Вирішення спорів, що виникають із договорів страхування»;
- «Врегулювання спорів за участю судді в адміністративному судочинстві»;
- «Врегулювання спорів за участю судді в господарському судочинстві»;
- «Врегулювання спорів за участю судді у цивільному судочинстві»;
- «Деякі питання, що виникають при розгляді справ із кредитних правовідносин»;
- «Діяльність слідчого судді як гаранта захисту прав людини на досудовому розслідуванні»;
- «Докази та доказування в господарському судочинстві»;
- «Докази і доказування в адміністративному судочинстві»;
- «Докази і доказування у кримінальному провадженні в суді першої інстанції»;
- «Застосування електронних доказів під час розгляду справ

пов'язаних з корупцією»;

➤ «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя»;

➤ «Застосування статті 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві»;

➤ «Комунікаційна діяльність суддів»;

➤ «Комунікація з особами з психічними та інтелектуальними порушеннями»;

➤ «Мова судово-процесуальної сфери»;

➤ «Негласні слідчі розшукові дії»;

➤ «Особливості провадження у справах щодо охорони довкілля»;

➤ «Особливості провадження щодо злочинів, вчинених за ознакою статі»;

➤ «Особливості розгляду кримінальних проваджень щодо неповнолітніх»;

➤ «Особливості розгляду сімейних спорів»;

➤ «Особливості розгляду скарг на рішення, дії, бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування»;

➤ «Особливості розгляду спорів про визнання правочинів недійсними»;

➤ «Особливості розгляду справ про відшкодування шкоди»;

➤ «Особливості розгляду справ про спадкування»;

➤ «Особливості розгляду корпоративних спорів»;

➤ «Особливості розгляду справ, пов'язаних із домашнім насильством»;

➤ «Особливості судового розгляду кримінальних проваджень щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом»;

➤ «Перехід права власності на земельну ділянку. Особливості розгляду земельних спорів»;

➤ «Право на повагу до приватного і сімейного життя: застосування статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» (цивільний аспект);

➤ «Практичні аспекти розмежування різновидів множинності злочинів – повторність, сукупність та рецидив злочинів»;

➤ «Призначення покарання у кримінальних справах»;

➤ «Проблеми ефективного судового захисту в адміністративному судочинстві»;

- «Розгляд пенсійних та інших соціальних спорів»;
- «Розгляд податкових спорів судами адміністративної юстиції»;
- «Судова практика в кримінальних провадженнях за фактами корупції, при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій»,

а також апробацію тренінгів та семінарів-практикумів:

- «Актуальні питання написання судових рішень у світлі новел процесуального законодавства у кримінальному судочинстві»;
- «Актуальні питання написання судових рішень у світлі новел процесуального законодавства у цивільному судочинстві»;
- «Актуальні питання щодо арешту майна в діяльності слідчого судді»;
- «Дисциплінарна відповідальність судді»;
- «Особливості розгляду справ про банкрутство»;
- «Психологічні особливості спілкування з малолітніми/неповнолітніми учасниками судового процесу»;
- семінар-практикум «Судові експертизи в цивільному судочинстві»;
- семінар-практикум «Особливості розгляду судових спорів, предметом яких є оскарження рішень регулятора про виведення банків з ринку».

1 лютого 2019 року проведено всеукраїнський семінар у режимі відеоконференції, в якому взяли участь 611 суддів з усіх регіонів України:

- «Свобода пересування у світлі практики Європейського суду з прав людини» для суддів апеляційних та місцевих загальних судів та суддів окружних адміністративних судів.

Для забезпечення інтерактивних форм навчання Національна школа суддів України використовує інтернет, сучасні персональні комп'ютери (ноутбуки), фліпчарти, відеокамери, мультимедійні проектори, екрани, електронні системи клікерів, інтерактивні дошки та інші допоміжні засоби.

У 2019 році в рамках періодичного навчання суддів з метою підвищення рівня їхньої кваліфікації Національна школа суддів України проводила щоквартальні загальноукраїнські одноденні тематичні семінари. Усі судді місцевих і апеляційних судів, які мали бажання взяти участь у цих семінарах, реєструвались на веб-сайті НШСУ за відповідною темою, після чого незалежно від принципу територіального закріплення формувались групи слухачів. Усього було проведено 27 таких семінарів.

Національною школою судів України у 2019 році спільно з Проектом Twinning «Посилення інституційної спроможності Верховного Суду України у сфері захисту прав людини на національному рівні» було проведено 5 підготовок суддів Верховного Суду на тему: «Професійні обговорення між суддями Верховного Суду та експертами проекту Twinning».

За результатами проходження програми підготовки Орієнтаційного курсу 38 суддів Вищого антикорупційного суду отримали сертифікати.

У 2019 році було проведено Орієнтаційний курс для новопризначених суддів Верховного Суду, за результатами якого 75 суддів Верховного Суду отримали сертифікати.

Національна школа судів України активно впроваджує дистанційну форму навчання для періодичного навчання суддів. У 2019 року проведено дистанційні курси для суддів: «Суддівська етика», «Управління залом судового засідання», «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини для суддів адміністративних судів», «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини. Досудове розслідування», «Управління часом у суддівській діяльності», «Застосування Конвенції про захист прав людини і

основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини в цивільному судочинстві», «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини. Судовий розгляд», «Охорона довкілля та права людини».

Разом з тим, Національна школа судів України продовжує співпрацю щодо дистанційних курсів з Програмою Ради Європи HELP (Навчання у сфері прав людини для представників юридичних професій). Основною метою програми HELP є сприяння в застосуванні ЄКПЛ на національному рівні. Її діяльність спрямовано на зміцнення можливостей суддів, адвокатів і прокурорів застосовувати Європейську конвенцію у своїй повсякденній роботі. У 2019 році було проведено дистанційні курси: «HELP курс із питань внутрішнього переміщення», «Докази і доказування в кримінальному провадженні», «Трудові відносини в світлі Європейської Конвенції з прав людини та основоположних свобод». Усі освітні ресурси програми HELP розробляються міжнародними експертами, а потім адаптуються з урахуванням національних правових систем. Тому вони задовольняють особливі потреби юристів у підвищенні кваліфікації та гнучкі в застосуванні.

Усього у 2019 році за рахунок коштів Державного бюджету України та коштів міжнародних організацій було проведено 223 заходи із підготовки та періодичного навчання суддів, на яких пройшли підготовку:

- для підтримання кваліфікації – 1916 суддів, у тому числі обраних на адміністративні посади;
- періодичне навчання з метою підвищення рівня кваліфікації – 6154 судді.

Перепідготовку пройшли 13 суддів, які тимчасово відсторонені від здійснення правосуддя.

Відповідно до вимог Закону та Положення про проведення курсів навчання для підвищення кваліфікації суддів, які тимчасово відсторонені від здійснення правосуддя, НШСУ здійснювала перепідготовку суддів, які тимчасово відсторонені від здійснення правосуддя Вищою радою правосуддя в порядку дисциплінарного стягнення – 12 суддів та 1 суддя відсторонений Вищою кваліфікаційною комісією суддів України за процедурою проходження кваліфікаційного оцінювання.

Курси проводилися з метою підвищення рівня кваліфікації суддів зазначеної категорії, поглиблення їхніх знань у певній галузі права (з урахуванням висновків дисциплінарного та кваліфікаційного органів), а також набуття практичних умінь і навичок, необхідних для суддівської

діяльності.

Усі судді проходили зазначені курси під керівництвом куратора згідно з індивідуальними програмами, які формувалися для кожного судді окремо та включали теоретично–практичні навчальні заходи, проходження фахово–освітньої практики в суді, написання реферату та самостійної роботи. Звіти про проходження курсів навчання направлялися до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (далі – ВККСУ) та Вищої ради правосуддя (далі – ВРП). Таким чином, різними формами підготовки було охоплено усього 8083 судді (*більш детальна інформація на офіційному сайті НШСУ*).

Національна школа суддів України проводить навчання з актуальних питань судочинства, більшість з них організовується за тематикою, що пропонується під час занять, опитувань, а також із урахуванням нового законодавства. Терміни, тематика та наповнюваність груп слухачів узгоджується із судами та міжнародними проектами.

Для реалізації поставлених завдань Національна школа суддів України широко залучає інтелектуальні та фінансові можливості міжнародних проектів, громадських організацій та фондів, що, у свою чергу, сприяє плідній співпраці з метою не лише поглибленого вивчення суддями національного законодавства, а й збагачення позитивним досвідом інших країн у галузі застосування права.

Кількість суддів, які пройшли підготовку та періодичне навчання у 2019 році, порівняно з 2018 роком дещо зменшилась з урахуванням значного скорочення чисельного складу суддів у зв'язку з виходом у відставку, звільненням за власним бажанням, не проходженням кваліфікаційного оцінювання.

Діяльність Національної школи суддів України щодо освіти суддів у 2019 році порівняно з 2018 роком характеризується статистичними даними, що наведені у вигляді діаграм.

Дистанційні курси для суддів (кількість суддів, які отримали сертифікати НШСУ)

Дистанційні курси для суддів (2018–2019 р.р.)

Назва курсу	Пройшли курси		Усього:
	2018	2019	
▲ Суддівська етика. Доброчесність	45	40	85
▲ Управління залом судового засідання	75	47	122
▲ Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини для суддів адміністративних судів	59	32	91
▲ Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини. Досудове розслідування	61	70	131
▲ Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини в цивільному судочинстві	76	62	138
▲ Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини. Судовий розгляд	77	75	152
▲ Управління часом у суддівській діяльності	87	59	146
▲ Охорона довкілля та права людини	35	31	66
Дистанційні курси для суддів у рамках Програми “HELP” (Програма Ради Європи)			
▲ Судочинство дружнє до дитини	13		13
▲ Трудові відносини в світлі Європейської Конвенції з прав людини та основоположних свобод	9	18	27
▲ Докази і доказування в кримінальному провадженні	15	21	36
▲ Протидія насильству проти жінок та домашньому насильству	14		14
△ Help курс із питань внутрішнього переміщення		57	57
Усього	566	512	1078

Участь структурних підрозділів у підготовці суддів для підтримання кваліфікації, у тому числі обраних на адміністративні посади, у 2019 році

Періодичне навчання суддів з метою підвищення рівня їхньої кваліфікації

Порівняльна таблиця періодичного навчання суддів з метою підвищення рівня їхньої кваліфікації у 2018 і 2019 роках (осіб)

Категорія слухачів	2018	2019	різниця	>/< відсоток
Періодичне навчання суддів з метою підвищення рівня їхньої кваліфікації	6793	6154	639	- 10,72 %

За результатами підготовки проводилося анкетування слухачів для налагодження зворотного зв'язку та покращення процесу підготовки.

Узагальнення даних опитування суддів засвідчило, що:

Участь структурних підрозділів НШСУ в періодичному навчанні суддів з метою підвищення рівня їхньої кваліфікації у 2019 році

Узагальнені дані опитування суддів

Відповідно до Закону та з метою забезпечення єдиного порядку обліку суддів у 2016 році **створено та ведеться Реєстр суддів** (електронна база даних), які з 2012 до 2019 р. пройшли підготовку та періодичне навчання в Національній школі суддів України.

III. ПІДГОТОВКА ПРАЦІВНИКІВ АПАРАТІВ СУДІВ ТА ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЇХНЬОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

До законодавчо визначених завдань Національної школи суддів України віднесено підготовку працівників апаратів судів та підвищення рівня їхньої кваліфікації. Така підготовка здійснювалась відповідно до порядку, програм і графіка підготовки працівників апаратів судів та підвищення рівня їхньої кваліфікації на 2019 рік.

Освітній процес працівників апаратів судів поділено на стаціонарну підготовку тривалістю 3–5 днів, одноденні (дводенні) тематичні семінари, семінари-практикуми, тренінги та дистанційне навчання.

Відділом підготовки працівників апаратів судів у звітному році проведено **115** навчальних заходів, регіональними відділеннями НШСУ – **109** відповідно, а всього **в НШСУ – 224 навчальних заходи**, зокрема, стаціонарних підготовок – **67**, одноденних (дводенних) семінарів – **73**, семінарів-практикумів – **12**, тренінгів – **57** (з них у межах стаціонарної підготовки – **49**), круглих столів – **4**, дистанційних навчань – **24**.

Слухачів стаціонарної підготовки поділено на 13 категорій відповідно до їх спеціалізації, для кожної з яких формується відповідний типовий план підготовки. Досвід показав, що такий розподіл дає більш глибокі, конкретизовані знання працівникам апаратів судів та є ефективним методом удосконалення системи підвищення рівня їхньої кваліфікації.

З метою оптимізації навчального процесу та навчання працівників апаратів судів з мінімальним відривом від виконання своїх посадових обов'язків, на запити окремих судів було проведено виїзні семінари на базі цих судів, а саме у Верховному Суді, Вінницькому апеляційному суді, Чернігівському апеляційному суді, Північному апеляційному господарському суді, Шостому апеляційному адміністративному суді, в господарських судах міста Києва і Київської області, Оболонському районному суді міста Києва, а також на базі територіальних управлінь ДСА України в Вінницькій та Житомирській областях, у яких загалом взяла участь 2301 особа.

Разом з тим, здійснювалось навчання за спеціалізованим спрямуванням та тематикою для окремих працівників судів, не віднесених до наявних 13 категорій. Так, проведено 3 семінари-практикуми для працівників судів, відповідальних за розгляд звернень громадян, запитів на отримання публічної інформації, запитів народних депутатів. Таке навчання на тему: «Особливості застосування в судовій системі законодавства України у сфері звернень громадян, адвокатів, народних депутатів України» пройшли **64** працівники судів. У Києві, Львові та Харкові проведено круглі столи з участі співробітників новоствореної Служби судової охорони, в якій взяли участь **57** осіб.

Крім того, у зв'язку з триваючим процесом реорганізації судів виникла необхідність у проведенні спільного навчання для членів ліквідаційних комісій судів, керівників апаратів та спеціалістів кадрового забезпечення на тему: «Актуальні питання організації роботи суду в умовах реформування судової системи», участь у якому взяли **136** осіб.

Зміни в законодавстві та в локальних нормативних актах судів, зовнішні та внутрішні чинники зумовили подальше впровадження низки тем, зокрема, було проведено навчання за новими темами.

Так, уперше організовано та проведено семінари-практикуми для працівників апаратів судів, відповідальних за розгляд звернень громадян на тему: «Особливості застосування в судовій системі законодавства України у сфері звернень громадян, адвокатів, народних депутатів України» та семінар для керівників апаратів і спеціалістів кадрового забезпечення апеляційних судів на тему: «Правове регулювання проходження державної служби в судах» (у зв'язку із суттєвими змінами в законодавстві про державну службу).

Організовано та проведено тренінги для працівників апаратів місцевих та апеляційних судів на тему: «Поліграф і психологічна діагностика. Сучасні методи оцінки достовірності повідомленої інформації», а окремі питання психологічної підготовки працівників апаратів судів включено до програм їх підготовки на постійній основі. Уперше до програм підготовки працівників апаратів судів включено питання організації роботи з військового обліку, мобілізаційної роботи та мобілізаційної підготовки в органах судової влади.

У 2019 році започатковано семінари з вивчення основ впровадження та функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), які проведено у співпраці з викладачами ДП «Інформаційні судові системи». Проведено апробацію двох тренінгів «Особливості розгляду корпоративних спорів» та «Особливості розгляду земельних спорів».

Розпочато навчання працівників апарату Вищого антикорупційного суду, яке на стаціонарних та дистанційних підготовках пройшов **81** працівник апарату цього суду.

У співпраці трьох відділів НШСУ (науково-методичного забезпечення діяльності судів та органів суддівського врядування, інформаційних технологій та відділу підготовки працівників апаратів судів) було проведено **24 навчальних дистанційних курси**, які успішно **пройшов 1451 слухач**. Уперше впроваджено у дистанційне навчання новий курс для помічників суддів та секретарів судових засідань «Тайм-менеджмент у діяльності помічника судді та секретаря судового засідання». Загалом, проведено такі дистанційні курси:

«Комунікації в судовій діяльності» для прес-секретарів судів та спеціалістів, що відповідають за зв'язки зі ЗМІ, – 2 курси, які успішно **пройшли 77 слухачів**.

«Застосування Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини. Судовий розгляд» для помічників суддів та консультантів загальних судів – 6 курсів, які успішно **пройшли 406 слухачів**.

«Застосування Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини в цивільному судочинстві» для помічників суддів та консультантів судів загальної юрисдикції – 5 курсів, які успішно **пройшли 384 слухачі**.

«Застосування Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини» для помічників суддів та консультантів адміністративних судів – 5 курсів, які успішно **пройшли 195 слухачів**.

«Застосування Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини. Досудове розслідування» для помічників суддів та консультантів судів загальної юрисдикції – 5 курсів, які успішно **пройшли 328 слухачів**.

«Тайм-менеджмент у діяльності помічника судді та секретаря судового засідання» для помічників суддів та секретарів судових засідань – 1 курс, який успішно **пройшов 61 слухач**.

У співпраці та за фінансової підтримки Проекту Twinning «Посилення інституційної спроможності Верховного Суду у сфері захисту прав людини на національному рівні» організовано та проведено підготовку працівників апарату Верховного Суду на **13** навчальних заходах. Участь у такому навчанні взяли **283** особи. Крім того, для працівників апарату Верховного Суду проведено ще 16 семінарів. Загалом, участь у навчанні для працівників апарату Верховного Суду взяли **1372** особи, зокрема **5** працівників цього суду пройшли навчання на дистанційних курсах.

Усього НШСУ до підготовки працівників апаратів судів залучено 442 викладачі, з яких – **217** суддів, **29** працівників Державної судової адміністрації України (ТУ ДСА), **24** працівники НШСУ, **172** запрошених фахівців (зокрема, доктори і кандидати наук).

Загалом, у 2019 році пройшли підготовку та підвищили свій професійний рівень 9847 працівників апаратів судів, з яких **5009** осіб – у центральному офісі (м. Київ), **4838** осіб – у регіональних відділеннях НШСУ. За кошти Державного бюджету України підготовлено **9329** осіб або 95,6%, а за кошти спільні з міжнародними та громадськими організаціями – **518** осіб або 4,4% відповідно (*більш детальна інформація на офіційному сайті НШСУ*).

У ході навчань відбувається скорочення кількості та тривалості лекцій

як основної форми викладання матеріалу та відбувається перехід до семінарів з обговоренням як обов'язковим елементом таких занять, семінарів-практикумів, тренінгів, які є найбільш ефективними формами в навчанні дорослих.

Стан підготовки працівників апаратів судів у 2019 році характеризують статистичні дані, наведені нижче у діаграмах.

Підготовка працівників апаратів судів відділом підготовки та регіональними відділеннями НШСУ у 2017-2019 р.р. (осіб)

**Фінансування підготовки працівників апаратів судів
у 2017-2019 р.р.**

Підготовка працівників апаратів судів за інстанціями та спеціалізаціями у 2019 році

**Участь регіональних відділень НШСУ
у підготовці працівників апаратів судів
у 2019 році**

Зовнішні та внутрішні чинники, що актуалізують окремі спеціалізовані питання, зумовили впровадження низки тем, зокрема, було проведено навчання за новими тематиками:

- тренінг «Застосування антикорупційного законодавства щодо державних службовців органів судової влади»;
- тренінг «Поліграф і психологічна діагностика. Сучасні методи оцінки достовірності повідомленої інформації»;
- тренінг «Особливості спілкування працівників апарату суду з особами із інтелектуальними та психічними порушеннями»;
- семінар-практикум «Особливості застосування в судовій системі законодавства України у сфері звернень громадян, адвокатів, народних депутатів України»;
- семінар «Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС)»;
- семінар «Актуальні питання організації роботи суду в умовах реформування судової системи. Організація роботи служби управління персоналом у судах під час реорганізації»;
- семінар «Особливості розгляду адміністративних справ, пов'язаних з виборчим процесом».

Постійно ведеться робота щодо залучення суддів та фахівців з питань, що включено до навчальних планів та програм підготовки працівників апаратів судів. Така інформаційно-агітаційна робота проводиться під час логістичного супроводу семінарів, тренінгів для тренерів, круглих столів, засідань груп розробників тощо.

IV. ПІДГОТОВКА ВИКЛАДАЧІВ (ТРЕНЕРІВ)

Одним із пріоритетних завдань Національної школи суддів України у звітний період було забезпечення проходження кандидатами на посаду судді стажування у висококваліфікованих та професійних суддів-наставників (коучів), що сприяло реалізації завдань Національної школи суддів України, пов'язаної із проведенням на високому професійному рівні спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, забезпеченням підготовки висококваліфікованих кадрів для судової системи та посиленню довіри суспільства до судової влади.

Упродовж 2019 року Національною школою суддів України було проведено **7 тренінгів для тренерів** на тему: «Наставництво (коучінг) та його необхідність для формування професійних навичок майбутнього судді». У тренінгах взяли участь **168 суддів кримінальної та адміністративної юрисдикції**, а також **110 суддів** пройшли навчання он-лайн на дистанційному курсі за цією ж тематикою.

Також протягом 2019 року було організовано та проведено **2 методологічні тренінги** на тему: «Методика підготовки та проведення тренінгів у НШСУ», у яких взяла участь **51 особа** (у м. Києві та м. Одесі), та **міжнародний семінар ТАІЕХ** «Методологія та оцінювання – кращі практики інтерактивного навчання суддів» (участь взяли **38 осіб**). Крім того, забезпечено розробку та викладання методичної частини тренінгу

«Вибори Президента України 2019: окремі аспекти судового врегулювання спорів, пов'язаних із виборами» (27 осіб).

Підсумком цілеспрямованої роботи в цьому напрямку стало **створення потужної бази професійно підготовлених суддів-наставників (коучів) для забезпечення проходження стажування кандидатами на посаду судді на високому рівні, а також формування резерву високопрофесійних викладачів для підготовки суддів і працівників апаратів судів.**

Завдяки ефективній роботі з підготовки викладачів (тренерів) було забезпечено залучення найкращих викладачів до проведення спеціальної підготовки та проведення всього навчального процесу в НШСУ на високому фаховому рівні.

V. НАУКОВО-ДОСЛІДНА ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Навчальні курси для суддів

У 2019 році науково-дослідними та науково-методичними підрозділами у співпраці з іншими підрозділами НШСУ

завершено розробку 24 навчальних курсів для суддів, зокрема:

- «Актуальні питання щодо арешту майна в діяльності слідчого судді»;
- «Вибори Президента України 2019: окремі аспекти судового врегулювання спорів, пов'язаних з виборами»;
- «Вирішення спорів, що виникають із договорів страхування»;
- «Врегулювання спорів за участі судді в адміністративному судочинстві»;
- «Докази і доказування у кримінальному провадженні в суді 1-ї інстанції»;
- «Забезпечення комунікаційної політики суду суддею-спікером»;
- «Здійснення контролю суддею за рухом справи, що знаходиться у його провадженні»;
- «Конвенційні стандарти захисту прав людини у світлі практики Єв-

ропейського суду з прав людини»;

- «Мова судово-процесуальної сфери»;
- «Негласні слідчі розшукові дії та особливості їх оцінки під час розгляду кримінальних проваджень у суді першої інстанції»;
- «Особливості провадження у справах щодо охорони довкілля»;
- «Особливості проваджень щодо злочинів, вчинених за ознакою статі»;
- «Особливості розгляду земельних спорів»;
- «Особливості розгляду корпоративних спорів»;
- «Особливості розгляду спорів, які виникають із земельних правовідносин»;
- «Особливості розгляду справ про банкрутство»;
- «Особливості розгляду справ, пов'язаних з насильством щодо жінок»;
- «Парламентські вибори в Україні 2019: судове врегулювання виборчих спорів»;
- «Право на справедливий суд у світлі останньої практики Європейського суду з прав людини»;
- «Проблеми ефективного судового захисту в адміністративному судочинстві»;
- «Процесуальна діяльність судді при розгляді цивільних справ»;
- «Психологічні особливості спілкування з малолітніми/ неповнолітніми учасниками судового процесу»;
- «Стандарти захисту прав людини, вироблені практикою ЄСПЛ при здійсненні правосуддя Вищим антикорупційним судом»;

оновлено 7 навчальних курсів:

- «Деякі питання, що виникають при розгляді справ із кредитних правовідносин»;
- «Дисциплінарна відповідальність судді»;
- «Діяльність слідчого судді як гаранта захисту прав людини на досудовому розслідуванні»;
- «Особливості розгляду сімейних спорів»;
- «Особливості розгляду спорів про визнання правочинів недійсними»;
- «Особливості розгляду справ про захист права власності»;
- «Судова практика в кримінальних провадженнях за фактами корупції, при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій»;

розширено матеріали навчального курсу «Призначення покарання у

кримінальних справах».

У процесі розробки знаходяться 17 навчальних курсів, а саме:

- «Актуальні питання щодо надання слідчим суддею дозволу на проведення обшуку, огляду, доступу до речей»;
- «Актуальні питання щодо обрання запобіжних заходів у діяльності слідчого судді»;
- «Господарське процесуальне законодавство: особливості застосування та проблемні питання»;
- «Забезпечення єдності судової практики»;
- «Зміцнення системи захисту дітей у конфлікті з законом»;
- «Особливості розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних із домашнім насильством»;
- «Кримінально-правовий захист професійної діяльності журналістів»;
- «Особливості розгляду кримінальних проваджень щодо сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом в Україні»;
- «Особливості розгляду спорів, що виникають при виконанні рішень в цивільному судочинстві»;
- «Особливості розгляду судами кримінальних проваджень про злочини проти безпеки виробництва»;
- «Особливості спрощеного провадження щодо кримінальних проступків»;
- «Перешкоджання у здійсненні судочинства (процесуальні інтервенції). Методи протидії»;
- «Практичні аспекти розгляду судами кримінальних проваджень щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів»;
- «Розгляд судами проваджень про застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб»;
- «Роль та повноваження голів судів»;
- «Суд присяжних в Україні: особливості його формування та діяльності»;
- «Судовий захист дітей від сексуального насильства і експлуатації в Інтернеті»;

проведено апробацію 11 навчальних курсів:

- «Актуальні питання щодо арешту майна в діяльності слідчого судді»;
- «Врегулювання спорів за участі судді в адміністративному судочинстві»;

- «Дисциплінарна відповідальність судді»;
- «Застосування норм міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права»;
- «Здійснення контролю суддею за рухом справи, що знаходиться у його провадженні»;
- «Особливості провадження у справах щодо охорони довкілля»;
- «Особливості проваджень щодо злочинів, вчинених за ознакою статі»;
- «Особливості розгляду корпоративних спорів»;
- «Особливості розгляду спорів, які виникають із земельних правовідносин»;
- «Особливості розгляду справ про банкрутство»;
- «Психологічні особливості спілкування з малолітніми/ неповнолітніми учасниками судового процесу»;

проведено 16 тренінгів для тренерів (ToT):

- «Актуальні питання написання судових рішень у світлі новел процесуального законодавства в адміністративному судочинстві»;
- «Актуальні питання написання судових рішень у світлі новел процесуального законодавства в господарському судочинстві»;
- «Актуальні питання судових процедур та написання судових рішень у світлі новел процесуального законодавства в цивільному судочинстві»;
- «Вибори Президента України 2019: окремі аспекти судового врегулювання спорів, пов'язаних із виборами»;
- «Врегулювання спорів за участі судді в адміністративному судочинстві»;
- «Дисциплінарна відповідальність судді»;
- «Застосування норм міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права»;
- «Конвенційні стандарти захисту прав людини у світлі практики Європейського суду з прав людини»;
- «Особливості провадження у справах щодо охорони довкілля»;
- «Особливості розгляду справ про банкрутство»;
- «Особливості розгляду справ, пов'язаних з насильством щодо жінок»;
- «Парламентські вибори в Україні 2019: судове врегулювання виборчих спорів»;
- «Практичні аспекти розмежування різновидів множинності злочинів – повторність, сукупність та рецидив злочинів»;
- «Проблеми ефективного судового захисту в адміністративному су-

дочинстві»;

➤ «Психологічні особливості спілкування з малолітніми/ неповнолітніми учасниками судового процесу».

➤ «Стандарти захисту прав людини, вироблені практикою ЄСПЛ при здійсненні правосуддя Вищим антикорупційним судом».

НАВЧАЛЬНІ КУРСИ ДЛЯ СУДДІВ У ФОРМІ ТРЕНІНГІВ:

Навчальні курси для кандидатів на посаду судді

У 2019 році науковими підрозділами **розроблено, оновлено, розширено навчальні курси для кандидатів на посаду судді у формі тренінгів**, зокрема

завершено розробку 4 навчальних курсів:

➤ «Особливості розгляду справ про прояв неповаги до суду (ст. 1853 КУпАП)»;

➤ «Особливості провадження у справах щодо охорони довкілля»;

➤ «Соціономічна компетентність судді»;

➤ «Психологічні особливості спілкування з малолітніми/ неповнолітніми учасниками судового процесу».

Розширено матеріали 2 навчальних курсів:

➤ «Європейська система захисту прав людини. Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини адміністративними судами України»;

- «Запобігання та протидія дискримінації».

Проведено апробацію та тренінг для тренерів (ToT):

- «Психологічні особливості спілкування з малолітніми/ неповнолітніми учасниками судового процесу».

У процесі розробки – 2 навчальні курси:

- «Електронне судочинство»;
- «Подолання гендерних стереотипів».

НАВЧАЛЬНІ КУРСИ ДЛЯ КАНДИДАТІВ НА ПОСАДУ СУДДІ У ФОРМІ ТРЕНІНГІВ:

Дистанційне навчання суддів і працівників апаратів судів

Окремим напрямом освітньої роботи Національної школи суддів України є проведення курсів дистанційного навчання.

Так, у 2019 році **розроблено 4 дистанційні навчальні курси для суддів:**

- «Діяльність слідчого судді як гаранта дотримання прав людини на досудовому розслідуванні»;
- «Докази і доказування в кримінальному судочинстві»;
- «Комунікації в діяльності судді»;
- «Призначення покарання у кримінальних справах».

У процесі розробки 16 дистанційних курсів для суддів:

- «Врегулювання спорів за участю судді» (адміністративна юрисдикція);
- «Врегулювання спорів за участю судді» (господарська юрисдикція);
- «Врегулювання спорів за участю судді» (цивільна юрисдикція);
- «Врегулювання спорів за участю судді» (кримінальна юрисдикція);
- «Докази і доказування в адміністративному судочинстві»;
- «Докази і доказування в господарському судочинстві»;
- «Докази і доказування в цивільному судочинстві»;
- «Забезпечення гендерної рівності»;
- «Застосування сучасних інформаційних технологій у роботі судів»;
- «Особливості розгляду корпоративних спорів»;
- «Особливості розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних із домашнім насильством»;
- «Особливості розгляду окремих категорій справ у кримінальному судочинстві»;
- «Особливості розгляду окремих категорій справ у цивільному судочинстві»;
- «Пробація в Україні: її роль у процесі судочинства та виконання кримінальних покарань»;
- «Соціономічна компетентність судді»;
- «Судовий захист прав та інтересів дитини».

Дистанційна форма підготовки використовується і в процесі підготовки **працівників апаратів судів**. Для цієї цільової аудиторії

розроблено та апробовано курс

- «Тайм-менеджмент у діяльності помічника судді та секретаря судового засідання» (дистанційний курс для помічників суддів та секретарів судових засідань) (ініціативний захід);

оновлено матеріали навчального курсу

- «Комунікації в судовій діяльності» для прес-секретарів судів.

У процесі розробки перебувають 2 дистанційні курси:

- «Забезпечення готовності суду до роботи в надзвичайних ситуаціях»;
- «Особливості розгляду звернень громадян та доступу до публічної інформації у судах».

У 2019 році завершується **розробка навчальних курсів для працівників апаратів судів у формі тренінгу:**

- «Комунікації в судовій діяльності»;
- «Новина як ефективний засіб судової комунікації».

У процесі розробки знаходяться навчальні курси для працівників НШСУ та осіб, залучених до розробки тестових матеріалів:

- «Загальне планування та етапи розробки тестових матеріалів. Розподіл ресурсів»;
- «Правила створення, оцінювання та шкалювання тестових матеріалів».

Семінари-практикуми

Однією з інноваційних форм навчання, запроваджених у процес підготовки кандидатів на посаду судді, суддів і працівників апаратів судів є семінар-практикум. Розробка та проведення семінарів-практикумів, як і курсів для суддів, здійснюється з дотриманням вимог, передбачених Концепцією національних стандартів суддівської освіти, схваленої Науково-методичною радою Національної школи суддів України, протокол від 23.12.2014 № 5.

У 2019 році наукові підрозділи працювали над розробкою семінарів-практикумів, зокрема,

для суддів

завершено розробку 10 семінарів-практикумів:

- «Нова редакція Українського правопису: зміни та доповнення»;
 - «Основи саморегуляції та її роль в адаптації до суддівської діяльності»;
 - «Особливості застосування Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей»;
 - «Особливості розгляду кримінальних проваджень у справах про злочини проти власності»;
 - «Особливості розгляду скарг на рішення, дії, бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування»;
 - «Особливості розгляду справ, пов'язаних із правами на житло»;
 - «Особливості розгляду судових спорів, предметом яких є оскарження рішень регулятора про виведення банків з ринку»;
 - «Психологічні особливості спілкування з малолітніми і неповнолітніми учасниками судового процесу»;
 - «Свобода пересування у світлі практики Європейського суду з прав людини»;
 - «Строки у цивільному процесі та наслідки їх недотримання»;
- у процесі розробки – 6 семінарів-практикумів:**
- «Застосування вимог Закону України «Про захист прав споживачів» у цивільному судочинстві»;
 - «Підстави застосування міжнародного законодавства в цивільному судочинстві»;

- «Проблемні питання застосування змін до ЦПК»;
- «Психологічна експертиза у цивільному процесі: сучасні умови, особливості, практика»;
- «Психологічні особливості спілкування з учасниками судового процесу, які мають досвід психотравмуючого впливу»;
- «Судові експертизи в цивільному судочинстві»;

для кандидатів на посаду судді

у процесі розробки

- «Застосування принципу верховенства права при здійсненні правосуддя»;

для працівників апарату

розроблено 2 семінари-практикуми:

- «Основи саморегуляції та її роль в адаптації до професійної діяльності працівників апаратів судів»;
- «Психологічні особливості ефективного спілкування у професійній діяльності працівників апаратів судів».

СЕМІНАРИ-ПРАКТИКУМИ:

ДЛЯ СУДДІВ	ДЛЯ КАНДИДАТІВ НА ПОСАДУ СУДДІ	ДЛЯ ПРАЦІВНИКІВ АПАРАТУ СУДУ
розроблено - 10	розробляється - 1	розроблено - 2
розробляється - 6		

Стандартизовані лекції для суддів

Підготовлено стандартизовані лекції

для суддів окружних господарських судів:

- «Актуальні проблеми господарського договірної права»;
- «Забезпечення виконання зобов'язань. Відповідальність за порушення зобов'язань. Відшкодування позадоговірної шкоди»;
- «Особливості вирішення спорів (справ), пов'язаних з перевезенням

вантажу залізничним транспортом»;

➤ «Особливості розгляду спорів, що виникають з договорів оренди державного та комунального майна»;

➤ «Особливості розгляду справ (скарг) щодо оскарження дій виконавчої служби»;

➤ «Особливості розгляду судами спорів за участю іноземних суб'єктів господарювання (нерезидентів України)»;

➤ «Правові питання регулювання лізингу»;

➤ «Практика розгляду спорів про визнання договорів недійсними. (Підсудність спорів про визнання договорів недійсними. Поняття та види недійсних договорів. Наслідки недійсності договору)»;

➤ «Проблемні питання, які висвітлені у правових висновках Верховного Суду України та Верховного Суду щодо розгляду спорів, що виникають з договорів поставки»;

➤ «Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень у господарських справах»;

➤ «Судова практика застосування антимонопольного законодавства»;

➤ «Участь прокурора у господарському процесі»;

для суддів господарських апеляційної судів:

➤ «Захист права власності у господарському судочинстві»;

➤ «Зобов'язальне право та зобов'язальні правовідносини»;

➤ «Окремі види зобов'язань»;

➤ «Особливості апеляційного перегляду справ, пов'язаних з перевезенням вантажу залізничним транспортом»;

➤ «Особливості розгляду судами спорів за участю іноземних суб'єктів господарювання (нерезидентів України)»;

➤ «Проблемні аспекти захисту прав суб'єктів господарювання, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях»;

для суддів місцевих загальних судів (цивільна спеціалізація):

➤ «Відповідальність за порушення грошового зобов'язання. Загальні правила відповідальності за порушення грошового зобов'язання»;

➤ «Актуальні питання провадження сімейних спорів»;

➤ «Вирішення спорів, що виникають з договорів страхування»;

➤ «Особливості виконання рішення суду чи судового наказу в цивільній справі. Наслідки невиконання судового рішення»;

- «Окремі аспекти відшкодування моральної шкоди»;
- «Актуальні питання застосування трудового законодавства при розгляді цивільних справ»;
- «Застосування цивільного законодавства при розгляді земельних спорів»;
- «Судова практика розгляду спорів, які впливають із кредитних правовідносин»;

для суддів апеляційних судів (цивільна спеціалізація):

- «Практика розгляду судами спорів, що виникають із земельних правовідносин»;
- «Вирішення спорів, що виникають із кредитних правовідносин»;

для суддів окружних адміністративних судів:

- «Докази в адміністративному судочинстві»;
- «Написання судових рішень в адміністративних справах»;
- «Особливості підготовчого провадження в адміністративному судочинстві»;
- «Особливості розгляду спорів стосовно проходження публічної служби»;
- «Охорона довкілля та права людини»;
- «Представництво в адміністративному судочинстві»;
- «Строки в адміністративному судочинстві»;
- «Судовий збір. Розподіл судових витрат»;
- «Участь прокурора в адміністративному судочинстві»;
- «Процесуальний примус в адміністративному судочинстві»;
- «Особливості розгляду адміністративних спорів, пов'язаних із застосуванням податкового законодавства»;

для суддів апеляційних адміністративних судів:

- «Докази в адміністративному судочинстві»;
- «Особливості розгляду адміністративних спорів, пов'язаних із застосуванням податкового законодавства»;
- «Особливості розгляду спорів стосовно проходження публічної служби»;
- «Охорона довкілля та права людини»;

- «Підстави для скасування (зміни) судового рішення в адміністративному судочинстві»;
- «Представництво в адміністративному судочинстві»;
- «Процесуальний примус в адміністративному судочинстві»;
- «Строки в адміністративному судочинстві»;
- «Судовий збір. Розподіл судових витрат»;
- «Участь прокурора в адміністративному судочинстві»;

для суддів місцевих загальних судів (кримінальна спеціалізація і судочинство у справах про адміністративні правопорушення):

- «Діяльність слідчого судді у кримінальному провадженні»;
- «Особливості здійснення судового розгляду щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності особи»;
- «Особливості кримінального провадження на підставі угод»;
- «Особливості розгляду кримінальних проваджень злочинів, передбачених ст. 286 КК України»;
- «Особливості розгляду кримінальних проваджень щодо неповнолітніх»;
- «Підготовче провадження та його роль у забезпеченні ефективного і якісного розгляду кримінальної справи»;
- «Розгляд справ про злочини проти основ національної безпеки України, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку»;

для суддів апеляційних загальних судів (кримінальна спеціалізація і судочинство у справах про адміністративні правопорушення):

- «Особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях»;
- «Проблемні питання постановлення вироку судом апеляційної інстанції».

Видання навчально-методичної літератури

Підготовлено (в паперовому чи електронному форматі)

навчальні посібники:

- «Вибори Президента України 2019: по-

сібник для суддів»;

➤ «Відповідальність за порушення виборчого законодавства: посібник для членів виборчих комісій, поліцейських, слідчих та суддів»;

➤ «Деякі питання, що виникають при розгляді справ із кредитних правовідносин»;

➤ «Застосування електронних доказів під час розгляду справ, пов'язаних з корупцією»;

➤ «Медіація у професійній діяльності юриста»;

➤ «Особливості розгляду сімейних спорів»;

➤ «Особливості розгляду спорів про визнання правочинів недійсними»;

➤ «Позачергові вибори народних депутатів України 2019: посібник для суддів»;

➤ «Соціономічна компетентність судді»;

збірники:

➤ «Право на повагу до приватного і сімейного життя: ключові рішення ЄСПЛ щодо України»;

➤ «Стандарти захисту прав людини, вироблені практикою ЄСПЛ, при здійсненні правосуддя Вищим антикорупційним судом: витяги з окремих рішень ЄСПЛ щодо України»;

опорний конспект для тренерів у рамках ToT «Парламентські вибори в Україні 2019: судове врегулювання виборчих спорів: методика викладання».

Триває підготовка 7 навчальних посібників:

➤ «Докази і доказування в цивільному судочинстві»;

➤ «Захист прав внутрішньо переміщених осіб»;

➤ «Методичні рекомендації до створення тестових матеріалів»;

➤ «Наставництво (коучинг) у системі формування професійних навичок майбутнього судді» (кримінальне та адміністративне судочинство);

та адміністративне судочинство);

➤ «Особливості судового розгляду кримінальних проваджень щодо

легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом»;

➤ «Застосування норм міжнародного гуманітарного права в національній судовій практиці»;

➤ «Посібник щодо захисту професійної діяльності журналістів: для поліцейських, прокурорів та суддів».

Науково-дослідна робота, зокрема науково-методичне забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради правосуддя, супроводження психологічної підготовки суддів, науково-методичне забезпечення суддівської освіти

Одним із пріоритетних напрямів діяльності Національної школи суддів України є здійснення науково-дослідної роботи, зокрема науково-методичного забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (далі – ВККСУ) та Вищої ради правосуддя.

Для науково-методичного забезпечення діяльності ВККСУ підготовлено тестові запитання, загальною кількістю 13 357, для проведення:

➤ відбіркового іспиту у процедурі добору кандидатів на посаду судді для перевірки рівня володіння державною мовою – **1 057** тестових запитань з української мови;

➤ кваліфікаційного іспиту кандидатів на посаду

судді – **1 200**;

➤ кваліфікаційного оцінювання суддів і кандидатів на посаду судді для цілей проведення конкурсів на зайняття вакантних посад суддів апеляційних судів – **6 000** (по 1 200 тестових запитань для господарської, адміністративної, кримінальної, цивільної і загальної спеціалізації);

➤ кваліфікаційного оцінювання суддів для цілей проведення конкурсу на заміщення 220 вакантних посад суддів у місцевих судах шляхом переведення – **3 600** (по 1 200 тестових запитань для господарської, адміністративної, загальної (кримінальної і цивільної) спеціалізації);

➤ кваліфікаційного оцінювання судді Вищого господарського

суду України для підтвердження здатності здійснювати правосуддя у відповідному суді (на виконання рішення ВРП від 07.05.2019) – **1 000** (із господарської спеціалізації);

➤ конкурсу на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України – **500** (400 тестових запитань для перевірки рівня знань у сфері права, 100 – перевірки рівня володіння державною мовою кандидатом);

практичні завдання, загальною кількістю 153, для проведення:

➤ кваліфікаційного іспиту кандидатів на посаду судді – **30** (по 10 практичних завдань з адміністративної, господарської та загальної (кримінальне провадження з цивільним позовом) спеціалізацій);

➤ кваліфікаційного оцінювання суддів і кандидатів на посаду судді для цілей проведення конкурсів на зайняття вакантних посад суддів апеляційних судів – **40** (по 10 практичних завдань для господарської, адміністративної, кримінальної, цивільної спеціалізацій);

➤ кваліфікаційного оцінювання для підтвердження здатності здійснювати правосуддя у відповідному суді у зв'язку з накладенням стосовно судді дисциплінарного стягнення – **36**, з них:

- 8 практичних завдань із цивільної спеціалізації (по 4 для першої та апеляційної інстанцій);

- 8 практичних завдань із кримінальної спеціалізації (по 4 для першої та апеляційної інстанцій);

- 6 практичних завдань із господарської спеціалізації (по 3 для першої та апеляційної інстанцій);

- 2 практичні завдання для Вищого антикорупційного суду (по 1 для першої інстанції та Апеляційної палати ВАС);

- 2 практичні завдання для Вищого суду з питань інтелектуальної власності (по 1 для першої інстанції та Апеляційної палати Вищого суду з питань інтелектуальної власності);

- 10 практичних завдань із цивільної спеціалізації для першої інстанції;

➤ кваліфікаційного оцінювання суддів для цілей проведення конкурсу на заміщення 220 вакантних посад суддів у місцевих судах шляхом переведення – **29** (по 7 практичних завдань для господарської і адміністративної і 15 – для загальної (кримінальної і цивільної) спеціалізацій);

➤ кваліфікаційного оцінювання судді Вищого господарського суду України для підтвердження здатності здійснювати правосуддя у відповідному суді (на виконання рішення ВРП від 07.05.2019) – **5** практичних за-

вдань (із господарської спеціалізації);

➤ первинного кваліфікаційного оцінювання суддів (для завершення цієї процедури) – **13** (8 – для господарської спеціалізації і 5 – для адміністративної);

оновлено два Переліки завдань з метою завершення первинного кваліфікаційного оцінювання суддів для виявлення знання ustalених правових позицій, що сформовані Верховним Судом України (з урахуванням позицій Верховного Суду) для місцевих та апеляційних судів, загальною кількістю **467**.

Тестологічним центром здійснено **рецензування 26 714** тестових запитань і **306** практичних завдань.

Для науково-методичного забезпечення діяльності ВККСУ упродовж 2019 року актуалізовано:

➤ проекти програм іспитів і таксономічних характеристик для кваліфікаційного оцінювання суддів та кандидатів на посаду судді апеляційних судів – 4 проекти (для господарської, адміністративної, кримінальної, цивільної спеціалізації);

➤ внесено зміни у проект таксономічної характеристики програми анонімного письмового тестування для перевірки рівня володіння державною мовою кандидатом на посаду судді;

➤ оновлено список використаної літератури до програми анонімного письмового тестування для перевірки рівня володіння державною мовою кандидатом на посаду судді;

розроблено:

➤ проекти програми іспиту і таксономічної характеристики для кваліфікаційного оцінювання суддів та кандидатів на посаду судді апеляційних судів (з розгляду цивільних і кримінальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення) – 1 проект;

➤ таксономічну характеристику анонімного письмового тестування для перевірки рівня знань у сфері права і рівня володіння державною мовою кандидатом у межах конкурсу на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Для науково-методичного забезпечення діяльності Вищої ради правосуддя

розроблено:

- проект Методології проведення письмового анонімного тестування кандидатів на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
- проект Методології оцінювання професійного досвіду кандидатів на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
- проект Програми письмового анонімного тестування кандидатів на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
- проект таксономічної характеристики письмового анонімного тестування кандидатів на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Підготовлено висновки на запити ВРП щодо законопроектів про судоустрій, функціонування судової влади та статус суддів:

- щодо висловлення позиції стосовно проекту Закону України «Про внесення змін до статті 142 закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо пенсійного забезпечення та щомісячного довічного грошового утримання судді у відставці» (реєстраційний № 2626) та «Про внесення зміни до пункту 24 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (реєстраційний № 2670);
- щодо висловлення позиції стосовно проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо здійснення обрахунку стажу роботи на посаді судді» (реєстраційний № 2597);
- щодо висловлення позиції стосовно проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Вищу раду правосуддя» щодо заповнення вакантних посад суддів у місцевих судах» (реєстраційний № 2525);
- щодо висловлення позиції відносно проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності судді, який виніс рішення з порушенням меж застосування обмежень прав» (реєстраційний № 2469);
- щодо висловлення пропозиції щодо Положення про проведення конкурсу на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Науково-методичне супроводження психологічної підготовки суддів

Уперше на основі підписаного в грудні 2018 року Меморандуму про співпрацю проведено **міжнародну відеоконференцію** з Академією юстиції Міністерства юстиції Республіки Азербайджан «Психологічні аспекти профілактики професійного вигорання суддів». За результатами роботи ухвалено рішення про продовження плідної міжнародної співпраці між Національною школою суддів України та Академією юстиції Міністерства юстиції Республіки Азербайджан.

КІЛЬКІСТЬ ПРОВЕДЕНИХ ТРЕНІНГІВ ТА РОБОЧИХ ГРУП

КІЛЬКІСТЬ ПРОВЕДЕНИХ ЛЕКЦІЙ, ВЕБІНАРІВ, СЕМІНАРІВ-ПРАКТИКУМІВ

Фахівці відділу науково-методичного супроводження психологічної підготовки суддів НШСУ виступили співорганізаторами двох круглих

столів: «Актуальні питання психологічної підготовки суддівських кадрів», проведеного в рамках «Тижня-психології-2019» та присвяченому 120-річчю з дня народження Г. С. Костюка (18 квітня 2019 р., Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ); «Комунікація з особами з інтелектуальними та психічними порушеннями – учасниками судового процесу», організованого спільно з громадською правозахисною організацією «Права людини» для суддів та працівників апаратів судів (23 квітня 2019 р., м. Київ).

Інша науково-методична діяльність НШСУ

Підготовлено:

- пропозиції щодо реалізації Плану дій на виконання положень Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інституцій на 2015–2020 роки в частині п. 1.3;

- пропозиції НШСУ до другої редакції проекту Комунікативної стратегії судової влади України (на 2 роки);

- інформацію про стан виконання Національного плану дій з виконання рекомендацій, викладених у заключних положеннях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок до восьмої періодичної доповіді України про виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок на період до 2021 року, затвердженого розпорядженням КМУ від 05.09.2018 № 634-р (у листах-відповідях на запити Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 15.02.2019, 19.02.2019 та 29.05.2019 та заступника Міністра з питань європейської інтеграції від 14.02.2019).

- Національна школа суддів на виконання підпункту 9 п. 96 Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року проводить систематичне навчання суддів щодо особливостей розслідування та розгляду справ, пов'язаних із домашнім насильством. Зокрема, у навчальний процес суддів впроваджено тренінг «Особливості розгляду справ, пов'язаних з домашнім насильством» та завершено розробку тренінгу «Особливості провадження щодо злочинів, вчинених за ознакою статі».

- Відповідь на звернення судді щодо надання науково-методичного роз'яснення щодо процедури заявлення самовідводу у кримінальному провадженні (лист НШСУ від 18.03.2019 № 19-05/1229).

➤ Відповідь на лист Державної служби фінансового моніторингу України щодо виконання п. 18 Плану дій щодо забезпечення спеціалізованого навчання суддів з питань розгляду проваджень щодо відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом і положень про спеціальну конфіскацію (лист НШСУ від 25.03.2019 № 19-05/1332).

➤ Відповідь на лист Національного агентства з питань запобігання корупції щодо надання інформації для звіту про виконання Україною положень пункту 1 статті 11 Конвенції ООН проти корупції (лист НШСУ від 13.06.2019 № 16-05/2401).

Проведено наукові дослідження з тематики:

забезпечення права на справедливий суд здійснювалося в аспекті доступу до суду у світлі статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики ЄСПЛ. Результати дослідження були використані під час виступу в рамках орієнтаційного курсу для новопризначених суддів Верховного Суду на тему: «Стандарти щодо здійснення правосуддя та захисту прав людини у світлі практики ЄСПЛ»; модерування сесії «Європейська конвенція з прав людини та рішення Європейського суду у справах проти України»;

застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини використані під час розробки навчального курсу та проведення тренінгу для суддів Вищого антикорупційного суду «Стандарти захисту прав людини, вироблені практикою ЄСПЛ при здійсненні правосуддя Вищим антикорупційним судом».

Підготовлено публікацію витягів з рішень ЄСПЛ щодо України (з 29 рішень), які є актуальними для опрацювання та використання при здійсненні правосуддя суддями Вищого антикорупційного суду. Публікація була підтримана проектом «Антикорупційна ініціатива ЄС в Україні» та надрукована для згаданого тренінгу (89 сторінок).

Результати дослідження використані при розширенні матеріалів навчального курсу для кандидатів на посаду судді на тему: «Європейська система захисту прав людини. Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини адміністративними судами України». Матеріали курсу розширено з 0,5 дня до 1- денного тренінгу.

Проведено аналіз окремих рішень Верховного Суду із застосуванням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики ЄСПЛ.

У рамках цього дослідження опубліковано тези:

➤ конференції «Закарпатські правові читання» на тему: «Помилка державного органу чи відсутність механізму: застосування практики ЄСПЛ у «справі про 1 відсоток»;

➤ II Міжнародної науково-практичної конференції «Судовий розгляд податкових та митних спорів: проблеми, виклики, пріоритети» тези на тему: «Законність як умова виправданості втручання у майнові права у податкових правовідносинах».

Варто зауважити, що теми досліджень з тематики забезпечення права на справедливий суд та з тематики застосування Конвенції та практики ЄСПЛ перекликаються, мають схожі сфери вивчення, тому їхні результати використовувалися як в сукупності, так і окремо.

Дослідження з тематики реалізації прав без дискримінації за будь-якою ознакою та дослідження соціального контексту здійснення судочинства, зокрема забезпечення принципу гендерної рівності при здійсненні правосуддя та впровадження гендерного інтегрування в судову систему:

➤ Дослідження соціального контексту здійснення судочинства частково охоплює тему запобігання дискримінації (запобігання дискримінації за певними ознаками при здійсненні судочинства). Також тема запобігання дискримінації частково перетинається з гендерною тематикою, оскільки стать/гендер є однією із захищених ознак, за якими заборонено дискримінацію. Однак, ці теми не є тотожними за предметом чи обсягом досліджень. Наприклад, дискримінація можлива за багатьма ознаками (етнічним походженням, віком тощо), а не лише за ознакою статі. Аналогічно гендерні дослідження теж лише частково перетинаються з проблемою заборони дискримінації за ознакою статі – наприклад, питання гендерного складу судової системи, гендерного інтегрування – поза питаннями дискримінації.

➤ Дослідження застосування принципу гендерної рівності також здійснюється у світлі практики ЄСПЛ. Таким чином, напрямки дослідження перетинаються і досить часто є комплексними.

➤ Напрацювання в рамках цих досліджень було використано у розробці навчального курсу для кандидатів на посаду судді на тему: «Подолання гендерних стереотипів» та дистанційного навчального курсу на тему: «Забезпечення гендерної рівності»;

під час підготовки та проведення тренінгів для голів судів на тему: «Гендерні аспекти діяльності голови суду», зокрема, під час тренінгів для голів судів Чернігівської області, Дніпропетровської області та голів судів

Харківської області;

у розробці та проведенні тренінгу для тренерів/гендерних координаторів курсу «Гендерна рівність крізь призму заборони дискримінації у світлі практики Європейського суду з прав людини».

Результати гендерних досліджень для цього курсу було використано для розробки таких навчальних матеріалів курсу (програми 5-денного тренінгу для учасників та для тренерів з нотатками (розширена)), тестових запитань для опитування, міні-лекцій та презентацій на такі теми: «Гендерна рівність крізь призму заборони дискримінації у світлі практики ЄСПЛ», «Гендер як захищена ознака», «Заборона дискримінації за ознакою статі/гендеру у світлі практики ЄСПЛ», «Гендерні стереотипи», «Гендер і правосуддя», практичних та індивідуальних завдань для учасників/учасниць, тренерських нотатків для модерованих обговорень, міні-лекцій, підбірці нормативно-правових актів).

Результати гендерних досліджень було використано для підготовки та опублікування наукової статті «Застосування принципу гендерної рівності у практиці Європейського суду з прав людини» (опубліковано в науково-практичному юридичному журналі «Підприємництво, господарство і право») та для виступу Т. Фулей на тему: «Development of Gender Equality Courses for the Ukrainian Judiciary: Matching Methodological Approaches and Specifics of the Target Audience» на 8-ій конференції Міжнародної організації закладів суддівської освіти (м. Кейптаун, 25 вересня 2019 року).

Наукові дослідження з питань суддівської освіти (науково-методичне забезпечення суддівської освіти):

➤ розроблено Стандартизовані вимоги до підготовки та проведення інтерактивних лекцій, передбачених у стандартизованих програмах підготовки суддів, схвалено Протоколом Науково-методичної ради Національної школи суддів України від 21.01.2019 № 1;

➤ розроблено Стандартизовані вимоги до підготовки та проведення семінарів-практикумів, схвалено Протоколом Науково-методичної ради Національної школи суддів України від 21.01.2019 № 1;

➤ розроблено опорний конспект для тренерів у рамках ToT «Парламентські вибори в Україні 2019: судове врегулювання виборчих спорів»: методика викладання. Рекомендовано до друку Науково-методичною радою Національної школи суддів України (протокол від 22.05.2019 № 4);

➤ підготовлено та опубліковано тези «Соціальний контекст здійснення правосуддя як складова суддівської освіти»; «Методичні особливості тренінгу для кандидатів на посаду судді щодо застосування Конвенції про за-

хист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві» (тези міжнародної науково-практичної конференції «Професійна підготовка суддів, прокурорів та працівників правоохоронних органів: національний і зарубіжний досвід»).

На виконання Плану дій по удосконаленню підходів до викладання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики ЄСПД у процесі підготовки і періодичного навчання суддів, затвердженого наказом НШСУ від 12.11.2018 № 63 (далі – План дій), проведено дослідження ефективності та якості викладання Конвенції та практики ЄСПЛ у навчальному процесі НШСУ.

З цією метою було розроблено форму комплексного опитувальника (анкети), за результатами аналізу заповнення якого усіма РВ НШСУ проведено узагальнення даних та подано рекомендації за 6 напрямками:

1) щодо способів обрання тематики заходів (семінарів, тренінгів тощо), під час яких викладається практика ЄСПЛ у РВ НШСУ;

2) визначено пул найкращих тренерів з тематики Конвенції та практики ЄСПЛ;

3) опрацьовано відгуки суддів-учасників тренінгів з Конвенції та практики ЄСПЛ;

4) визначено суддів-лідерів у проходженні навчання з Конвенції з метою пошуку потенційних тренерів, розробників;

5) проаналізовано статистичні дані впровадження тренінгів з тематики Конвенції та практики ЄСПЛ у процес підготовки суддів, розроблених НШСУ спільно з Координатором проектів ОБСЄ в Україні у рамках проекту «Гарантування дотримання прав людини при здійсненні правосуддя»;

6) опрацьовано дані щодо кількості та тематики проведених ініціативних заходів регіональними відділеннями НШСУ, у тематику яких було включено Конвенцію та практику ЄСПЛ.

У рамках науково-методичного забезпечення суддівської освіти запроваджено інноваційний формат суддівської освіти, а саме – зустріч (у форматі роботи круглого столу) суддів-розробників курсу та суддів, які розглядають справи з тематики курсу. Цю зустріч було проведено із суддями-розробниками курсу із застосування норм міжнародного гуманітарного права (МГП) та суддями Верховного Суду. Таким чином, у роботі круглого столу взяли участь судді першої та апеляційної інстанцій, які є розробниками представленого навчального курсу, та судді касаційної інстанції.

Під час зустрічі такого формату вдалося досягти декількох цілей (пре-

зентовано матеріали навчального курсу суддям Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, обговорено окремі моменти застосування норм МГП та визначено проблемні питання, обговорено потребу вищої судової інстанції бути готовою до викликів, які постають при розгляді справ із застосуванням норм міжнародного гуманітарного права).

Взято участь у підготовці методичного посібника для проведення одноденних тренінгів «Застосування норм міжнародного гуманітарного права в національній судовій практиці».

Дослідження процесу оцінювання діяльності в Національній школі суддів України з метою підготовки проекту Методології оцінювання підготовки кадрів для системи правосуддя в Національній школі суддів України. У результаті дослідження відбулася перевірка ефективності Методології оцінювання підготовки кадрів для системи правосуддя в Національній школі суддів України. Результати дослідження впроваджуються в діяльність Національної школи суддів України.

У результаті досліджень щодо проблем уніфікації судової практики з метою підготовки пропозиції щодо їх вирішення в сфері господарського, цивільного, кримінального та адміністративного процесуального законодавства.

Напрацьовані тексти проектів щодо внесення змін до відповідних Законів України. Результати дослідження надано робочій групі з питань судової реформи.

Наукові публікації

Науковими співробітниками НШСУ в 2019 року підготовлено понад 30 публікацій (посібників, монографій, наукових статей, тез доповідей, інтерв'ю), *(більш детальна інформація на офіційному сайті НШСУ).*

Журнал установи

Упродовж 2019 року забезпечено видання 4 номерів (№ 4 (25) 2018, № 1 (26) 2019), 2 (27) 2019, № 3 (28) 2019 фахового загальнодержавного науково-практичного та науково-методичного юридичного журналу «Слово Національної школи суддів України».

Із повним змістом зазначених примірників журналу можна ознайомитись на його офіційному веб-сайті – <http://slovo.nsj.gov.ua>.

VI. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

У своїй міжнародній діяльності Національна школа суддів України керується принципом вивчення та залучення кращого світового досвіду у сфері суддівської освіти для інституційного розвитку та удосконалення освітньої і наукової складової діяльності закладу, для реалізації чого співпрацює з міжнародними організаціями, закладами суддівської освіти інших країн, програмами і проектами міжнародної технічної допомоги Україні (далі – МТД), які працюють у сфері судочинства, а саме: Європейського Союзу (ЄС), Ради Європи (РЕ), Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), Уряду Канади та Нідерландів, а також міжнародних організацій та проектів, які діють у рамках Організації Об'єднаних Націй.

НШСУ є членом Міжнародної організації суддівської освіти (ІОJT), яка об'єднує 136 закладів освіти для суддів і прокурорів із 85 країн світу. Цього року в

Кейптауні (ПАР) ІОJT провела ІХ конференцію «Підготовка суддів: ключ до успішної трансформації судової системи». Ректор Національної школи суддів України Микола Оніщук на заході виступив із доповіддю «Інституційний розвиток як фактор вдосконалення суддівської освіти». Ювілейну конференцію ІОJT, яку буде проведено в Оттаві (Канада), заплановано на вересень 2021 року.

Також НШСУ має статус спостерігача у Європейській мережі суддівської освіти.

Визначальною подією 2019 року є проведення Національною школою суддів України 9-10 грудня в місті Києві Міжнародної регіональної конференції високого рівня *«Захист прав людини через суддівську освіту: краді практики та удосконалення стандартів»*. Захід було ініційовано Національною школою суддів України, підтримано Радою Європи та Верховним Судом. Уперше за останні 10 років було проведено масштабну конференцію, присвячену суддівській освіті за участі представників 15 суддівських шкіл Західної та Східної Європи, Генерального Директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи і її проектів, експертів Ради Європи та її інституцій, суддів-викладачів. Практичним резуль-

татом роботи дводенної конференції в ході широких дискусій та обміну успішним досвідом стало схвалення «Київських рекомендацій про зміст та методологію суддівської освіти з питань застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, практики Європейського суду з прав людини та виконання рішень Європейського суду з прав людини». Цей документ Генеральний Директорат з прав людини та верховенства права Ради Європи планує представити засіданню Комітету міністрів Ради Європи до розгляду і затвердження для його використання країнами-членами.

Співпрацю з проектами міжнародної технічної допомоги, яких у 2019 році нараховано **22**, було націлено на посилення інституційної спроможності Національної школи суддів України. Більшість цих проектів продовжують свою діяльність, але є й ті проекти, участь у яких НШСУ стала можливою за рахунок активного пошуку розширення сфер співпраці. Прикладами такого розвитку є співпраця з Антикорупційною ініціативою Європейського Союзу, започаткування проекту ОБСЄ «Підтримка навчання суддів, що відповідає їх потребам», проектів РЄ «Зупинимо он-лайн сексуальну експлуатацію та насильство над дітьми в Україні», «CyberEast: Дії щодо кіберзлочинності за кіберстійкість у регіоні Східного партнерства», українсько-нідерландський проект «Вдосконалення системи захисту дітей по відношенню до дітей у конфлікті з законом в Україні» спільно з Всеукраїнською фундацією «Захист прав дітей», а також ініціатива НШСУ щодо розширення напрямків діяльності з Консультативною місією Європейського Союзу щодо підготовки слідчих суддів та розвитку програм стажування суддів у Ірландії, співпраця зі Світовим банком щодо

підготовки суддів з питань банкрутства тощо.

Пріоритетні напрямки співпраці протягом звітного року.

➤ Вибори Президента України навесні цього року викликали нагальну потребу в розробці програм та методичних посібників, у підготовці суддів з питань розгляду виборчих спорів. До реалізації цього напрямку долучилися проекти *Ради Європи «Підтримка прозорості, інклюзивності та чесності виборчої практики в Україні»* та *«Підтримка конституційних і правових реформ, конституційного правосуддя та надання допомоги Верховній Раді у проведенні реформ, спрямованих на підвищення її ефективності»*, *Міжнародної фундації виборчих систем та програми USAID «Нове правосуддя»*. Загалом, було проведено всеукраїнський семінар «Застосування виборчого законодавства» з on-line трансляцією для можливості суддів з усіх регіонів України бути залученими до заходу, перебуваючи на своєму робочому місці, 1 тренінг для тренерів, 12 тренінгів для суддів адміністративних судів, розроблено 2 посібники.

➤ Для підготовки суддів щодо розгляду справ стосовно виборів до Верховної Ради України у червні проведено 1 тренінг для тренерів та 5 тренінгів для суддів адміністративних судів.

➤ До тритижневої орієнтаційної програми підготовки новообраних суддів новоствореного Вищого антикорупційного суду за ініціативи Національної школи суддів України було залучено 7 проектів міжнародної технічної допомоги та міжнародних організацій для реалізації програми, а саме: Програми USAID «Нове правосуддя», Антикорупційної ініціативи Європейського Союзу в Україні, Консультативної місії Європейського Союзу, Проекту ЄС «ПРАВО-JUSTICE», українсько-канадського проекту «Підтримка судової реформи», Міжнародної організації з розвитку права (IDLO), Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. У процесі навчання було розглянуто комплекс питань, які стосуються діяльності цього суду як в аспекті матеріального, так і процесуального права, досвід інших країн щодо розгляду справ про корупційні діяння. Усю програму було побудовано таким чином, щоб новообрані судді отримали знання та відповідні навички в розгляді справ, які стосуються специфіки діяльності цього суду, а також питань суддівської професії загалом.

Продовженням навчання для суддів Вищого антикорупційного суду стали тренінги «Контроль судді за рухом справи, що знаходиться у його провадженні» за підтримки *Програми USAID «Нове правосуддя»* і «Засудження корупціонерів та конфіскація їхнього майна в Україні» у співпраці

зі Світовим банком. Тренерами на цих заходах були відомі фахівці із Сполучених штатів Америки та Великої Британії.

➤ Після призначення 75 новообраних суддів ВС за ініціативи НШСУ, підтриманої Головою Верховного Суду, та за сприяння 6 проектів МТД Програми USAID «Нове правосуддя», Проекту ЄС «ПРАВО-JUSTICE», українсько-канадського проекту «Підтримка судової реформи», РЄ «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні» та «Підтримка виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини», ОБСЄ «Підтримка навчання суддів, що відповідає їх потребам» проведено п'ятиденний орієнтаційний курс з питань застосування принципу верховенства, забезпечення єдності судової практики, захисту прав та свобод людини в рішеннях ЄСПЛ, щодо процесуальних фільтрів як механізму підвищення ефективності діяльності касаційного суду, судовий менеджмент, забезпечення зовнішньої комунікації, сучасні підходи при написанні судового рішення касаційної інстанції.

Для суддів та працівників апарату Верховного Суду у співпраці з проектом ЄС *Twinning* «Посилення спроможності ВС у сфері захисту прав людини на національному рівні» проводились спільні тренінги та фахові дискусії з питань тлумачення правових норм, застосування процесуального права, врегулювання спорів із застосуванням медіації, захист прав інтелектуальної власності тощо.

➤ У зв'язку із прийняттям Кодексу України з процедур банкрутства нагальною стала підготовка суддів господарських судів щодо розгляду цієї категорії справ. У співпраці зі Світовим банком для 56 суддів з усіх апеляційних та окружних господарських судів, які розглядають цю категорію справ, Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду організовано 4-денний тренінг «Законодавство України про неплатоспроможність» за участі провідних європейських експертів у цій галузі.

➤ Серйозним кроком для реалізації *Менторської програми* «Партнерство заради доброго врядування» (за підтримки Ради Європи) є проведення восени першого тренінгу для суддів-тренерів, яких було відібрано навчальними установами країн Східного партнерства для участі в цій програмі. Менторська програма націлена на посилення знань суддів щодо положень Стамбульської конвенції та стандартів забезпечення гендерної рівності, що включатиме в себе напрацювання методологічних рекомендацій для менторів/наставників та реалізації їх на національному рівні в шести країнах Східного партнерства.

➤ Уже традиційною стала співпраця із Секретаріатом Європейського суду з прав людини в організації та проведенні відеоконференцій для ши-

рокого залучення до участі в заходах суддів з усіх регіонів України.

➤ Для якісної організації стажувань кандидатів на посаду суддів у судах різної юрисдикції, які проходили спецпідготовку в Національній школі суддів та її регіональних відділеннях продовжувалася практика підготовки суддів-наставників/коучів у співпраці з проектом ЄС «ПРАВО-JUSTICE». Усього у співпраці з проектами МТД у 2019 році було проведено:

31 засідання робочих груп;

2 методологічних семінари для суддів-тренерів і розробників навчальних курсів для суддів (за підтримки програми TAIEH та ЄС «ПРАВО-JUSTICE»);

тренінг для викладачів дистанційних курсів НШСУ (за підтримки проекту ЄС-РЄ «Посилення імплементації Європейських стандартів прав людини в Україні»);

тренінги для тренерів, з яких:

- **8** – за тематикою розроблених навчальних курсів для суддів;
- **1** – для тренерів та гендерних координаторів (за підтримки проекту Координатора проектів ОБСЄ в Україні «Підтримка навчання суддів, що відповідає їх потребам»);
- **7** – для суддів-наставників/коучів (за підтримки проекту ЄС «ПРАВО-JUSTICE»);

50 тренінгів для суддів;

16 – для працівників апарату суду (ЄС Twinning «Посилення спроможності ВС у сфері захисту прав людини на національному рівні», Програма USAID «Нове правосуддя», проект ЄС «ПРАВО-JUSTICE»);

5 апробацій навчальних курсів (Програма USAID «Нове правосуддя», українсько-канадський проект «Підтримка судової реформи»);

1 – для суддів-спікерів (Консультативна місія Європейського Союзу);

4 – для голів судів (українсько-канадський проект «Підтримка судової реформи», Програма USAID «Нове правосуддя», проект ЄС «ПРАВО-JUSTICE»);

3 установчі семінари для суддів – дистанційний курс HELP з питань внутрішнього переміщення осіб (проект Ради Європи «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень»);

1 семінар-практикум для помічників суддів Вищого антикорупційного суду (Програма USAID «Нове правосуддя»);

Розроблено **2** навчально-методичних посібники для суддів адміністративних судів «Вибори Президента України 2019: посібник для суддів», «Відповідальність за порушення виборчого законодавства: посібник для

членів виборчих комісій, поліцейських, слідчих та суддів».

Для вивчення міжнародного досвіду та його використання в діяльності НШСУ у 2019 році співробітники установи взяли участь у 15 заходах за межами України (навчальні візити, участь у міжнародних заходах) у Канаді, Франції, Литві, Азербайджані, Молдові, Італії, ПАР, Ірландії, Угорщині.

Новим для Національної школи суддів України цього року стало впровадження в практику стажування. Так, НШСУ спільно з *Консультативною місією Європейського Союзу* організувала двотижневе стажування для суддів та кандидатів на посаду судді в судах Ірландії, в рамках якого відбулося спілкування з представниками судової гілки влади, участь у засіданнях у місцевих судах та Верховному Суді Ірландії, відвідання державних інституцій. Відбір учасників стажування здійснювався через відкритий конкурс комісією із представників Національної школи суддів України та Консультативної місії Європейського Союзу. Із 50 претендентів, які подали заявки на участь у стажуванні, було відібрано трьох осіб – переможців конкурсу. Така практика показала свою прозорість і ефективність та буде продовженою із залученням й інших міжнародних ресурсів.

Двосторонні угоди про співпрацю не тільки допомагають Національній школі суддів України вивчати досвід європейських шкіл, а й ділитися своїм власним досвідом з іноземними колегами. На прохання Академії юстиції Міністерства юстиції Республіки Азербайджан для азербайджанських суддів проведено дві відеоконференції: у квітні – «Психологічні аспекти в профілактиці професійного вигорання суддів», а у липні – «Практика застосування і механізми реалізації в Україні Будапештської конвенції про кіберзлочинність». Також з доповіддю щодо досвіду розробки навчальних програм і підготовки суддів в Україні з розгляду справ щодо торгівлі людьми співробітник НШСУ виступив на конференції в Баку «Підвищення потенціалу боротьби з торгівлею людьми у Азербайджані». Іншим прикладом є обмін інформацією з різних правових питань на прохання Академії юстиції Республіки Вірменія.

НШСУ активно працює над підтримкою та розвитком напрямків співробітництва, розширенням зв'язків із міжнародними організаціями, проектами міжнародної технічної допомоги та іноземними закладами суддівської освіти, проводячи переговори та зустрічі з керівниками, уповноваженими представниками та експертами різних організацій, експертними місіями, які займаються моніторингом ефективності використання міжнародної технічної допомоги та формуванням перспективних планів

співпраці. За звітний період було проведено більше **90** зустрічей за участі ректора, проректорів, працівників НШСУ, що стосувалися питань взаємодії.

Також представників НШСУ постійно запрошують міжнародні проекти до виступів та участі в заходах різноманітного формату, що стосуються стратегії розвитку судової системи та актуальних питань судочинства. Так, зокрема, представники НШСУ взяли участь у вже традиційних заходах, які щороку проводить *Координатор проектів ОБСЄ в Україні*, а саме: VIII Літня школа конституційного права «Верховенство права і конституціоналізм: due process of law і процесуальні права людини» та VIII Міжнародний форум з практики Європейського суду з прав людини «Право на справедливий суд згідно зі статтею 6 Європейської конвенції з прав людини: сучасні тенденції». Уперше *проект Ради Європи «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень»* провів літню школу з питань внутрішнього переміщення в Україні: від викликів до дій. Отримана інформація під час подібних заходів здебільшого стає поштовхом для нових ідей і планів, розвитку сфер взаємодії.

Новим для Національної школи суддів України з наступного року стане розробка навчальних курсів для підготовки персоналу Служби судової охорони. Уже було запропоновано тематику майбутніх навчальних курсів, розробку яких готові підтримати проекти міжнародної технічної допомоги.

VII. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НШСУ

Інформаційне забезпечення діяльності Національної школи суддів України у 2019 році здійснювалося з урахуванням подальшого розвитку комунікаційних технологій, удосконаленням форм та поглибленням змісту підготовки суддів, упровадженням сучасних інформаційних технологій у навчальний процес.

Реалізація інформаційної політики НШСУ цього року обумовлювалася зростанням уваги суспільства та засобів масової інформації до діяльності установи у зв'язку з проведенням спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, підготовки новопризначених суддів Верховного Суду та Вищого антикорупційного суду України. Практичним результатом успішної роботи Національної школи суддів України стало проведення в кінці року у співпраці з Верховним Судом та Радою Європи Міжнародної регіо-

нальної конференції високого рівня «Захист прав людини через суддівську освіту: кращі практики та удосконалення стандартів», яка мала суттєву інформаційну підтримку з боку ЗМІ.

Водночас відбулося суттєве збільшення кількості інформаційних продуктів. Так, у 2019 році на офіційному сайті Національної школи суддів України було розміщено понад 1 000 інформаційних повідомлень про заходи з підготовки суддів, спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, підготовки працівників апаратів судів, новації в діяльності установи, події за участі керівництва Школи, важливі факти й матеріали щодо суддівської освіти та кваліфікації. Стали постійними рубрики «На допомогу викладачу (тренеру)», «Щоденник спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді», «План основних заходів Національної школи суддів України» на поточний тиждень. За підсумками дев'ятимісячної спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, що завершилася наприкінці травня, на сайті був розміщений спеціальний випуск журналу «Слово Національної школи суддів України» під назвою: «Нові обличчя правосуддя. Інноваційна спеціальна підготовка кандидатів на посаду судді, реалізована Національною школою суддів України».

У співпраці із засобами масової інформації, зокрема з відомими фаховими юридичними виданнями, НШСУ систематично інформує громадськість про найактуальніші новини суддівської освіти. При тому постійно вдосконалюються форми подачі інформації та модернізуються рубрики веб-сторінки Національної школи суддів України, що дозволяє робити новини цікавішими та кориснішими для користувачів.

Варто зазначити, що продовжує розвиватися як альтернативне джерело інформування офіційна сторінка НШСУ в соціальній мережі Facebook, яка дає змогу відстежувати найрезонансніші та найактуальніші події щодо підготовки суддів. За рік у Facebook здійснено понад 200 дописів. На сьогодні веб-сторінка Школи виконує функцію платформи для діалогу з зацікавленими особами, оперативного зворотного зв'язку із читацькою аудиторією, яка нині налічує понад 5 тисяч постійних користувачів. Кількість «уподобань» розміщених у соціальній мережі матеріалів вже перевищила 4 тисячі.

Активно розвивається і YouTube-канал НШСУ, де оприлюднюються відеосюжети й телепередачі про діяльність Національної школи суддів України, роботу її керівництва та співробітників відділів. Так, уже традиційними стали онлайн-трансляції окремих навчальних заходів, поступово формується бібліотека навчальних відеоматеріалів та готуються нові ініціативи в цьому напрямі.

Додамо й те, що вже другий рік у центральному офісі Школи успішно функціонує інформаційне табло, яке транслює інформацію про останні події і заходи у сфері суддівської освіти.

VIII. ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ТА ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НШСУ

У 2019 році всі структурні підрозділи установи в місті Києві користувалися програмою електронного документообігу «Канцелярія», яка дозволяє швидкий доступ до електронних версій документів і здійснення контролю за їх виконанням.

За звітний період у Національній школі суддів України **було опрацьовано 9705 документів**, зокрема:

вхідних листів – **2669**

вихідних листів – **4014**

доручень ректора, ректорату та проректорів – **35**

вихідних реєстрів – **80**

вхідних реєстрів – **281**

службових записок – **751**

запитів на інформацію та звернень громадян – **62**.

За 2019 рік було зареєстровано, перевірено, відредаговано та відформатовано **1306** наказів з основної діяльності та з адміністративно – господарських питань, з яких **647** пройшли правову експертизу на відповідність їх чинному законодавству.

Перевірено, відредаговано та відформатовано **507** інформацій для розміщення на веб-сайті установи.

На контроль було взято **223** вхідних документи та **217** знято з контролю у зв'язку з виконанням.

З метою забезпечення організаційної діяльності Національної школи суддів України у 2019 році було **розроблено та укладено 337 договорів із господарських питань** і 52 додаткові угоди до них.

У 2019 році було укладено **2482 цивільно-правових договори про залучення суддів та інших осіб до викладацької діяльності**.

Для реалізації спільних проектів у сфері професійної підготовки та підвищення кваліфікації суддів і пра-

цівників апаратів судів, науково-дослідної діяльності, обміну досвідом та інформацією з метою розвитку системи правосуддя України у 2019 році було укладено 2 меморандуми та договори про двосторонню співпрацю.

У 2019 році було **проведено 132 засідання тендерного комітету** та складено відповідну кількість протоколів про роботу цього комітету.

У 2019 році було **проведено 39 тендерних процедур і 172 процедури публічних закупівель через електронну систему «ProZorro».**

Для виконання покладених на Національну школу суддів України завдань затверджено кошторисом на 2019 рік за загальним фондом в обсязі 48 126 600,00 грн., за спеціальним фондом в обсязі 63 122 200,00 грн.

У 2019 році для забезпечення діяльності Національної школи суддів України Законом України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» були затверджені видатки в сумі 111 248,8 тис. грн.: за загальним фондом – 48 126,6 тис. грн., за спеціальним фондом – 63 122,2 тис. грн.

Зокрема:

оплата праці з нарахуваннями – 83 202,6 тис. грн.,
 видатки на товари та послуги – 10 736,7 тис. грн.,
 видатки на відрядження – 1 066,4 тис. грн.,
 видатки на оплату комунальних послуг – 2 037,6 тис. грн.,
 соціальні виплати (стипендія) – 20 340,5 тис. грн.,
 капітальні видатки – 2 927,3 тис. грн.

Бюджет Національної школи суддів України на 2019 рік

У межах затверджених асигнувань забезпечено своєчасну оплату праці працівників Національної школи суддів України, суддів–викладачів та інших осіб, які залучались до проведення тренінгів, поточних і підсумкових оцінювань, передбачених програмою та навчальним планом спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, розробки тестових запитань для кваліфікаційного оцінювання суддів і кандидатів на посаду судді для цілей проведення конкурсів на зайняття вакантних посад суддів апеляційних судів, кваліфікаційного оцінювання суддів. Відшкодовано витрати Київському національному університету імені Тараса Шевченка згідно з договором про співробітництво щодо спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді та договорами про відшкодування витрат.

За кошти Державного бюджету у 2019 році в Національній школі суддів України пройшли підготовку 16 246 суддів і працівників апаратів судів.

Для забезпечення діяльності Національної школи суддів України було придбано канцелярське приладдя та господарські матеріали, сплачено за послуги оренди, зв'язку, комунальні та інші послуги, а також здійснено випуски загальнодержавного науково–практичного та науково–методичного юридичного видання «Слово Національної школи суддів України».

Станом на 01.01.2020 року в Національній школі суддів України кредиторська заборгованість була відсутня.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Національної школи суддів України від 3 лютого 2020 р. № 6

ПОРЯДОК ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ СУДДІВСЬКОЇ ОСВІТИ ЗА КОМПОНЕНТОМ «МОНІТОРИНГ СУДОВИХ РІШЕНЬ»

Порядок оцінки ефективності суддівської освіти за компонентом «моніторинг судових рішень» (далі – Порядок) визначає способи організації та проведення оцінки ефективності суддівської освіти за компонентом «моніторинг судових рішень» у Національній школі суддів України (далі – НШСУ). Порядок розроблено на підставі Закону України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів», Статуту Національної школи суддів України, Стратегії розвитку Національної школи суддів України на 2016-2020 роки, затвердженої наказом НШСУ від 1 грудня 2015 року № 50, Концепції національних стандартів суддівської освіти в Україні, схваленої Науково-методичною радою НШСУ 23 грудня 2014 року (протокол № 5).

I. Мета Порядку

1.1. Мета Порядку полягає в оцінці НШСУ ефективності процесу та якості підготовки кадрів для судової системи та передбачає окремий самостійний рівень оцінювання професійної підготовки суддів з використанням ефективних інструментів оцінювання – перевірки ефективності підготовки/проведеного заняття через певний проміжок часу (через 6 місяців, 1 рік, 2 роки).

II. Основні засади проведення оцінки

2.1. Оцінювання ефективності суддівської освіти здійснюється шляхом моніторингу судових рішень учасників підготовки/періодичного навчання, що містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

2.2. Процес оцінювання ефективності суддівської освіти складається з двох етапів:

- Етап, що передує моніторингу судових рішень.
- Моніторинг судових рішень.

2.3. Матеріали тренінгів/семінарів мають містити анкету моніторингу судових рішень, в якій передбачені відповідні певні критерії (індикатори) для визначення ефективності проведеного заняття та впливу на застосування слухачами отриманих знань, умінь і навичок у судових рішеннях.

2.4. Моніторинг судових рішень слухачів підготовки/періодичного навчання мають здійснювати працівники відповідного структурного підрозділу шляхом вибіркового дослідження судових рішень, що містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень та ухвалені після проходження того чи іншого виду підготовки в Національній школі суддів України, щодо застосування на практиці знань, умінь і навичок.

2.5. Для здійснення обліку, аналізу, узагальнення, моніторингу, оцінки отриманих даних і використання результатів оцінювання в діяльності НШСУ можуть створюватися окремі групи, визначатись відповідальні структурні підрозділи/працівники.

2.6. Моніторинг судових рішень має бути закріплений основним завданням та обов'язком у посадових інструкціях відповідних працівників.

2.7. За результатами моніторингу судових рішень складається звіт із порівняльним аналізом судових рішень, ухвалених до та після підготовки/періодичного навчання, та висновки про застосування в судових рішеннях знань, умінь і навичок.

III. Концептуальні засади моніторингу судових рішень

3.1. Моніторинг судових рішень передбачає їх аналіз за певними критеріями. При цьому не застосовуються ті критерії, що є елементами перегляду судових рішень касаційною чи апеляційною інстанціями.

3.2. В аналізі судових рішень у рамках моніторингу не зазначається інформація про суддю, суд та реквізити рішення в ЄДРСР. Результати аналізуються лише в узагальненому («деперсоніфікованому») вигляді.

3.3. Моніторинг судових рішень проводиться, зважаючи виключно на потребу оптимізації підготовки суддів для обґрунтованого та якісного застосування знань, умінь і навичок, отриманих під час проходження підготовки/періодичного навчання.

3.4. Метою аналізу моніторингу судових рішень є з'ясування загальної тенденції щодо змін у застосуванні суддями знань, умінь і навичок, що відбулися після проходження підготовки/періодичного навчання.

3.5. Основним інструментом проведення моніторингу судових рішень є їх оцінювання методом порівняльного аналізу.

IV. Моніторинг судових рішень

4.1. Основним завданням моніторингу судових рішень є пошук рішень, що підлягають аналізу за принципом:

- рішення без використання знань, умінь і навичок, отриманих під час проходження підготовки/періодичного навчання – окремо для кожної періоду: «до» та «після» проходження підготовки/періодичного навчання;
- рішення з використанням знань, умінь і навичок, отриманих під час проходження підготовки/періодичного навчання.

4.2. Вирішальним для відбору судових рішень є визначення їхнього змісту, що відповідає темі заняття.

4.3. Для моніторингу використовується пошукова система Єдиного державного реєстру судових рішень (ЄДРСП), де має задаватися режим пошуку за певний період, наприклад, 12 місяців до дати початку проходження підготовки/періодичного навчання в НШСУ; статус судді – одноособовий розгляд чи головуючий (суддя-доповідач). Шляхом пошуку у Єдиному державному реєстрі судових рішень відшукуються судові рішення цих суддів, постановлені до календарних дат проведення заходів (не менше 10) і після їхнього проведення – через 6 місяців, 1 рік, 2 роки (не менше 10).

4.4. Об'єктом моніторингу є всі види рішень, зокрема, ухвали, постанови, рішення, вирoki, тощо.

4.4. Вибірка судових рішень проводиться у два етапи:

- 1) відбір суддів;
- 2) відбір судових рішень тих суддів, які увійшли до вибірки.

4.5. Відповідно до технічного завдання вибірка повинна забезпечити певне представництво суддів «до» та «після» проходження підготовки/періодичного навчання.

4.6. Загальну сукупність аналізу становлять усі судді, які проходили підготовку/періодичне навчання.

4.7. Методом відбору є випадковий (систематичний) відбір зі списку слухачів із кроком відбору – 2. Методом випадкового відбору обираються прізвища 5–6 суддів і дані щодо судів, в яких вони працюють.

4.8. Базою вибірки є алфавітний список слухачів, що забезпечує відповідність такого відбору принципу випадковості.

4.9. Відбір судових рішень проводиться безпосередньо відповідними працівниками на основі списку суддів, рішення яких підлягають аналізу.

4.10. Отриманий результат (база рішень, їхня кількість) фіксується як базовий показник масиву рішень, ухвалених суддею (за його участі) в зазначений період.

4.11. Основні результати моніторингу судових рішень включають:

Розділ 1. Частота та формати використанням знань, умінь та навичок, отриманих під час проходження підготовки/періодичного навчання в Національній школі суддів України.

Розділ 2. Обґрунтованість використанням знань, умінь та навичок, отриманих під час проходження підготовки/періодичного навчання в Національній школі суддів України.

Розділ 3. Використання шаблонів та правильність використанням знань, умінь та навичок, отриманих під час проходження підготовки/періодичного навчання в Національній школі суддів України.

Розділ 4. Типові змістовні недоліки та помилки у використанні знань, умінь та навичок, отриманих під час проходження підготовки/періодичного навчання в Національній школі суддів України.

Розділ 5. Висновки та рекомендації

V. Застосування результатів моніторингу в діяльності НШСУ.

5.1. Результати моніторингу судових рішень передаються керівнику групи розробки матеріалів курсу для відповідного доопрацювання та вдосконалення з метою підвищення якості та змістовного його наповнення.

Принципи належного державного управління

30 жовтня ректор Микола Оніщук та проректор Національної школи суддів України Наталія Шукліна взяли участь круглому столі «Принципи належного управління», який був організований проектом Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні» спільно зі шведським урядовим агентством з питань миру, безпеки і розвитку Академією Фольке Бернадотта.

Під час круглого столу презентували україномовну версію посібника Ради Європи «Управління та Ви». В ньому викладені основні та процедурні принципи адміністративного права, що стосуються відносин між окремими особами і державними органами, та надані коментарі, підкріплені посиланнями на правові інструменти Ради Європи (конвенції, рекомендації та резолюції) й відповідне прецедентне право Європейського суду з прав людини.

Вітаючи учасників заходу ректор НШСУ Микола Оніщук зазначив, що презентований Радою Європи посібник — це чудова нагода вкотре обговорити питання стандартів державного управління в Україні, оскільки держава функціонує для людей і, апіорі, не може мати іншої мети, аніж реалізацію потреб та інтересів її громадян. Водночас державний апарат управління схильний шукати конкретику своєї місії, а тому права людей не рідко залишаються поза увагою держуправлінців. В кінці виступу ректор відзначив, що презентований Радою Європи посібник обов’язково буде залучений до навчальної програми Національної школи суддів України.

Керівник відділу правового співробітництва Департаменту правосуддя та правового співробітництва Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи (DG1) Саймон Тонеллі детально розповів про використання посібника в частині практики захисту прав та інтересів осіб у відносинах із владою.

Міжнародний консультант Ради Європи, консультативний радник Офісу Генерального прокурора (Ірландія) Каролін Далі, у свою чергу, поділилась власним досвідом застосування принципів Ради Європи та висвітлила питання удосконалення процесу прийняття рішень державними органами.

Учасниками круглого столу стали судді Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, судді апеляційних та місцевих адміністративних судів, адвокати, науковці, органи виконавчої влади України, представники громадських організацій, проектів міжнародної технічної допомоги та експерти Ради Європи.

Оцінка останніх виборчих кампаній в Україні

13–14 листопада 2019 року Центральна виборча комісія спільно з Міжнародною фундацією виборчих систем в Україні (IFES), Координатором проектів ОБСЄ в Україні та Офісом Ради Європи проводить національну конференцію «Президентські та парламентські вибори 2019 року в Україні: висновки та рекомендації».

Національну школу суддів України на цьому заході представляє заступник директора тестологічного центру, керівник виборчих курсів Михайло Цуркан.

На конференції були представлені експертний аналіз та оцінка проведення двох останніх всеукраїнських виборчих кампаній. Також відбулося обговорення напрацювань короткострокових і довгострокових рекомендацій для організації підготовки та проведення майбутніх виборів.

У роботі конференції взяли участь члени профільного Комітету Верховної Ради України, представники міжнародних організацій, громадянського суспільства та експертного середовища, а також члени виборчих комісій різного рівня.

Судовий захист внутрішньо переміщених осіб

20 листопада 2019 року в Києві Національна школа суддів України спільно з Проектом Ради Європи «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень» провели міжнародну конференцію «Судовий захист внутрішньо переміщених осіб в Україні: назустріч ефективним рішенням», яка стала заключним заходом HELP курсу з питань внутрішнього переміщення для суддів.

Захід відкрили представники Ради Європи — заступник голови Департаменту незалежних органів з прав людини, Директорат з прав людини та верховенства права Лілія Гретарсдоттір та спеціальний радник Генерального секретаря Ради Європи по Україні Режі Брійя. Вони підкреслили важливість і актуальність теми конференції, а також наголосили на подальшій співпраці в розробці шляхів покращення законодавства України та пропозицій вдосконалення практики національних судів із питань внутрішнього переміщення у відповідності до стандартів Ради Європи.

У вступному слові проректор Національної школи суддів України Наталія Шукліна акцентувала увагу на двох важливих документах щодо гарантій конституційних прав внутрішньо переміщених осіб в Україні. Перший — це прийнятий у 2014 році Закон “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб”. Другим таким документом стала затверджена у 2017 році Кабінетом Міністрів України Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року. Вона не лише визначила основні проблеми, з якими зустрічаються більшість внутрішньо переміщених осіб, але й сприяла запуску Радою Європи проекту “Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень”.

Від української влади у конференції взяли участь голова Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій у Донецькій, Луганській областях та Автономної Республіки Крим, міста Севастополя, національних меншин і

міжнародних відносин Дмитро Лубінець, заступник Міністра у справах ветеранів, тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України з питань європейської інтеграції Олексій Ілляшенко, заступник Міністра соціальної політики з питань європейської інтеграції Сергій Ніженський та Постійний представник Президента України в АР Крим Антон Кориневич.

Учасники конференції подискутували щодо судової практики України з питань внутрішнього переміщення задля подолання прогалин у законодавстві на шляху до кращої правової системи. Також була презентована публікація «Національна судова практика з питань внутрішнього переміщення: застосування стандартів Ради Європи».

У підсумку двом групам суддів, які пройшли навчання за Програмою HELP курсу з питань внутрішнього переміщення, вручили сертифікати від Національної школи суддів України та Ради Європи.

Право на справедливий суд

22–23 листопада 2019 року у Львові пройшов VIII Міжнародний форум з практики Європейського суду з прав людини «Право на справедливий суд згідно зі статтею 6 Європейської конвенції з прав людини: сучасні тенденції».

Відкрили форум вітальними промовами Координатор проектів ОБСЄ в Україні, Посол Генрік Вілладсен, керівник проекту Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні» Ілля Черногоренко, Голова Верховного Суду Валентина Данішевська, ректори Національної школи суддів України Микола Оніщук та Львівського національного університету імені Івана Франка Володимир Мельник.

Цей форум, який щорічно проходить у Львові, організований у співпраці проектів Координатора проектів ОБСЄ в Україні «Підтримка навчання суддів, що відповідає їх потребам» та Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні» з Верховним Судом, Національною школою суддів України та юридичним факультетом Львівського національного університету імені Івана Франка.

Форум є платформою для поглиблення застосування практики ЄСПЛ та вдосконалення правосуддя й захисту прав людини відповідно до Європейської конвенції з прав людини. У ньому взяли участь представники суддівської, адвокатської, правозахисної, наукової та експертної спільнот.

На сесіях судді Європейського суду з прав людини вже традиційно поділилися власним досвідом та в жвавих дискусіях обговорили нові тенденції практики ЄСПЛ, виклики, пов'язані із захистом прав людини, прогрес реформ у сфері юстиції, прогалини та недоліки національних законодавств тощо.

Від Національної школи суддів України також взяли участь проректор Наталія Шукліна, керівники відділів підготовки викладачів (тренерів) –

радник Ольга Шаповалова та наукових досліджень проблем судочинства і науково-методичного забезпечення суддівської освіти Тетяна Фулей.

Суддівська реформа в Україні крізь призму стандартів Ради Європи

25 листопада 2019 року ректор Національної школи суддів України Микола Оніщук у складі української делегації прибув з робочим візитом до Ради Європи для участі в обговоренні суддівської реформи в Україні, передбаченої Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» її наслідків для організації та функціонування судової системи, незалежності суддів, судової дисципліни та кар'єри.

Микола Оніщук, як заступник голови робочої групи з пи-

тань розвитку законодавства про організацію судової влади та здійснення правосуддя Комісії з питань правової реформи, поінформував про стан опрацювання робочою групою подальших кроків щодо удосконалення правосуддя в Україні. Особливо М. Оніщук зупинився на таких питаннях як реформа касаційного судочинства, запровадження механізмів досудового врегулювання, покращення доступу до правосуддя, удосконалення системи виконання судових рішень.

Впродовж візиту відбулися окремі зустрічі з Генеральним директором з

прав людини і верховенства права Ради Європи Крістосом Джакомопулосом, Директором Директорату з прав людини Крістофом Пуарелем та директором Приватного офісу Генерального секретаря Мирославом Папою.

У зустрічах високого рівня з української сторони взяли участь співголова Комісії з питань правової реформи Михайло Буроменський та тимчасово виконуючий обов'язки Постійного представника України при Раді Європи Олександр Карасевич. Від Ради Європи — спеціальний Представник Генерального секретаря Ради Європи для України Режі Брійя та інші ключові посадовці.

Цінності правосуддя, спільні для всіх: досвід Ірландії

З 29 листопада 2019 року упродовж двох тижнів тривало стажування в Ірландії українських судових правників, організоване Національною школою суддів України спільно з Консультативною місією Європейського Союзу. Серед них: Ігор Стадник, суддя Вінницького апеляційного суду, заступник голови суду; Тетяна Шевіріна, суддя Очаківського міськрайонного суду Одеської області, тренер Національної школи суддів України; Юлія Салдан, претендентка на посаду судді, яка працює у Хмельницькому апеляційному суді, які успішно пройшли конкурсний відбір і співбесіду.

У програмі стажування – ознайомлення з правовою системою Ірландії, роботою її судової системи, участь у конференції асоціації баристерів «Імміграція, притулок і громадянство», семінарах із питань доброчесності та головних цінностей юридичної професії, зустрічі з президентом Ради правової допомоги, представниками Міністерства закордонних справ країни та юридичного товариства, відвідини Бюро кримінальних активів та Управління директора з питань правозастосування у сфері корпоративного права, спілкування з представниками відомих юридичних компаній, головою та представниками адвокатської колегії, і навіть участь у благодійному велопробізі.

Представники України відвідали судові процеси у кримінальній і цивільній справах. Обидві справи розглядав суд присяжних. За словами українських учасників, процес виглядає традиційно для країн загального права: і судді, і баристери вбрані в мантиї. Судді носять перуки, виступи юристів перед присяжними красномовні та емоційні, а суддя не втручається у процес і лише організовує змагання сторін. Коли судді та баристери обговорюють питання допустимості доказів і певні процесуальні аспекти, вони просять присяжних залишити залу засідань, адже повинні оцінювати лише допустимі докази. Це робить процес більш тривалим.

За словами судді Тетяни Шевиріної, яка побувала на розгляді кримінальної справи, для цього виду судочинства важливим є принцип доведеності «поза розумним сумнівом» (beyond the reasonable doubt). «Дієвість презумпції невинуватості вимагає тлумачення всіх сумнівів на користь обвинуваченого доти, доки його вина не буде доведена поза розумним сумнівом. І цей обов'язок покладений на сторону обвинувачення», – розповіла суддя. «Навіть сторона, яка програла справу, повинна вийти із суду з відчуттям, що її почули», – важливе правило ірландських юристів.

Процесуальний баланс у кримінальних справах 70 на 30, тоді як у цивільних – 50 на 50 +/- 5. На відміну від цивільних проваджень, сторона захисту не зобов'язана викладати свою версію подій, адже під час перехресного допиту може собі зашкодити. Тягар прийняття рішення в серйозних справах покладений на присяжних: вони оголошують «винуватий» чи «невинуватий». Якщо вердикт «винуватий», то покарання призначає суд.

З питань відкритості судових процесів Україна пішла набагато вперед: у судах Ірландії не дозволено фотографувати та знімати відео. Лише деякі види справ доступні для висвітлення в засобах масової ін-

формації.

У Дубліні працівники української системи правосуддя відвідали королівську резиденцію, яка є навчальним центром для юристів, Верховний та Вищий суди Ірландії. Загалом у Ірландії близько 160 суддів, спільно-та яких є доволі закритою й консервативною. Баристери відзначають високий рівень довіри до судової влади. В Ірландії немає конституційного суду, а найвища судова інстанція складається всього із 10 вершителів правосуддя. У Верховному суді справи розглядає найчастіше колегія із трьох суддів, рідше – із п'яти чи семи.

Захист прав людини через суддівську освіту: кращі практики та удосконалення стандартів

9–10 грудня 2019 року в Києві пройшла Міжнародна регіональна конференція високого рівня «Захист прав людини через суддівську освіту: кращі практики та удосконалення стандартів». Це перший захід подібного формату (саміту), ініційований Національною школою суддів України у співпраці з Верховним Судом та за підтримки Ради Європи.

Конференція проводилася у рік відзначення 70 річниці створення Ради Європи. У фокусі уваги — практична реалізація ідей та цінностей верховенства права, гарантій прав людини та основоположних свобод, обмін досвідом та кращими практиками суддівської освіти.

У роботі саміту взяли участь як українські, так і міжнародні фахівці, зокрема, ректор Національної школи суддів України Микола Оніщук, Голова Верховного Суду Валентина Данішевська, Голова Вищої ради правосуддя Андрій Овсієнко, радник Генерального секретаря Ради Європи по Україні Режі Брійя, спеціальний гість конференції суддя-директор, Національний суддівський інститут Канади, який є співзасновником Міжнародної організації суддівської освіти (ІОІТ) і у 2021 році проводитиме Х конференцію ІОІТ Адель Кент.

З основною доповіддю «Визначальне значення суддівської освіти в імплементації Європейської конвенції з прав людини на національному рівні» перед присутніми виступив голова Департаменту виконання судових рішень Європейського суду з прав людини, Рада Європи Фредрік Сундберг.

Далі робота конференції проходила у сесійному форматі. Загалом відбулося п'ять сесій:

сесія I: «Провідна роль національних суддівських шкіл у сфері підготовки майбутніх суддів» (модератор — Наталія Шукліна, проректор Національної школи суддів України);

сесія II: «Забезпечення періодичного навчання суддів за стандартами Європейської Конвенції та практики Європейського Суду з прав людини» (модератор — Микола Оніщук, ректор Національної школи суддів України);

сесія III: «Ключова роль судді у застосуванні Конвенції захисту прав людини, Європейської соціальної хартії та практики Європейського суду з прав людини у національній судовій практиці» (модератор — Режі Брі-йя, спеціальний радник Генерального секретаря Ради Європи по Україні);

сесія IV: «Сучасна суддівська освіта: контент, учасники, методологія, інструментарій» (модератори — Тетяна Фулей, начальник відділу наукових досліджень проблем судочинства та науково-методичного забезпечення суддівської освіти Національної школи суддів України і Жоао Мануель да Сілва Мігель, директор Центру судових досліджень, Португалія);

сесія V: «Обговорення та схвалення Київських рекомендацій по удосконаленню суддівської освіти щодо захисту прав людини через практику ЄСПЛ» (модератори — Микола Оніщук, ректор Національної школи суддів України та Павло Пушкар, голова відділу департаменту виконання судових рішень, Рада Європи).

Метою конференції став обмін досвідом та кращими практиками підготовки суддів та кандидатів на посаду судді у навчальних закладах суддівської освіти країн Західної та Східної Європи. Програмою заходу було передбачено професійну дискусію стосовно шляхів і методів покращення системи суддівської освіти в контексті європейських стандартів захисту прав людини.

Практичним результатом роботи конференції стало схвалення Київських рекомендацій з удосконалення суддівської освіти щодо застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, практики Європейського суду з прав людини та виконання рішень Європейського суду з прав людини — 2019.

У конференції участь взяли представники 15 суддівських шкіл із Західної та Східної Європи, Генерального Директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи, експерти Ради Європи та її інституцій, судді-викладачі (тренери), науковці, практики.

Участь у першому засіданні Керівної групи Спільного Проєкту Європейського Союзу та Ради Європи для підтримки свободи медіа в Україні

17 грудня 2019 року відбулося перше засідання Керівної групи Спільного Проєкту Європейського Союзу та Ради Європи «Європейський Союз та Рада Європи працюють разом для підтримки свободи медіа в Україні», що впроваджується в межах Плану дій Ради Європи для України на 2018–2019 роки.

У засіданні Керівної групи Спільного Проєкту взяли участь бенефіціари та партнери, які обговорили робочий план Проєкту. У рамках заходу відбулася дискусія щодо очікувань і впровадження заходів Проєкту, партнери надали свої пропозиції до робочого плану.

Від Національної школи суддів України в засіданні взяли участь начальниця відділу науково-методичного забезпечення діяльності судів та органів суддівського врядування та заступник начальниці цього відділу, кандидати юридичних наук Оксана Шамрай та Олександр Іщенко.

Національна школа суддів України для підтримки свободи медіа в першому кварталі наступного року планує завершити розробку навчального курсу для суддів «Кримінально-правовий захист професійної діяльності журналістів», а також провести апробацію курсу та тренінг для тренерів, що забезпечить його викладання для суддів у всіх регіональних відділеннях та в місті Києві. На 2020 рік заплановано низку регіональних тренінгів цієї тематики. Також аналогічний навчальний курс буде розроблено для кандидатів на посаду судді.

Окремим напрямом співпраці Національної школи суддів України та Проєкту у 2020 році буде завершення розробки посібника про безпеку журналістів для суддів, прокурорів, працівників органів внутрішніх справ.

Суддівська освіта: здобутки та завдання на перспективу

19 грудня 2019 року в Національній школі суддів України відбулися урочисті збори колективу, присвячені сімнадцятій річниці діяльності НШСУ, підсумкам роботи у 2019 році та завданням на майбутній рік.

Як зазначив ректор Національної школи суддів України Микола Оніщук, поточний рік для суддівської освіти був багатим на події, завдання та здобутки. Зокрема, успішними були науково-методичне

забезпечення процесів оновлення суддівського корпусу та добору суддів, науково–дослідна діяльність, спрямована на забезпечення високого кваліфікаційного рівня суддів. Національна школа суддів України забезпечила можливість суддям і працівникам апарату обирати тематичні тренінги та семінари залежно від своїх потреб, розширила можливості для дистанційного навчання. А розвиток технологічних спроможностей суддівської освіти був і залишається одним з основних пріоритетів для Національної школи суддів України в наступному році.

Колектив Національної школи суддів України наполегливо працював протягом року над тим, щоб методично та організаційно провести спеціальну підготовку кандидатів на посаду судді. Загалом же всі напрацювання та здобутки суддівської освіти в Національній школі суддів України є результатом відповідальної та натхненної праці всього колективу, – констатував ректор.

Із нагоди Дня працівників суду проректора НШСУ Шукліну Наталію Георгіївну нагороджено Почесною відзнакою Верховного Суду «Знак Пошани». Окрім того, Почесною грамотою Вищої ради правосуддя відзначено низку працівників Школи, зокрема: Ємельяну Валентину Іванівну, начальника відділу – директора тестологічного центру, Цуркана Михайла Івановича, заступника директора тестологічного центру, Коротких Олександра Антоновича, викладача відділу підготовки викладачів (тренерів).

Відзнаками Державної судової адміністрації України – нагрудним знаком «Знак Пошани» – працівників Школи нагородив присутній на святі голова ДСУ Зеновій Холоднюк. Серед відзначених проректор Мазурок Володимир Антонович та начальник відділу підготовки викладачів (тренерів) — радник Шаповалова Ольга Анатоліївна.

А ректор Микола Оніщук вручив Почесну відзнаку Школи Кабиш Оксані Миколаївні, головному науковому співробітнику відділу підготовки викладачів (тренерів).

Були відзначені почесними грамотами за особливі успіхи в роботі та життєдіяльності НШСУ й інші співробітники, зокрема і представники регіональних відділень Школи, які під час урочистостей знаходилися на прямому відеозв'язку з Києвом.

Микола Оніщук подякував працівникам Національної школи суддів України за плідну роботу та привітав усіх присутніх із прийдешніми святами.

Обговорення питань відкритості судової влади

20 грудня 2019 року в Києві пройшла міжнародна науково-практична конференція “Транспарентність та верховенство права в Україні”, організована провідними університетами Сполучених Штатів Америки – Колумбійським, Північно-Західним, Каліфорнійським у партнерстві з громадською організацією “Відкрита Україна” – проект “Відкритий суд”.

Участь у заході взяли судді, прокурори, адвокати, представники наукової спільноти України та США, Посольства США в Україні, міжнародних організацій.

Професійна дискусія правників проходила довкола важливих аспектів впливу відеофіксації судових засідань на процес відправлення правосуддя, що дисциплінує учасників судового процесу, сприяє дотриманню вимог процесуального законодавства та норм професійної етики, підвищенню авторитету суду і довіри до нього в суспільстві. Особлива увага зосереджувалася на аналізі ефекту відеофіксації на розгляд справ про обрання/застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні.

Від Національної школи суддів України у роботі конференції узяв участь Олександр Іщенко, заступник начальника відділу науково-методичного забезпечення діяльності судів та органів суддівського врядування, кандидат юридичних наук. У своєму виступі Олександр Іщенко висвітлив питання транспарентності процедур оцінювання суддів, відбіркового та кваліфікаційного іспитів кандидатів на посаду судді, спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, процедур проведення конкурсу на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Новітні підходи до забезпечення безпеки в судах

16 січня 2020 року в місті Києві проректор Володимир Мазурок узяв участь у семінарі для суддів, працівників апаратів судів та представників Служби судової охорони “Особиста безпека суддів та працівників апарату суду – загрози та засоби захисту”, організований Проектом ЄС “Право–Justice”.

Анна Адамска-Галлант, головний експерт з правосуддя та міжнародний експерт Даріуш Сілецький на відкритті семінару ознайомили його учасників із основними питаннями порядку семінару:

- найпоширеніші загрози безпеці та способи їх подолання
- повідомлення про інциденти
- готовність до дій в екстремальних ситуаціях.

Загальна мета семінару полягала в обговоренні думок та ідей щодо тих рішень, які мають бути застосовані в судах України з метою подолання найпоширеніших загроз безпеці.

Даріуш Сілецький поділився власним досвідом для вирішення питань, на які слід звертати увагу, а також з'ясував у присутніх учасників думку щодо актуальності розробки відповідного тренінгу для персоналу судів з базових безпекових питань, його складових тощо.

Володимир Мазурок відзначив співпрацю Національної школи суддів України зі Службою судової охорони та повідомив, що на 2020 рік підготовлено календарний план підготовки співробітників Службою судової охорони, який необхідно буде доповнити відповідним тренінгом після його розробки та підготовки викладачів.

З метою з'ясування потреб працівників судів щодо загроз і засобів захисту від них, шляхів ліквідації таких загроз учасники семінару ознайомилися з проєктом анкети та висловили свої пропозиції щодо її вдосконалення.

Європейські стандарти судових витрат

20 січня 2020 року в місті Києві проректор Володимир Мазурок узяв участь у круглому столі “Судові витрати в Україні в контексті забезпечення доступу до правосуддя”, організований Радою Європи.

У ході круглого столу було обговорено практику правового регулювання судових витрат в Україні та відповідності цієї практики вимогам статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Участь у круглому столі взяли судді та представники судової, законодавчої та виконавчої влади, науковці, практикуючі юристи та представники й експерти Ради Європи тощо.

Роботу круглого столу розпочала Олена Литвиненко, заступниця голови Офісу Ради Європи в Україні. Ніна Кучерук, національний експерт Ради Європи зробила аналіз практики регулювання судових витрат в Україні та її відповідність стандартам та рекомендаціям Ради Європи з точки зору доступу до правосуддя. Олександр Овчинников, адвокат Ради адвокатів м. Страсбург (Франція) провів загальний огляд регулювання судових витрат у Франції та порівняв з відповідними положеннями права України.

У ході круглого столу учасникам також було представлено короткий огляд стандартів і рекомендацій Ради Європи стосовно витрат на судові процеси в контексті забезпечення доступу до правосуддя та експертний аналіз судових витрат в Україні та їх відповідність європейським стандартам і рекомендаціям.

Учасники обговорили практику правового регулювання судових витрат в Україні та рекомендації експертів Ради Європи, сформуvalи рекомендації щодо балансу між забезпеченням ефективності правосуддя та забезпечення доступу до нього.

Судочинство та суспільство: питання довіри

22 січня 2020 року проректор Національної школи суддів України Наталія Шукліна провела робочу зустріч з представниками проекту МАТРА “Судочинство та суспільство”, який діятиме в Україні протягом 2020–2024 років за підтримки грантової програми уряду Королівства Нідерландів. Національна школа суддів України є одним із ключових партнерів Проекту і основною метою зустрічі було обговорення напрямків співпраці Національної школи суддів України та Проекту.

Проректор Наталія Шукліна більш детально познайомила нідерландських колег з діяльністю Національної школи суддів України, особливостями установи, що відрізняє її від інших європейських суддівських шкіл. Поділилася здобутками, згадавши результати проведення міжнародної регіональної конференції високого рівня із залученням представників п'ятнадцяти суддівських шкіл країн-членів Ради Європи. Висловила зацікавленість НШСУ у співпраці з європейським партнером щодо двох основних питань: підвищення компетентності у сфері правосуддя та відновлення довіри до судової влади.

У свою чергу, головний менеджер проектів Центру міжнародної правової співпраці (Нідерланди) Ліно Бросіус та заступник голови міського суду Амстердама Естер де Рой представили складові Проекту сфокусовані на процесуальних питаннях, а саме на принципах, якими керується суддя при розгляді справи та прийнятті справедливого рішення, забезпеченні комунікацій з суспільством, формуванні ключових цінностей справедливості та доброчесності. Плануються програми широких обговорень між колегами, проведення занять, тренінгів та практичних семінарів. Ці заходи спрямовані на підвищення професіоналізму та самоврядування суддів, їх колег під час здійснення незалежного, неупередженого, прозорого та ефективного правосуддя. Проект у своїй діяльності підтримуватиме ключові українські судові установи, включаючи Вищу раду правосуддя, Раду суддів України та Національну школу суддів України у забезпеченні верховенства права в Україні та впорядкуванні судових процедур. Поряд з конкретними навчальними заходами щодо роботи з суддями та працівниками відібраних судів, проект сфокусується на посиленні координації між судами та іншими учасниками судових процесів, у тому числі між прокуратурою та адвокатами, мотивуючи їх до плідної та ефективної співпраці. Наразі в Одесі та Львові діють невеликі регіональні проекти МАТРА, до-

свід яких планується використати і розширити у новому проекті вже на рівні країни в цілому.

Навички написання судових рішень: канадський підхід

4 лютого 2020 року в місті Києві Національна школа суддів України спільно з українсько-канадським Проектом підтримки судової реформи провела семінар “Навчання навичкам написання судових рішень. Канадський підхід”.

Вітальними словами захід розпочали ректор Національної школи суддів України Микола Оніщук та керівник Проекту підтримки судової реформи Любомир Маркевич. Вони поділися з учасниками семінару баченням щодо практики написання судових рішень в Україні та наголосили на важливості подальшої спільної роботи в питанні впровадження нових підходів й навчальних ініціатив з цієї тематики для підготовки суддів.

Канадські експерти, представник Національного суддівського інституту Канади Джордж Томсон та суддя Апеляційного суду провінції Онтаріо у відставці Джон Ласкін поділилися досвідом співпраці Національного суддівського інституту Канади з Верховним Судом у сфері написання судових рішень. Експерти також презентували канадську навчальну модель написання судових рішень та надали рекомендації щодо покращення структури написання судових рішень.

Представники Національної школи суддів України, голова Закарпатського апеляційного суду Ганна Фазикош та заступник начальника відділу наукових досліджень проблем судочинства та науково-методичного забезпечення суддівської освіти Валентина Кузьменко розповіли про підходи, які сьогодні використовуються НШСУ під час розробки та викладання навчальних курсів з написання судових рішень.

Під час семінару учасники мали можливість поглибити навички і знання щодо міжнародної практики написання судових рішень, а також обговорити канадську методологію підготовки таких рішень та можливість її застосування при підготовці суддів у Національній школі суддів України.

Учасниками семінару були представники Національної школи суддів України, експерти Національного суддівського інституту Канади, канадські та українські судді.

Перспективи судової реформи в Україні

4 лютого 2020 року ректор Національної школи суддів України Микола Оніщук зустрівся з міжнародними експертами Проекту Європейського Союзу “Право-Justice”, екс-директором Національної судової адміністрації Литви Редою Молієною та директором департаменту судової адміністрації Міністерства юстиції Фінляндії Карі Кієсілайненом з метою обговорити хід та перспективи судової реформи в Україні.

Зустріч проходила напередодні шостого засідання Міжнародної консультативної ради при Вищій раді правосуддя, тому більшість питань, які були запропоновані експертами Проекту для обговорення, стосувалися незалежності судової влади, утвердження верховенства права, вдосконалення процедури дисциплінарних проваджень стосовно суддів відповідно до чинного законодавства з урахуванням кращих міжнародних практик.

У підсумку сторони домовилися про продовження співпраці в рамках Проекту Європейського Союзу “Право-Justice”.

Дистанційні курси як форма підготовки суддів

Електронне навчання (eLearning) за рахунок розвитку мережі Інтернет і поширення різноманітних мобільних пристроїв, стає фаворитом у загальній системі дистанційної освіти.

Національна школа суддів України спільно з Проектом USAID “Справедливе правосуддя”, українсько-канадським проектом “Освіта суддів – для економічного розвитку”, проектом “Гарантування дотримання прав людини при здійсненні правосуддя” Координатора проектів ОБСЄ в Україні, МБА “Екологія– Право–Людина” розробила вісім дистанційних курсів для суддів. Ці курси доступні в системі дистанційного навчання Національної школи суддів України, яка розміщена на платформі Moodle, що є найбільшою, досконалою та поширеною в Україні та в світі системою такого призначення.

У співпраці з проектом Ради Європи “Посилення імплементації Європейських стандартів прав людини в Україні”, що здійснюється в рамках Плану дій Ради Європи для України на 2018–2021 роки були адаптовані до національного законодавства курси програми “HELP” “Докази та доказування в кримінальному провадженні з урахуванням практики ЄСПЛ” та “Трудові права в світлі практики Європейського суду з прав людини”.

Спільно з Проектом Ради Європи “Внутрішнє переміщення в Україні:

розробка тривалих рішень” Національна школа суддів України розробила та впровадила в періодичне навчання суддів “Help курс з питань внутрішнього переміщення”.

З метою ефективного проведення стажування кандидатів на посаду судді Національна школа суддів України у співпраці з Проектом ЄС “Підтримка реформ верховенства права в Україні (ПРАВО-JUSTIGE)” та Програмою реформування сектору юстиції Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) “Нове правосуддя” розробила та впровадила курс для суддів– наставників “Наставництво (коучинг) у системі формування професійних навичок майбутнього судді” за дистанційною формою навчання.

Спільно з державною установою “Центр пробації” розробляється дистанційний курс щодо суб’єктів пробації.

Загалом в системі дистанційного навчання Національної школи суддів України тільки за 2019 рік були активними понад 2000 слухачів із числа суддів і працівників апарату судів.

Сертифікати про успішне проходження курсів отримали близько 600 суддів.

У разі успішного закінчення курсів, слухачі отримують Сертифікат Національної школи суддів України.

Європейська конвенція з прав людини: живий інструмент протягом 70 років

31 січня 2020 року відбулося офіційне відкриття судового року Європейського суду з прав людини. На цей захід Президентом Європейського суду з прав людини були запрошені ректор Національної школи суддів України Микола Оніщук та проректор Наталія Шукліна.

Подія включала семінар на тему “Європейська конвенція з прав людини: живий інструмент протягом 70 років”, на якому були присутні видатні діячі європейської судової спільноти.

Після семінару відбулася церемонія відзначення офіційного відкриття судового 2020 року. З вітальними промовами до представників вищих судів 47 країн-членів Ради Європи, національних і міжнародних органів влади звернулися Президент Європейського суду з прав людини Лінос-Олександр Січіліанос та Голова Верховного Суду Ірландії Франк Кларке.

Більше 250 глав вищих європейських судів зустрілися з нагоди 70-річчя Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у Європейському суді з прав людини з метою знаходження взаєморозуміння у застосуванні її норм.

Участь у зустрічі взяли Голова Венеціанської комісії Джанні Букікко, Голова Парламентської асамблеї Ради Європи Рік Дамс, Голова Європейського суду справедливості Коен Ленартс, Генеральний секретар Ради Європи Марія Пейчинович-Бурич.

В урочистому засіданні взяла участь і українська делегація: Голова Верховного Суду Валентина Данишевська, Голова Конституційного Суду України Олександр Тупицький, заступник Голови Конституційного Суду України Сергій Головатий, Голова Вищої ради правосуддя Андрій Овсієнко, суддя Великої Палати Верховного Суду Дмитро Гудима, судді Конституційного Суду України Віктор Городовенко та Ірина Завгородня, заступник Міністра юстиції України Іван Ліщина, проректор Національної школи суддів України Наталія Шукліна, перший віце-президент Української асоціації міжнародного права Миколай Гнатовський.

Основними спікерами дискусії на семінарі “Європейська конвенція з прав людини: живий інструмент протягом 70 років” виступили суддя Європейського суду з прав людини Юлія Антоанелла-Моток, професор європейського права в Інституті Європи Лейденського університету Рік

Лоусон, головний адвокат в Суді Європейського Союзу Джуліана Кокотт, професор в Женевському університеті (Швейцарії) Лоранс Буассон де Шазурн та голова Конституційного Суду Латвії Інета Земеле.

Цей захід є визначальним в рамках вивчення практики європейського правосуддя, а також прикладом діалогу, співпраці та взаємодії між судовими інституціями.

“Суд звертає увагу на, що Конвенція є живим інструментом і...повинна тлумачитися з точки зору умов сьогодення” (рішення ЄСПЛ “Тайрер проти Сполученого Королівства” від 25.04.1978 р., “Маркс проти Бельгії” від 13.06.1979 р. тощо).

Європейські стандарти захисту прав людини

5 лютого 2020 року ректор Національної школи суддів України Микола Оніщук провів робочу зустріч із представниками Департаменту правосуддя та правового співробітництва Ради Європи та проекту Ради Європи “Подальша підтримка виконання Україною рішень в контексті статті 6 Європейської конвенції з прав людини”.

Учасники зустрічі обговорили чимало питань щодо: статусу виконання Україною рішень ЄСПЛ в групі справ “Олександр Волков проти України” після внесення законодавчих змін в 2019 році в контексті їхньої відповідності стандартам Ради Європи щодо незалежності судових органів; виконання рішення ЄСПЛ у справі “Бурмич проти України”; аналізу рішень Верховного Суду, прийнятих у 2019 році, що стосуються повторного розгляду або поновлення судового провадження на національному рівні після прийняття відповідних рішень ЄСПЛ.

Під час зустрічі йшлося і про інші проблемні питання щодо забезпечення виконання Закону № 193-IX, зокрема про формування конкурсної комісії щодо для проведення конкурсу на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

У підсумку сторони погодилися, що питання потребує експертного обговорення та вироблення єдиної правової позиції, яка б ґрунтувалася на практиці Європейського суду з прав людини у цій сфері, а, можливо, і внесення змін до законодавства.

Також на зустрічі були визначені можливі напрямки співпраці Національної школи суддів України з новим проектом Ради Європи “Подальша

підтримка виконання Україною рішень у контексті статті 6 Європейської конвенції з прав людини”.

Учасниками зустрічі були голова відділу з реформ сектору правосуддя Департаменту правосуддя та правового співробітництва Ради Європи Ліліт Данегян-Босслер, керівник відділу Департаменту виконання рішень Європейського суду з прав людини Генерального директорату з прав людини та верховенства права РЄ Павло Пушкар, керівниця проекту Ради Європи “Подальша підтримка виконання Україною рішень в контексті статті 6 Європейської конвенції з прав людини” Марта Басистюк, координатор проекту Департаменту правосуддя та правового співробітництва Ради Європи Андрій Кавакін та співголова Комісії з питань правової реформи Михайло Буроменський.

Оцінка проведення судової реформи в Україні: експертні обговорення

5 лютого 2020 року ректор Національної школи суддів України Микола Оніщук взяв участь у шостому засіданні Міжнародної консультативної ради при Вищій раді правосуддя.

Чергове засідання експертів консультативної ради проходило у світлі обговорення стану реалізації зазначеної стратегії проведення судової реформи в Україні, а також визначення напрямків подальшого реформування системи правосуддя. Його учасники обговорили подальшу співпрацю з Європейською мережею рад юстиції, проблемні питання впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, а також впровадження рекомендацій компанії KPMG в рамках діяльності Проектного офісу з імплементації результатів Проекту “Підвищення ефективності процесів Вищої ради правосуддя”.

Окрім того, на засіданні відбулася презентація та обговорення напрацьованих рекомендацій за результатами проекту “Зручний суд” та розробки єдиного бренд-буку судової влади з метою інформаційного забезпечення приміщень судів міста Києва. Учасники зустрічі погодилися здійснити аудит вже завершених проектів у сфері інформаційного наповнення судів та розглянути можливість впровадження кращих напрацювань проектів.

У процесі дискусії учасниками засідання було також порушено питання напрямків співпраці Вищої ради правосуддя і Державної судової адміністрації, формування Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та критичної необхідності заповнення судового корпусу новими суддями.

Нагадаємо, Міжнародна консультативна рада — постійно діючий колегіальний дорадчий орган, утворений при Вишій раді правосуддя відповідно до рішення ВРП від 13 червня 2017 року для розвитку і підтримання міжнародних зв’язків між Вищою радою правосуддя, органами й установами системи правосуддя України та іноземних держав, а також міжнародними організаціями, зокрема, з метою впровадження Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, затвердженої Указом Президента України від 20 травня 2015 року, та виконання інших завдань судової реформи в Україні.

У фокусі План дій Ради Європи для України на 2018-2021 роки

6 лютого 2020 року в.о. ректора Національної школи суддів України Наталія Шукліна та начальник відділу міжнародного співробітництва Тетяна Пустовойтова взяли участь у засіданні Керівного комітету з питань реалізації Плану дій Ради Європи для України на 2018-2021 роки.

Закінчилося проведення з метою аналізу результатів, досягнутих у 2018-2019 роках в рамках зазначеного вище Плану дій, а також узгодити пріоритети та цілі співпраці між Радою Європи та Україною на наступні два роки.

Відкрили засідання директор Департаменту міжнародних організацій Міністерства закордонних справ України Євгенія Філіпенко, директор Генерального директорату програм Ради Європи Верена Тейлор та Надзвичайний та Повноважний Посол, Постійний представник України при Раді Європи Борис Тарасюк. Наступним кроком став огляд стану реалізації Плану дій в межах трьох сесій, а саме:

- права людини
- верховенство права
- демократія.

Наприкінці кожної сесії учасники мали можливість виступити, надати коментарі, поставити питання та висловити своє бачення щодо перспек-

тив розвитку співпраці у рамках зазначених в Плані дій проектів Ради Європи в контексті діяльності власної установи та очікуваних результатів за наслідками їх впровадження.

Шляхи поглиблення співпраці у питанні боротьби з кіберзлочинністю

13–14 лютого 2020 року в Києві проходить перше засідання керівного комітету проекту Ради Європи “CyberEast”, організоване Європейською комісією спільно з Офісом Програми кіберзлочинності Ради Європи (C-PROC). Його учасниками є представники країн “Східного партнерства”, МЗС України, МВС, СБУ, РНБО, Офісу Генерального прокурора, Національної академії внутрішніх справ.

Національну школу суддів України на заході представляють проректор Наталія Шукліна, заступники начальника відділу науково-методичного забезпечення діяльності суддів та органів суддівського врядування Олександр Іщенко і Марина Самофал, а також заступник начальника відділу міжнародного співробітництва Вікторія Семенюк.

Очікується, що проект “CyberEast”, у межах основного проекту “ЄС-партнерство до 2020 року” на 2020 рік, проведе необхідні заходи для по-

вного виконання Будапештської конвенції про кіберзлочинність. Це відбуватиметься шляхом розширення потенціалу співробітництва з питань кібер-стійкості, кримінального правосуддя та електронних доказів для країн “Східного партнерства” задля кращого подолання кіберзлочинності. Основна увага буде приділена: вдосконаленню законодавчих та політичних рамок; посиленню потенціалу судових та правоохоронних органів і міжвідомчої співпраці; запровадженню ефективних механізмів міжнародного співробітництва для підвищення довіри до кримінальної юстиції, кіберзлочинності та електронних доказів, у тому числі між постачальниками послуг і правоохоронними органами.

За підсумками першого засідання керівного комітету Європейський Союз, країни-партнери і С-PROC матимуть узгоджену початкову версію робочого плану проекту “CyberEast” та підходи до управління іншими проектами, які будуть обговорені учасниками зустрічі.

ШАНОВНІ ЧИТАЧІ!

Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2014 року № 1081 загальнодержавне науково-практичне та науково-методичне юридичне видання «Слово Національної школи суддів України» включено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Цільовою аудиторією журналу є кандидати на посаду судді, судді, працівники органів системи правосуддя, прокуратури, адвокатури, практикуючі юристи, викладачі та студенти юридичних факультетів вищих навчальних закладів тощо.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ

До друку приймаються раніше не опубліковані наукові статті, що мають наукову і практичну цінність, містять глибокий самостійний аналіз сучасних проблем розвитку юридичної науки, законодавства та практики. Обсяг статті, підготовленої одним автором – від 9 до 15 сторінок, у співавторстві (два автори) – від 12 до 20 сторінок (Times New Roman; кегль 14; інтервал 1,5; поля справа, знизу та вгорі – 15 мм, зліва – 30 мм). Наукові статті мають містити усі обов'язкові елементи в такій послідовності:

1. Індекс УДК (Універсальної десятикової класифікації).

2. Інформація про автора або двох співавторів (ім'я, прізвище, по батькові, посада, науковий ступінь, вчене звання, почесне звання України, контактний телефон і електронна адреса). Інформація надається українською і англійською мовами. За наявності, унікальний ідентифікатор ORCID.

3. Назва (заголовними літерами).

4. Текст, що супроводжується посиланнями на використані джерела (порядковий номер джерела із зазначенням сторінки в квадратних дужках у порядку згадування) і містить:

- постановку проблеми та її зв'язок із наукою чи практикою;
- аналіз останніх досліджень, у яких започатковано її розв'язання;
- виділення невирішених раніше частин проблеми;
- формулювання цілей статті;
- виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих результатів;
- висновки з дослідження і перспективи подальшого наукового пошуку.

Також, автор надає перелік використаних джерел (References) англійською мовою.

5. Перелік використаних джерел (до 20; в порядку появи у тексті посилань; згідно з ДСТУ 8302:2015).

6. Анотації до статті трьома мовами (українською, російською та англійською), кожна із яких супроводжується ключовими словами (до десяти), ім'ям, по батькові та прізвищем автора, темою відповідною мовою. Орієнтовний обсяг анотації українською та російською мовами – 250 - 500 друкованих знаків кожна, англійською мовою – від 1800 друкованих знаків. Для перевірки якості перекладу англійської анотації, автор надсилає її переклад українською мовою.

Для опублікування статті на адресу відповідального секретаря редакційної колегії направляються такі матеріали:

- електронний примірник статті у форматі *.doc
- файл з фотографією автора (співавторів) у форматі *.jpg або *.tif (не менше 600 dpi);
- витяг із протоколу засідання кафедри про рекомендування статті до друку (для аспірантів, ад'юнктів, докторантів та осіб, які виходять на захист дисертаційного дослідження), а також рецензію наукового керівника. Документи надаються засвідчені у встановленому порядку.

Стаття, яка не відповідає вищезазначеним вимогам, до друку НЕ приймається.

У статтях можуть бути висловлені погляди їхніх авторів, які не збігаються з поглядами членів редакційної колегії. Автор несе персональну відповідальність за додержання ним при підготовці статті норм чинного законодавства (зокрема щодо захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності), достовірність викладених відомостей (у тому числі імен і найменувань згаданих у статті фізичних та юридичних осіб), цитат і посилань на літературні джерела та норми актів законодавства, перекладів анотацій та ключових слів до статті.

Засади рецензування

Усі статті, що надходять до редакції журналу «Слово Національної школи суддів України» проходять закрите рецензування. Деперсоналізована редакцією журналу стаття передається на рецензування рецензенту.

Після оцінювання наукової статті рецензент надає висновок:

- рекомендовано статтю до опублікування;
- рекомендовано статтю до опублікування після доопрацювання її автором з урахуванням висловлених зауважень;
- не рекомендовано статтю до опублікування.

Рецензент направляє в редакцію рецензію підписану звичайним або цифровим електронним підписом.

Наукові статті можуть направлятися на додаткове рецензування. Причинами для повторного рецензування можуть бути:

- заявлена експертом недостатня кваліфікація в питаннях, які розглядаються в науковій статті;
- недостатньо високий рівень первинного експертного висновку;
- гостра дискусійність положень, висловлених в науковій статті.

Редакційна колегія залишає за собою право рецензування, редагування, скорочення та відхилення статей. У разі відмови у публікації статті, редакція не вступає в дискусію з авторами наукових статей.

Із прикладом оформлення наукової статті автори можуть ознайомитися на сайті журналу «Слово Національної школи суддів України» в рубриці «Архів номерів».

З електронними версіями номерів фахового загальнодержавного науково-практичного та науково-методичного юридичного видання «Слово Національної школи суддів України» можна ознайомитись на офіційному сайті видання: slovo.nsj.gov.ua

Контактна інформація:

Поштова адреса: 01032, м. Київ, вул. Жиянська, буд. 120 А

E-mail: metod.vrj@ukr.net; metod.vrj@nsj.gov.ua

тел. (044) 597-09-28 – відповідальний секретар редакційної колегії,

начальник відділу Національної школи суддів України,

к. ю. н. Оксана Шамрай

З електронними версіями номерів фахового загальнодержавного науково-практичного та науково-методичного юридичного видання «Слово Національної школи суддів України» можна ознайомитись на офіційному сайті видання: slovo.nsj.gov.ua

**Редакція фахового загальнодержавного науково-практичного та науково-методичного юридичного журналу «Слово Національної школи суддів України» запрошує бажаючих опублікувати власну наукову статтю в журналі.
ПУБЛІКАЦІЯ СТАТЕЙ БЕЗКОШТОВНА!**

Періодичність виходу – 4 рази на рік.

Передплатний індекс 68479

www.slovo.nsj.gov.ua

Заснований 3 травня 2012 року	© Національна школа суддів України	Видавець ТОВ «Юрінком Інтер».
Реєстраційне свідоцтво серія KB № 19048-7838P	Видається чотири рази на рік	Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції – серія ДК № 3954 від 13.01.2011 р.
Включений до переліку наукових фахових видань України Наказом Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2014 року № 1081	Головний редактор Юрій Волошин	Адреса видавця 04209, м. Київ, вул. Героїв Дніпра, 31Б. Тел. 411-69-08. Факс 413-81-44. http://www.yurincom.com.ua .
Засновник НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА СУДДІВ УКРАЇНИ	Шеф редактор Микола Оніщук	Віддруковано у ТОВ «Наш формат» (свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції – серія ДК № 4540 від 07.05.2013) 02105, Київ-105, пр-т Миру, 7, офіс 45
Адреса засновника вул. Жилианська, 120А, м. Київ, 01032 тел.: (044) 597-09-28 e-mail: metod.vrj@ukr.net	Відповідальна за випуск Оксана Шамрай	
	Редактори Федір Ілляк Ольга Кузьміна	
	Дизайн та верстка Андрій Жарий	

*Рекомендовано до друку Науково-методичною радою Національної школи суддів України
(протокол № 1 від 11.02.2020 року)*

Підписано до друку 11.02.2020 року. Формат 70х100/16. Папір офсетний.

Тираж 374 прим. Зам. № 33